

İlðaeü aâç ðâeiâii. Â iıøoeað epañueiâi ó iðeiaoiâ
Ôðaiñ aâ Âaaeü

İe çaeëee, üi ilðaeü iðeoaiiaıia aeıyoeiâi epaeii. İe ieoaaılıñy òei i òei, üi
ñaiâ ilðaeüiıñòü ðiaeòü iañ eðaueie çà oaaðei. Aeâ üi, ye oâ ia oae? Üi, ye ñaiâ
ó oaaðei âaðoi øoeaòe aeoiëe epañueii ilðaei? Anañaioiüi aiaıiee ó-âiee-aiieia
Ôðaiñ aâ Âaaeü iaenòâðıi ðiçaiı-óâ añi «ilðaeüii» ñòâðaiòeië. Aenıâðeiaıoaeüiei
øeyöii iaóeiaaòü aeýaeâ ó iðeiaoiâ çaðiaee âòe-ıii iiaâaiiee. Eiaı aiñeiaæaiıy
ñòaeë ñiðaaæiüip ðâaiëpöiaıp. Aæâ, aeýaeýaðuñy, øeiaıçâ, aııııı, ñıaaee, ñeiie
i iaaiou ðaiòeeii çaaöii âi ñıia-óòöy oâ iıøeð aeýaiâ ilðaeüiıñoi. İiðyâ iç
çaðıieeaiıp ðiçııaiââp oâ öieaaeie iñoiðiyie aaoıð eieæee çaaðoaaðuñy âi æeeáieeð
öieiñioñueeð ieoaiü, iıayçaiëð ç iaóeiıp oâ ðâeiâıâp, iöıii ai-iei iðioeñoiıyııı.
Eieæea, iaieñaiâ aiñöoiıı oâ æaaâı, çaðıieòü ye oaiâoiâ, oae i øeðiee
-eoðuuee çaaâe.

Ôðaiñ aâ Âaaeü

İlðaeü aâç ðâeiâii. Â iıøoeað epañueiâi ó iðeiaoiâ

ðaiðiaoeöii eaðoeı ²aðııııâ Aıñòâ iððeiaıı ç oaeeia, yei ðiçliuâıı ó Aieıñoiæui
ia öııaað aieüııı eiöâıçii. Aeıiðeñoiâi oðaaıııe eaðoeı: «Ñaa çaiieð iañieia»,
«Ñoiâæaiıy aeæaııııı» oâ «Ñoðaeiee Ñoa». Eaðeeaoóðâ Ò. Â. Âaenëi, aeıııııâ
Eaðei İæeeââðııı, öıâðøâ áoeâ iaâðoeıaııâ â æoðıâei «Vanity Fair» 28 ñi-ıy
1871 ðieó. Óñi iıoi iepñòðaoii oâ ieiâoâai oâ -iðieeüii iaepıee, aeıııııı
âaoıðıı, çâ aeıyoeii âaið öioıâðaoie aııııı Aieâ, üi aiâoaiðppouñy ç aiçaiëó
öioıâðaoâ İâıııı Aðieıâð.

© Frans de Waal, 2013

© DepositPhotos.com / marclschauer, iaëëääeiëâ, 2017

© Hemiro Ltd, âeâaiıy öeðaiıñüeiıp iıaiıp, 2018

© Eieæeiaee Eeoâ «Eeoâ Nııâeiıâı Aıçaiëey», iâðâeeââ i öoaıııâ iöıðieâııy, 2018

* * *

Eaðöıı, iıııó öepaeâıııó iðeiaòó

Điçaië 1. Ñaa çaiieð iañieia

×è á èpàèià iðìðàðóóíèì Áíàà? ×è òà Áíà iðìðàðóóíè èpàèiè?

Òðìàðìò Íìòøå[1 - Friedrich Nietzsche (1889), p. 5.]

ß iàðìàèàñý á Àáí Áíñì, àìèèàìàñùèìíò ììñòì, íà ÷àñòù ýèìàí ²àðìììì Áíñò[2 - Òàèìà àìàììà ýè Ààðòìààìàí. Ììñòì, àìàììà ç Ò²² òòìèòòý, á òáìòðìì ìðìàìíòìì íà ììàììì Íìààðèàìàìà. Çà æèòòý Áíñòà (àèèçùèì 14501516 ðð.) òà áóèì àðòàà çà ðìçììðàìè ììñòì èðàììè ììñèý Òòðàðòà.] àèàðàà ñìàì ìñààìììì. Òà íà ðìàèòù ìàìà àèñìàðòìì ìç òàìð-ìñòì òùìàì æèììèñòý, àèà, çààæàp-è íà òà, ùì ý çðìñòàà ó ììñòì, àà íà ðèìèìàìè ìèìì òòìýèà èìàì òòàòòý, ý çìàèèò ììèpàèà èìàì ñpððààèìñòè-ìò ìàðàçììñòù, ñèìàìèìçì ì òà, ýè àìì òòààèòùñý àì ììñòý èpàèiè ó Àñàñàìòì, ùì ìàðàáòàà ìì àààèì ìàìèì àìèèàìì Áíàà.

Èìàì çìàìàìèòèè òèèìèèð, ó ýèìò ñèðìçù ààñàèýòùñý ìàìèàìì ììñòàòì, «Ñàà çàììèò ìàñìèìà» ààìèà ðàèñùèìè ìàèèììñòì. Íà ñàðààììè ìàìàìì ìèòàòù çìàèùìàòà çàìàòòì ùàñèèàò è ðìçìñèààèàìò èàðòèìò, ùì ìà àìàììàìàà ììòàðìðàòàòìì ðìçìòñòè òà àðìòà, ìðì ýèò àìàìòýòù ìòðèòàìñùèì àèñìàðòè. Áíà ààìììñòðòà èpàñòàì, àìèùìà àìà ìðìàèiè òà ñìðììò àìì àìàáòààpòùñý ààì àì àðìòììààìììì, ààì ààç ìììàì àçàààèì. Àèý òàèìàì ìðèìàðìèìàà, ýè ý, ìàìèàììñòù, ìàòýèè ìà ñàèñ ì ìèìàp-ìñòù, ÷èñàììì ìòàðè òà òðòèèè, à òàèìà àðòììàà àèìàìèà àìàðà çìàèìì, àììè ìà ììòðààáòòù ðàèìàìèìì ààì ììòàèùìì ììòàðìðàòàòìì. Áíñò, çààòòùñý, çìàðàçèà ìàñ ó ìèèðìàììò òòàìì, àìàìì-àñ àìì çààðìà ììà-àèùìèè ìðìàììç ìà ìààìè ìàìàì òèèìèèòà, àà àìì èàðàà ìà ààñàèóìà ìç ñàðààìùìì ÷àñòèìè èàðòèìè, à -àìòìà, -àðìèòù, ìàìààð, èàðòýðìà, àìýèìà ì ìýìèòù. Ìèòàòù ìà áóà òàìàòìì àòòìààìñòàà òà èìàì æàììàììñòì, òà ììýñìpà ìàààèèèà ààòàèù ÷ìèìàìè, çìàðààìèè ìà òèèìèèòò, ìà àààà àìàìèñòààòè ñàìì òòàòèè ñàèìì, ùì ààðàìà ýè àììììèàìñùèà ÷àðìèòý. Èàèòòù, ùì òìàp ìàùàñììp ììñòàòòp ì á ñàì òòàìàìèè.

Çà ìýòù òòìèòòù ìì òììò ìè è àìñì àèñèòòòàìì ìðì ììñòà ðàèìàìì á ñòñììèùñòàì. Òè ì çà ÷àñìà Áíñòà, àìèìàììp òàììp á ììòàèù. ×è ììàìì ìè óýàèè ñìàì ñàìò ààç Áíàà? ×è áóà àè òàè ñàìò òìðìèì? Íà ààòòì ìààìòù ìðèìòñèàòè, ùì ìàðàììèòìà ìèììòììì àèòàè ììè òèñòèýìñùèèì òòìààìàìòàèìçìì ì ìàòèìp ììèà àèçìà-èèè àìèàçàìè. Ììòðìàìì áóòè àìàìèì ìàñìðèèýòèèàèì àì ààìèò, ùìà òòììààòèñý á ààìèpòìì ìñù ÷ìò èìèèè òà àìèòìàòàèùìì òìèùìè, ñìðýììààì ìà ìàðàèìàììý ñèàìòèèà, á ìàðììp òàòòìp çòñèèù. Áììè èìðèñìì àèý òèð, òòì àìòìàèè ñèòòàòè, àèà ìà àìñýààpòù ñàìàì òìèùìàìì áóàèòìðìì. Ìààìàòòìì ààààòìà á ìà òòìèùèè ñòèèà ýè òàèà, à òà, ùì ç òìàp ììòèììp ðìàèèè. Àèý òèð, òòì ààààà, ùì ììòàèù àèòìàèòù ìðìñòì àìà Áíàà-òàìðòý, òàìðìý ààìèpòìì àìàèèèàà ììòàèùìò ìðìðàò. Ììñèòòàèòà, ýè ìàììàìàìèè Àè ðàðìòìì ñìàðà-ààòùñý ç ììèèèèì ààðý-èì ìèèèèèèèèì àòàìçìò Èòìñòìòàòìì Àìò-àìñìì: «ßèùì ó Àñàñàìòì ìàìàà ììýèìàì ììðýàèò, à ìòà, ì ýèììñù ììòìèè, ýèììñù ñèèè, ùì àñòàìàèèà òàè ììðýàìè, òì òòì òìàì àèçìà-àà, ùì á ìààèèèèèè, à ùì ìì? Òèùì ìàìàà ììèìàì ìà -ìèì, òì ìàìàà è ìì-ìàì àììòàèùììàì»[3 - Ó 2007 ðìòì Àè ðàðìòìì ì Èðìñòìòàð Àìò-àìñ ìðìàìàèèè ðàèìàìèèì ààààòè á ìùp-èìèñùèèì ìòàèì-ììè àìàèìòàòì. Àèàìòùñý ìà ñàèòì www.fora.tv (<http://www.fora.tv/>).]. Ñòìàì ñèìàà ý ÷òà àìà èpààè, ýèì ììàòìðpòù áóìèò ààðìý Áìñòìààñùèìàì ²ààìà Èàðàìàçìàà, àèàòèòp-è: «ßèùì ìàìàà Áíàà, òì ý ììèò è àèèèèèèè ñàìàì ìàìèðàñòè!»

Ììèèèàì, òà èèòà ììý áóìèà, àèà ý ìàñòìðìèàìì òòààèpñý àì áóàù-èìàì, ÷èý àìðà á ààèìèì, ùì òòðèìòà èìàì àìà ìàèàììì ììàààììèè. ×ììò á ìà ìðèìòñòèèè, ùì ìàòà èpàýììñòù, ó òììò ÷èñèì ñàììèìòðìèù, ùì ììòðìààì àèý òòàìðàììý æèòòàçààòììàì ñòñììèùñòàà, á ÷èìñù, ùì ààòàìààìì á ìàñ? Íààà òòìñù ñìðàààì àìèòòù, ùì ìàòì ìàààèè ìà ìàèè æìàìèò ñìòìàèèèèò ììðì àì òìàì, ýè àèèèèèà ðàèìàììý? Íààà àììè ììèèèè ìà àìììàààèè ìòààììèì ààì ìà ñèàðæèèèñý ìà ìàìàìðìñìàìñìì à-èìèè? Èpàè ììàèììì áóèè òòðàòààòèñý ìðì òòìèòìììòààììý ñàììò ñììèùìò çààìààì àì òìàì, ýè àèèèèèè ñò-àñìì ðàèìàìì, ùì çýàèèèñý èèòà èìèèèà òèñý-ìèìòù òììò. Àèý àììèìàì ó òàèèò ÷àñìàèò ðàìèàò ìàìàà ìì-ìàì ìàçàè-ììàì.

Ó ìèàìùììò ìààììò èòòì «Ñààò» Áíñò çìàðàçèà ñààà ýè ÷ìèìàìèà, ýèèè ììèðààòùñý

ñàéíí, ùí ààýáíáíà ÷àðíèòàþ i íàíàáààòóñý ñííèóñèòè éíáí ííòíèóíèàíè. Áííà íðííííóá íðýòóóííè à íáííí íà éíáí íàéíí (çáíàñè é íáðí, ÷íðíèèí é àðèóò íàííáðó, ñóíæèè íà àíèóíáíó). Áíñò íàíàèþààà «Ñàà» áèèçùèí 1504 ðíèó, íðèáèèçíí çà áàñýòó ðíèà áí òíáí, ýè íàðòíí Èþòáð íííííþààà íðíðáñò íðíðè ííáíáíèòò òàðèíáíèòò íðàèòèè.

×àðáíàòà ààèàé-èàíè

Àèùáàèèèèàáíá ñòàèí íí÷àòèíí àéíáó ííà íàçáíþ «Ìíðàèù ááç Áíáà?», ííóáèíèíáííáí íà ñàèòí «New York Times», áà ý ñòááðáàòóáà, ùí ííðàèù íáðááóá ðàèíáíí òà ùí íðí íí ííðíàæáííý ííæíà áàáàòí ÷íáí áíáíààòèñý, ýèùí ñííñòáðíáàòè çà íàøèèè íáíííèáíííòýíè-íðèíàòàíè[4 - Õáé áéíá áóá ðíçííùáíèè íà «The Stone» 17 æíáðíý 2010 ðíèó, ðàæèí áíñòóíó:

<http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/10/17/morals-without-god/>
(<http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/10/17/morals-without-god/>).].
Õñóíáðá÷ çàè÷èí èðèáààèí óýàèáííý íðí íðèðíáó òààðèèè íá ííçááàèèíí íàðèèíá, ýèí íè ííðàèùíí ñòáàèþáíí, í òá íááíàèòó íà áóíèó, ùí ííðàèù íá á àæ òàèèí èþáñùèèí àéíàðíáíí, ýè íàí òíòíèíñý á áóíàòè.

Íñèíèèèè òàèá òàáðáæáííý á òáíþ òíáí èíèàè, áíçáíèùòá íáíí àèèèàñòè éíáí òàçè, ííèñáàøè ííáíí, ýèí áíááóáàèèñý íðíòýáíí òèæíý ííñèý íóáèíèàòíí á àéíáó, ó òííó ÷èñèí íííçáèó ÷àðííþ. Ááçííñáðáííí íáðáà ííáíðíæþ ý áóá íà çíáðáííí íàóèíáííà í áíðýí á óííááðñèòáòí Áíðí á Àòèáíòí, áà ý íðàòþþ. Íðèáíáíí çòñòðí÷í ñòàèà àèñèóñíý ç ààèàé-èáíþ íà éíáí óèþáèáíó òáíó ñííá÷òòý. Íà íþ áóíèó, áóðè ÷óèèè ÷áííáà æèòòáàà ííðáàà, òííó ý çðááíà òáíí, ýèó çáíðíííííáàà íàø íí÷áíèèè áíñòó. Ñè íáðòíáí ó÷áííèèà àèñèóñíí, íáíá ðíçíííðèèè ííðó÷ íç íèí, ó ííðí ÷áðáííèòò í æíàòèòò òðèçáíòáí. Íáíí ñèàçáèè, ùí áí íííáí òðááà çááðòàòèñý «áàøà ñàýòíñòá», à ííøèí áíáíðèòè íðí íííáí «éíáí ñàýòíñòó» òá áóæá íáíá çáíèóòàèí, òííó ý àèðíèèá óíèèàòè áóáù-ýèèò òíðí çááðòáííý. Íàèí íç íàèòáííááííèòò ÷íèíáíèíá íà íèáíáòí çíýá áçóòòý òà ñòðáñòèá ííáè, áñíáøèñù ó ñáíáíó èðíñèí, òà áàýáíóá áàèè÷áçíó áàèñáíèèó, ùí çà èíèùíðíí íàñóáààà áí éíáí ííáðáí÷áííáí ááðáííý. Ó òáé ÷áí íííáà òðè òèñý÷í èþáàé, ýèí ñèáíèè á áóáèòíðíí, óáàæíí èíáèèè èíæíá éíáí ñèíáí. Íáðáà òèí, ýè ý íàà àèñòóíàòè, íðááííçáðíðè ááí÷èèáí íááááàèè, ùí ííðòí ç èòò èþáàé íá íðèèóíá ñþàè àèý òíáí, ùíá ñèóòàòè íþ íðíííáó áñí çíáðáèèñý èèòá àèý òíáí, ùíá íí÷òèè íáðèè éíáí íóáðíñòí.

Ó ñáíáíó àèñòóíí ý íðíáíáèíçóáàà íñòáííí áíèàçè àèùòðóíçíó ó òààðèí. Õàè, íáíðèèèèá, íðèíàòè áíáðíáíèùíí áíá÷èýþòó áááðí, ùíá çáíðíííííóáàòè èíííáíèííó áíñòóíí áí íæí, íááíòó ýèùí áííè áòðáòýòó ÷áðáç òá ÷áíòèóí ñáíáí ííæàè. Íááíè-èáíóòèíè áíòáíí çíáðíáèòè àèáíáó àèý ííèòò. Íè ííæáíí íáðáñáíá÷òèñý á óíííó, ýèùí ííñáàèíí ííðó÷ ááíð íááí í àèáøòóáíí ç íáííáþ ç íèòò íáííí ðíçííèíèùíðíáèèè òíèèáíè. Õíèèè íáííáí èíèùíðò àéíááíðíáæóáàòèòóòó èèòá íááíó, ç ýèíþ íè áðááíí, à òíèèè ííóíáí çáááðáèáííý çðáçó ááíð íðèíàòíá. Íáçáááðíí íááíá÷áííèòý áðè áíááááàòèíá ááí èèòá «ñóñííèùíí èíðèñíí» òíèèè. ² òá íá ÷áðáç ñòðáð, òííó ùí íááíè-áííííáíòè (ýèí íàþòó íáéíáíóá íðè÷èí àèý ñòðáðó) íáñíðáááí á íàèùááðíèèè.

Áíáðí ñíðáàè áííè òàèíæ ðíáèýòó ñíííòáííí. Ñòáðá ñáíèà íáííí æèáá ó áíáèòèòííó áíèùáðí ç ííøèèè òèííáíçá íà ííèùíáíè ñòáíòíí Õáíðòó ç àèá÷áííý íðèíàòíá ííáíí ÷ðèñá. Ó áíí, èíèè á íáí çááíñòðáòóñý áðòðèò í íè áàæèí òíáèòè òà àèàèðáòèñý íááíðó, ííòí ñáíèè áííííáááþòó íé. Íáííí íèòèáá òà áíáñáíóáòóñý, èíèè èíçá íá ííííñò, áà íááíè çáèðáòóñý íà ñááíñ áðóíííáó. Ó òáé ÷áí ýèáñù ííèíáòá ñáíèà (íá ðíáè÷èà) ííáðíáèòó áí íáí ççááó òà òòíáòáà íáðááíííè èííííáèèáíè íí øèðíèèè çáá, áíèè òà íá àèèíçá íááíðó í íá íðèááíáòóñý áí ðáòèè.

Òàèíæ íè ñííñòáðíáàèè, ýè íáííí áñòáà òà ííáíèùíí ðòòááòóñý áí èðáíó ç áíáíþ, ùí ðíçòáòíááíèèè áíñèòó áàèáèí áíá íáí. Ííèíáòí ñáíèè íííáí íáááíýþòó íí, íááèðáòó òðíðè áíáè, à ííòí ííááðòáòóñý, ùíá íáíííèè íí. Ñíí÷àòèó íè íá íàèè æíáííáí óýàèáííý íðí òá, ùí áíááóáàòóñý, áí íè áà÷èè èèòá òá, ýè íáíá ç ñáííè òíðèááòóñý ñáííí ðíòíí ðíòá íáííí. Íðíðá çáíáíí áñá ñòàèí çðíçóííèí: Íáííí øèðíèí ðíççýáèèà íàùó, í ííèíáòá ñáíèà àèèèþíóèà òóáè ñòðóíííù áíáè.

Òàèi ñííñòàððæáííý áíííáíppòu òàèòàìè ííàó íàèàñòù áíñèíàæáíü áííàòíí ó òààðèí, ó ýèíè àèà-àpòù íà èèøà íðèíàòíà, à é ñíààè, ñèíííà í íààíòù àðèçóííà. Òèííàèí íðèèèàáíí ííæà ñèóáòààòè òà, ýè øèííàíçà àòíøàpòù çàñíó-áíèð (íáíèíàp-è é òíèòp-è íð). Òà íàñòíèùèè íàððààà-òààíà ýàèüà, ùí íè àíèóíàíòòààèè òèñý-í ííàíàíèð àèíààèà. Ññààòí àíà-òààpòù áííòíí íáíà íáííáí òà ðààáòpòù íà òèð, òòí ííððàáòà íòíüíí òàààè. Ñàíà òííó èpàè ààpòù íðèèèñòíè ó ñàíàíó áííí íòòíàñòèí íýñííàáí, à íà, ñèàèííí, íàóáíàí -è -àððàíàòàí. Ààæà ññààòí çààòíí íà òà, ùí íà ííæòù ðáíòèèíí, áííè ààpòù í íðíñýòù èàñèè, ðààáòpòù íà íàøí áííòíí òàè ñàíí, ýè íè ðààáòáíí íà íòíí.

Áí òùíáí íííàíòò ààèàè-èàíà òààæíí ñèóðàà, à ííòíí ííàíýà ñàíp áàèñáíèèó, ùíà íàððààòè íáíà. Áíí òíòíà íí-òòè àíèüøà íðí -àððàíàð. Òí òààðèíè èíáí òèpáèáíòí, áí áííè ííàèòí íàñòù ñàíò íà ñàííò ñíèíàð. Áóàáíèñüèèè èíààð ííòíèààèàñý, -è çíàèííà -àððàíàòàí áííàòíý. Áíí ííèñàà, ýè ñàíèà ííðñüèíí -àððàíàðè ííàçàà íí áàððàòò à ííøóèàð èðàñíáí ííñòý àèý òíáí, ùíà áíàèèàñòè ýèüý, í òèí ñàíèí áàíííñòòòà òòðáíòò íðí ñàíà ííòííñòàí. «Ùí á çðíàèèà íàðè, ýèàè çòñòðíèà ñàííò ííòííèíà?» òíèààèàñý ààèàè-èàíà. Àèý íáíà òàèà ííàááííèà íçíà-àà òà, ùí -àððàíàðè çàíðíàððáííàáí íà ííøóè èðàñíèð òííà àèý ííèóáàòíí. -àððàíàðà ðèà ýíó à ííñèó àèüà èíííí íðèíèèàó, áíàèèàààà ýèüý òà çàñèíàà íð, òùíèüípp-è ííñíè ñàíííè çàáíííè èàñòàìè, à ííòíí èèààá áííçáí. -àððàíàðèè çýàèýpòùñý çà èíèüèà ííñýòíà íí òííó òà ííñííøàpòù ííðíòòè à íèàáí ííà ííñý-íà ñýèáí. Áííè ííèíèè íà ííçíàpòù ñàíp íàòíð.

Áííàòíý àèíàààà òíáí, ùíà èíæáí íç ðíçòííííýí ñòààèàñý áí ííòíáí òà áóà -òèíèè áí èíáí ííððàà. -ííàíòíí, áííà àçýèà íí-àòíè íç ààòùèíàñüèíí òòðáíòè, òàèíí, ýè ó ññààòíà, àèà íñíòpòù ñàíà-áííý áííàòíí é ó íòàòíà. Òèíñü ý ííàóáàà íà íàóèíáí-áíñèíáííè ñòàíòíí íáííí Èíððààà Èíððáíòà à Àðpíàó, Áàñòðíý, áà ó áàèèèèð àíèüàððò òðèíàpòù áíðíííà. Òí íòàðè ñíðààèýpòù íàèííáíðíà áðàæáííý, íñíàèèáí èíèè ñèàýòù ó áàñ íà íèà-í çí ñàííí ííðòæíèè -íðíèè àçüíáíí, íðíñòí àíèý íàèè-ý! Ò çààààà ðò-íèð áàèíè, ýèèð ý òðèíàà, èíèè áóà ñòòááíòíí, íàààààòí íáíèèð íòàòíà íç òíáí ñàííí ðíàèíè áíðíííàèð. Ó Àðpíàó à-áíí ñííñòàððíàpòù çà ñíííòàííèèè àíèèàìè áíðíííà í àà-àòù, ýè íà íèð ðààáòpòù íàððáòí ñàíàèè. Òí, òòí íðíàððòù, ííæòù ðíçðàòíàòààòè, ùí áðòçí íí-èñòýòù íí ííðý ááí íí-àðòæíüííò òíðèíòòùñý àçüíáíí. Òàí, íà ñòàíòíí, íàààèíà èíðáíòààèð áòñàè, ýèí àíèüíí íàñòòùñý, ñííðýààpòù íàððàààà-àìè, ùíà àèííðýòè -àñòíòò íòíüíáí ñàððòààèòòý. Íñèíèèè èíæáí áíðííèèè áòñàè íàà ñàíèòp, òí òà áàà ííæèèáíñòù àèý íðíýàó áííàòíí. Òèíí íàèí íòàð àòýáòàòùñý à àíèèó ç ííøèí, ñàððòà èíáí íàððáíàðà íí-èíàà àèòèñý øàèàøà. Íààíòù ýèüí íàððáíàð æíáíèí -èííí íà áàððà ò-àñòí à àíèòí, èíáí ñàððòà áóáà áóæà ñòðèáíæáíà. Íòàðè òàæ àíà-òààpòù àíèü íáíà íáííáí.

Òèíí í íòàðè, í ññààòí àíèíáíppòù íàááíèí ðíáíáí áííàòíí, òí öý çàíáííñòù, íííáíòíí, ííòíàèòù áíà íòííò íðààèíà-ðáíòèèíè. Àèà òà íà ñòíñòàòùñý áñíò ðáíòèèíè, òííó ùí àíèüòíñòù íç íèð íà àèýàèýpòù ààòùèíàñüèíí òòðáíòè. Íáíà ç íàèíðàààèáíèèð íçíàè áààèèèáíáí ñòààèáííý, áààæàà Ííè Íàèèíí àíàðèèáíñüèèè íàèðíáííèíà, ýèèè íàçààà èíáí-íó ñèñòáíó ííñòáí, áà æàòòù áííòíí, èðèè çààóàèáííáí àèòèí-àòè. Ííèíáí íàáíè ðíàèýòù òà áàññü -àñ: èíèè íð çàèèøàà íàðè, áííè èðè-àòù, áíèè áííà íà ííààðíàòùñý. Áííè íàpòù íàààñíèè àèàèýà, èíèè ñèàýòù ñàíí íà áíèòí òà ñèíçíí èðè-àòù: «Èó-ó!», íààóàèè áóàè òà íà çààðòàp-èññü íí áí èíáí èíèèðáòíí. Íàèèíí çàçíà-èà, ùí àíèüòíñòù ðáíòèèíè, çíèðáíà çííí, ýüíðèè òà -àððàíàðè, ííèíèè òàè íà èðè-àòù.

Íðíòà àáýèí íàèpèè-ðáíòèèíí òàèè èðè-àòù, èíèè áííè çàñíó-áíí ááí íí çààðíæóá íáááçíàèà, òíæ íòíý íàðè òí-íí íðí íèð ííàààà. Àè èíèèññü òðèíàèè à ðòèàð àèòèí-à àèíààòíðà? Áóàüòà íááðæáíí, áí áííè íàpòù èííèèàèð -òáíàèð çóáíà, à èíèè çàñíó-áíí, òí àèààpòù èðèè, ñòíæèè íà áíðòáííà áààèáííý, ýèèè øàèàèí çíòñèòù íòíp íàíó àèèçòè ç áíàè. Ííñèý öüíáí àè òí-íí íà áóááòà ñòíííààòèñý, -è á ó ðáíòèèíè íí-òòòý!

Ò çààààà íðí òà, èíèè áíáííáíààà ààèàè-èàíí, òà ñèàçàà, ùí íè ííæáíí ðíçðàòíàòààòè íà áííàòíp èèøà áíà òèð òààðèí, ýèí íàpòù ýèòñü íðèèèññüíñòù, à òà òàðàèòàèñòèèà íáááààòüíò ðáíòèèíè. Ò íà áíááíáíèè, ùí öý áíáííáíáü çàáíáíèüíèèà èíáí, òííó ùí èííó, çàè-àèíí, òíòíèíñý áíçíàòèñý íðí -àððàíàð, ýèí íàèè íàààààòí íðèààèèèáíèèè àèàèýà, ííæ èpòí çóááñòí -òáíàèññüèà ç ðíàèíè èðíèíàèèíàèð. Òòíí, çíáííòííñòù ííáíèèàà. Ááýèí -èáíè òíáí ðíàèíè íááðæáíí íàððáíñýòù ñàííò àèòèí-àò

Αίαε Ιαδii. ²Ιεαιçeοιδαι iά αιçαιεγέε ιδiεεααοε εδiα, οiα αιiε αεειδεñοiαοάαεε
αεαό, iα γειε ραδoα iiaaiοoάαεε, çayçaawε δoεε çà ñiειiπ oà ιδεεδιieαwε αι
ueeiειοiε αaiοαε. Oy ιδiοάαoδa αoεa iαñοiεuεε αeñiαεεεαα, ui epaeia oaeaei
aiailaeγeaný aia aóau-γeeo oiaδaααiεo oγaeaiú iði çayçie iia ñaeñii i ça-aòòyi.
Iñoaiiii +añii Aaoeeai aieeaaaa +eiaei çoñeeú, uiá iilyeøeøe iadaç iieaiçeoi
ia-a αιiε iá aaeaaee eiñiiaí δaøeeá, a aiððeiøaaeeñý ñoaiáaðiøe iíñoðøeoié.
Iðioá i-aaeaii, ui açoiøai, γei i-iepaaee oáe iðioañ, oi-ií iá çaaaaeei á iðieøe
eoðñe çi ñiia-oòòy.

Oý aaaiý iñoiðiý, ai δa-i, oaeiα iilyñipá, +iló iá øeø çaiεýð iaðii øeáøe
eaðøeie Aíñoá. Aiεuøiñou iç ieo aenýou ó ióçai Iðaaí, ó Iaadēai. Aaαapou, ui
«çaeiçiee aaðoiá» iððeiaa «Ñaa çaiieo iañiēiá» 1568 ðieo, eiεe iáieiñeá iðeióa
Iðaiñueiái iíçà çaeiíii i eiioiñeoáaa oñá eiái iaeíi. Iiðii aaðoiá çaeøea
øááaδ ñaiáio ñeiíai, a aia iñoaiiuiái oðeiðeo iáðaeøia ó aeaniñou ²ñiaíñuei
aaðaae. ²ñiaíoi iaiñiprou ouíai ooiáieēa, γeiái aiie iaçeapou Aeú Aíñei. Eíai
eaðøeie iaaeøaeε Aoiáa Iiði oá Ñaeuáaiíða Aaei. Eiee ý aiáðøá aiaaiáaa Iðaaí,
ý iá iia ii-ñiðaauiúiló iañiēiaøoáøeñý eaðøeiaie Aíñoá, ai a iiee aiēiai
eðoðeeañý eeøá aoiēa: «Oá eiēiiaēuiēe aðaaoiie!» Iaaíou aiεuøá, ióçae iøeðoáaa
op eaðøeio á iaaçae-aeíi aenieiε γeiñoi, é oaiáð eiñai iia «aiēiáioe» iáp +aðaç
Google Earth.

Iineý eaēoi a Aaioi eiēaae-iáoēiaoi açγee iaiá iá iiliðiaçiaaió aeñeoðñip ai
iaeñoadiøii ó ñaiði çiiēiá-iíi eiēaeoii aiiíai, ui aáðá ñaiε ií-aøie
ó Aioaaðiñueiio çiiiaðeo, a oaiáð iáðaaóaaa á iaðeo oaaðei Ieaiēaiáaeu.
Çaaap-e iá oá, ui oi aiiíai á oðiaaaiøyle eiēeøiuii aaēuáieñuei eiēiíii, iáiaa
ii-iái aeaiíai á oílo, ui ið iiaia iiaa-eøe á Ieaiēaiáaei. Aeaçaiíý çðaçeia iç
Aoðeeε, iáðoaeo +e aeaeo, oá oá ñaiái ðiaó eiēiiaēuiēe aðaaoiie, aeá aáç
iuiái iε á iieiee iá aiçiaeeñý iði op ðiaeiñio iaaio. I aiæðeeε 1929 ðieo
á ióçai iáiiáaeie, eiεe iiaøueeε aiaoií aeøað iee iç iaeaiueiái eðoaeiái
+aðaiá, ui aóá iiaieñaiēe «iieiaee øeiiaíçá», i aiçiaa ó iúiló aiðiñeo oaaðeio
ç iáçae-ií iaeaiueip aiēiaip. Aiaoií øaeaei iáieiñeá iði iiaee iiaaea. Iðioá
çaiái eiái aiaēðeoðý çaouiaðeeá aiεuø ñaðeiçia çayáa aiaðeeaiñueiái aiaoiía iði
oá, ui á iañ ó øeáø aañiepoií iiaee aeá, aiaoiíý γeiái ðaçp-á iiaiaia iá
epañueo. Aiiíai iapou aiεuø aeoií-aió aóaiáo oieá oá aiaøi iiaē, iia aóau-γea
iíøa iaaia. Aeá aiaiañee ai oiaí ñaiái ðiaó, Pan, ui é øeiiaíçá. Iðioýai
oñuiái ñaiái aiaaiái øeoðý oi iaoēiaoi aaiiñoðoáaeε, γeo ñeeo iaa iaoēiaa
ñoiáðieøðai, oae i iá aiiiaēawēñu iði oá, øoi iáðøei çðiaēá oá iñoiðe-iá
aiæðeoðý. B aóá ó çaei, eiεe oáe aiaðeeaiáøou añoaa iíñáðá ñeiíçioio,
iðeñay-aíiló aiiíai, i aiēiñii, ui oðaiøia aia iáoðaiíý, çayaea, ui eiái
aiæðeoðý «iðeaeañieeε» iiañoiēioðý oílo.

Iðioá iiaøueeε iaoēiaaou iēñaa iiaøueip, a aiaðeeaiñueeε aiaēieñueip, oia
çaiáaaaéøañý, +ep iñoiðip +añoiøá øeoopou? Aaaadi iia iieieeēñý a ñeðoðiiio
ñoaiiaēui +aðaç ðiçøeðaiíý aiēeo aiaēieñuei, aeá ý ç çaiiaieaiíýi oáðaaáiea
aiēeaiñueip, γea, iáçaaap-e iá aañýøeeioðý øeoðý çà eiðaiíii, iáðøip çeiðaa
ç iio aóño. Iiee iieiaee aiiíai ðiçaiēaoáañý iá iioçoi, oi çieēap-e, oi
çyaeyp-eñu ó iiei çioð oá iðeaaðoap-e iaoø oaaaø oaaðale ií ñeeo, iε çaoaaeeε,
iañeiuee eiái aeðaç iaeε-+ý iaaaaoáa epañueeε ñiiø. Aii aañaeañý, iñiaeeai
oiái, eiεe iε aiañoðeaoáaeε aia aiēiioý oá aaaaaeε iáðaeγe. Oaiáð iai ñeeaií
oγaeøe, ui øeo iðaañoaaieēia ðiaó Pan iiaia iáðaiēoøaðe. ²ñioá aiaia oioiaðaoiy
aiáðeeaiñueiái aeniaðoá ðiaáðoá ^aðeñá, iá γeiε çiaðaaaií aai iieiai iaaie iá
eiēiað iaió aii aaαaa øeiiaíçá. Oá aóei ai oiaí, γe ñaið aiçiaañý iði aiiíai.
^aðeñ çaçia-aá, ui iaiá ç øeo iaaí aóea iaaaaaøi +oēiioip oá aiεuø çaaðiip ai
aiiaoií, iia iíøa, oá, iiaeeai, ðiçóliioip. Iaçaaawε ouíai ñaiøý «epaeiíiaiaiei
aaiíai», aii iaiēñaa eiεæo «Iaeñá epaeia» («Almost Human»), γeo iðeñayøeá
çaaaiεuøiái oílo øeiiaíçá. Aii iá çiaa, ui iañiðaaai iaa ñiðaaó ç iaiēi iç
iáðøeo aiiíai, γeeε iioðaieá iá çaoia.

Eiēiíý Ieaiēaiáaeý aiaðaçó æ iieaçoá, +ei aia aiaðiçiyáouñý aia eiēiíii
øeiiaíçá iáp eaðoá ñaiēa. Aieia Aaðíai Noiáaiñ ðiçiiáia iaii, ui aoiñoáðá
á aðoií ñoaea aiεuø ðiçñeaaēaiip iineý oiaí, γe aeuoá-ñaiēop, ui aaaií aóea
aiēiaip «çaeiçip eaií», aiaíðaaeeε ai iioíai çiiiaðeo. Aia añaeγea øao
á iioeo aiiíai, iñiaeeai ñaiøia. Ó iiaíi aeuoε oaðaeoáð aóá eðauee. Iaiíi
ñaiēoyie iia çiiiaðeale iiaa iíçeøeaiá oaiáaiøiy, ui aiaíiaiaaa iðeðaiíiló

ñiññiáó æeððý áíííáí. Ó æeeié iðeðíái ñeíe çæeðapðuñý çí ñáíííe íaðáðýíe áí çðíeíái áíeó, ó ðíe ÷añ ýe áí÷eé ííððópðü.

Ííá ÷añ ááiépðíí epæeíe iðýííðíáííý æeíáææí áíáøeð ííá. Ç óñíð íááí ñáíá á áíííáí iðíííððíý ííæ ðóeale óà ííáíe íaeáíeüøá ííáíáíà áí iðíííððíí íaðíáí iðáæeà aðæííðæeà (íæpííe íá á íañðóááí ñó÷añíà epæeíà æeüà, ííæ óñí, ðòí íà çíáðæáííí).

Íðíðýáíí ááááðüíð ðíeíá çíííáðeé íáííípaæeñý ñalöýíe, æeéeeæp÷e ðeí eaðañððíóó çà eaðañððíóíð, ðííó úí ñalöíá áíííáí øueópðü çà áíañóðííñðí íaðáðí. Õí áíáíeæøíí ñalöí ÷añðí ííeíýeñý á íçíeýðíí, ííçà æeñðáæeíæeí iðíñðíðíí, áí ðíeüee ðæe ííæíà áóeí çaðeñðeðe iðíí æeððý. Beáe íe çæeðæeé ñalöíá íç íaðáðýíe í æeýæeýeé ííááðó áí iðííð çáyçeíá, ðí ááæeíñý á óíeéíóðe ááááðüíð iðíáeáí.

Óñá óà ñáíá÷eðü iðí óà, úí áíííáí æe ííýe íá ýíáíeé íeðó, á uá áíáíæeðü, íañeíeüee ñalöí á «íaðóñeíeíe ðeíí÷eeáíe», úí æeéeeæá íañðáæeüíó ðáæeðíð. Ááyey ÷íeíáíeé íí÷óáapðuñý íáðæáíeíe, eíee áíçíapðuñý iðí íaððíáððæeüíeð íááí íç «ááçðáðæðáðíeíe» ñalöýíe. Ííñey eæeðíí á íííá÷÷eíí íæeí áíáííeé ñðáðeé iðíðáñíð, ýeeé áóá ó çæeí, áaðeíóá: «Áañ íñð íá ðæe íç ðeíe ñalöýíe?» ðæeà áæá áíeý á áíííáí: áííe óáíðáæeñý íá íaðeíáó ñðáíó á ðíe ÷añ, eíee áíððíííeíæe óà áííeíæe çíñáðáæeé áñð óáááðó íá íañeüñðáí óà áíeíáð, á íðæá, íaðýä ÷e áóee çaðíeææeáíí á íeðíeð ðíæ÷að-íðeíáðæð. Íñeíeüee ííððí íá çíáá, úí ç íeíe ðíáeðe, áíííáí øææeí ñðæeé «áíeíeé áíðííáíe» á eíeæeð iðí ááiépðíð epæeíe. Íæeí áíáðeéáíñüeeé áíððíííeíá çæeíá ðæe áææeí, úí iðíñðí ííðáæeá eíeáááí íáííðóáæe íð, ííæýä, áííe áñá íáíí æeíðóðü[6 - Çæeéeeæp÷e çááððáðe áíeüøá óááæe íá øeííáíçá, ííæ íá áíííáí, íææáíí Éíííáð íeñáá: «² á áóáü-ýeííó ðaçí øeííáíçá íáðááðáapðü ó íááááðí eðáüííó ñðáííæeüí, ííæ áíííáí, ýeí áæá æeçüeí áí æeíeðáíý» (Melvin Konner (2002), p. 199).].

Çáyæeýðe iðí íáíeíó÷ó çææeáæeü ýeíáíñü æeáó óà æeñððáíðæeíáðíí. Úí íá ðæe íç áíííáí? Áííe ííááíí áááíðópðuñý á ñáðááíæeüí? Íðíðá æeíeðáíý ííýe íá ííáyçáíí ç íáðáíñíð iðeñðíñíááíñðp æeáó. Áíáí ÷óáíáí æeeé íá íñððíáí íáðeéíeí, áíee ðáí íá æeñáæeéñý ííðýee óà íá æeýæeeé, úí ðí íðáðe, ýeí íá áííðü eíðáðe, á eáæeíð (ðí÷á é íæeáííð á ííæe) çáíæ÷÷p. ðæe ñáíí é óñí íaðí íðáæeé, íááóðü, áóee íáííááí íðeñðíñíááíí áí ñáðááíæeüá, æeá ííááí íç íeð íá áíæeá áí øeð áííá. ÷e ñeíá íáí íáðáñðáðe çááððáðe íá íeð óáááðó? Áeá æe íe ðíeáæeíñý íeíe é áæeí. ÇÍ² áíæááíeíðü ÷íðáçó, eíee íaðeíáðí çíáðíáyðü ðí÷á á íæeáñáíüeeé ñeíá íaðíáí íeíóeíáí, í öý ðáæeðíý ííáíáðíááðuñý ðeí, úí ñeáíýííeí çíáðíæeé íððeíópðü ííáíá, íáíðeéeeáá Épñí é Áðáí.

Í ñeííáðeçóp áíííáí ðííó, úí eííððáñð íç øeííáíçá çáááá÷óá óýæeáíý iðí ááiépðíð epæeíe. Áííe áíáíáyðü, úí íaðííó ðíáó áóee æeañðeáí íá eèøá ÷íeíáí÷á áííííóááíý í eñáííðíáíý, á é epáíá áí ááðíííí óà ÷óeííñðü áí ííðeð. Íñeíeüee ááiépðíý áíááðááðuñý ýe çà ÷íeíáí÷íð, ðæe í çà íííí÷íð eíííáð, ðí íáíáá íáíeð ííáñðáá æeíðpáðe íðíáðáñ epañðáá eèøá ðeí, á ýeíe eíeüeíñðí æeðá ÷íeíáíeé íáðáííæeé ííðeð áííííííá[7 - ðáðííí «áíííííí» ííáá íaçáá æeý epáæe í iðííð ááíííæeð iðáæeíá; ðáííøá æeæááñý ðáðííí «áíííííá».]. Íáí íá çáááæeéí á óáææííøá ííæeýíóðe íá íííí÷eé áíe íaðíí íñðíðíí, ýe í íá ñáeñ. ²ç ðíáí, úí íáí áíáííí, íe íá çááípáæeé ííðí áðóíe áííííííá, á æeðíííeéé íð ðáæøá çáááyeeé epáíáí, ííæ áíeíí. Ñó÷añíí epæe ííñýðü ó ñíáí ÁÍÉ íááíááððæeüíá, í ý íá çæeáópñý, ýeüí æeýæeðuñý, úí íe íááíí á ñíáí ááíe é ííðeð áííííííá. Beüí ðæe áóíáðe, ðí øeýð ðíçæeðeð áíííáí íá çáááðuñý áæá æe ðæeéí ÷øæeí.

Çæeðeææeé ííçááð øeð ñóíeðíeð íááí, ý çóíeíeáñý á çíííáðeð Áðíáíá (Ííááðeáíæe), áá eíeéñü íí÷eíáá ñáíð eáðáðó, æeá÷p÷e ííðí æeæe ðíáó Pan. ðííó ííááðüeííó iðíðáñíðíáí, ýeeé íá ííá ñððeíáðe ñáíá íáóðáíý úíáí áíííáí, ñííáíáæeñý á øeííáíçá, áí á íeð íðáæeýðü ñalöí, ýeí ííñðíeíí áíðpðuñý çà ñáíá ííñðá. Áííe

laia oae adaçee, ui y iaieñaa iði iðii ieioee òa iioðee eiee «Iieioee»
 òeiaiaça» («Chimpanzee Politics»). Eiee y aóa nòòaaioi, òi ií-aa -eoàòe íieeíe
 íaeiaaeei, uía çðicóioe òa, -íai ía íiáee íaii iíyñiee íaäð-íeee áiieíai.
 Íaiíai ç áieíaeo -íeíai-eo aaðia ouíai aóðeeaiíai íaðiaó, ui çaaðøeany
 -ioeðe aañyoeioy òio, áeee, eiee y uá iðapaaa òai. Oy íaiy aini íaðñeiaó
 íaiá, ía á iñoiíp -aðáo -aðaç òa, ui íaiaiee á íeaeie niniá aeaeeee eíai
 yá-ea. 2ioi naioi ç -añii íaieðae, aeá çaðaç ó oie eieíiii aeáou iði aidiñei
 ñeie, yei nioxi ía aoueia ía eeoá naii íaçaiðoieí aeeyai, á é áieñii, eiee
 áie ðaáou áai eðe-aou. Òeiaiaça íapou aiaiiiii áieñe: íaii áaaaeiñy
 ðicðiee òio 25 íai eeoá ça iðii eðeeae. B aia-óap náaa ye áia ç oeie
 iðeiaoe i aaap io aaniépou -aðiaieie. Iðioá y íieie ía oiea náaa iepçie
 uiaí oíai, yei áie «íee», íaiou yeui é çapouñy oaeie aeý aieüñoi epáe.
 Áie aóa náðeíçii nòaaeyouñy ai aidiouae ça aeáó òa aidiái aeoe naiio
 nioiaieeia. Óa, ui áie íiai aeapou epáe áai íaðeçapou iðia íae-+y (ye òa
 aóaaei ç aiaioie òeiaiaça á NØA), òa òa, -íai íaíiaaai aáoí í-íeoaae, eiee
 ae nioipáa aeý aeéi oaaðeie neoaóip, ó yeie ía neaeé aeá íiá aeaeéae
 á íai náeñoeuii ðaaiui áai aaaiy nòae aiiiaioi. Íaei aidiñee naiáou
 òeiaiaça ía íañoieuee áiaðá ðicaeíai iyçe (ía eae-+e aeá iði ainiðoi, ía
 eeiáae, çóae òa neeui -ioeðe «ðoe»), ui íaiou eiaiaa ç iyouio çaiðiaíieð
 -íeíaeia ía çiaí eíai aòðeiae. Òeiaiaça, yei çdiñapou náðaa epáe, çiapou òa
 aóa áiaðá.

Naleoi, yee y çiaa a Aðiai, óna uá íaðaaapou oó. Iðioá íaiá aóa adaa
 íaðiað eieíiii íala. Áia íieie ía íae oaei aeaa, ye nálea áiaíai, ui
 eáðá eieíiiiap, iðioá áia aóa aeuip náðaa naleou, eiee y òai iðapaaa.
 Ó naiáo ðicaioi nee íala aóa aeoeieí adaaóai ó -íeíai-íe aidiouai ça aeáó.
 Áia çaoðiaóaae íaðeieo naleou íaeieí oíai -e iioíai naiy, i oie nòaaa ii
 aidiéei, yeui éio áaaaeiñy ainoaeñy íaíð. Óae nááou íalaáany çiaee
 aña, uia ii iðeeüiñou ía çiee, ai, yeui íala aiaaðøeany áia iúíai, eíai
 eáðá íae çaaðøeany. Íala çaiíeae oae aeaeí, ui íaiou eáðeae naleou, yei
 íaaaeaeñy íaðeie ía áie òe naiia, yee áia ía nòaeaeae. Áia aiey ye
 eioðieáð aeñeieíe á iðoi. Naioi òeiaiaça oie-íi neeuiioi, íi náleoi, aeá
 òa ía íçia-aá, ui iñoiíi íi-íai ía oyeyou ó íieioei áai açaaei oðiapouñy
 áia íai íaei. Ó eieíiii, ui çdiñapou ó aeie iðeíai, -añoí oae i aóaa, aeá
 ía iñoiíai a Aðiai iioi íaáee. B íaieiae, aiee naiia i naleou
 aiaðicýapou íaáaaó íaió. xaðaç òa, ui náleoi aañ -añ iðeñoií a áðoi òa
 aeðeaií aeieiapou íaia ça íaió, aiaí naiáou ía íiá íaieðeñy áç aiií-íi
 aeaiíi íaðeiee.

Ie çaaae aóee aeçuei ç íaiip, oí aeia aiaa íaia ç nioip aaaiua i íaae
 uiaç, eiee ie aa-eiñy. Óa aóei uá ça òe -añia, iðioá é çaðaç áia nòaeouñy
 ai íaiá oae uiaç, eiee íli-aá ía íae-+y náðaa íaíaió aiaiaóaa-ia
 çiaðe. B -añ aia -año íaáðapñy á çiaðe, i ie ç íap aeaoiaóaií náaiñ
 aóaeiuaí aóliiaó. Iðioá ouíai ðaç y íeae íç íaiip uá íaeá nioip epáe
 ó-añieeia neiiçioio á eioáðaió-oaióð çiaðe. Eiee ie íaieeé ai iñoiíaa
 òeiaiaça, íala é ío nòaa náleoy Aeeii íaiaíe aeáðaa, uia íaiá íeaeiaoe
 áie çaaðeioiee, i íala çaeaeo iðioyáioe íaií ðe. Óae aña ó naiie íçia-aá
 «eae ñae»; çaçae-ae áie aeieñoiáopou eíai, eiee çaeðapouñy eoe òa çaeéapou
 aeoeí-aó nòeaióe ii ía íeio. B aiaíia íe òe náleí añaíi i aiiíia
 aieyaa-ó íaiaóaae òeiaiaça, eap-+e oðeðe -aðaç ía, çaeoe aeaiip.
 B nòaaany, uia íala, yeá aeá ía íaeae oae aiaaí eiaee aeaeñeie, ye iioi,
 iðeiae aeñoiui íai.

Náðaa òeiaiaça aiaðaç æ aeiee ðaaiui: aidiñe ai-ea íale, íiee, íaeðeany
 ai ía i eiee aeae eaiiu íç aiañoi aeçuei niðiea ooiá. Oy eaiípea, ui
 eaoiee ii íaáaeí-íe oðaeoiðii, íaiaí, ae-+e á íai á íeíao, yeae y ía
 nòae ça ðaieaeoap. B níeia eaiiu ó íaióð. Íiee íaiaeeany uá oíai, eiee
 y iðapaaa ó çiaðe, i y aaáoi ðaçia aa-ea, ui ie ía íaiaaouñy, eiee ii
 íae çaaðaa ía íai áaaó. Íaáou, áia aeá ía íaíyaa íaiá, á íae, á ía ía
 aii íaieíaií oyaeaiy iði òa, -íio íala aiaa -oae, ye nòaií aóaa. Óae
 áia aeioeae -eliñy aóoióe á iuiá! Íneiee ayei íaeiaoi ðicayapou
 íaaiy á oie ye epañe íae-+e, ui íayçaiá ç íaiip, òi y çaiðiea
 iðeeüieeia oíai aidií aeiaíaae, ía ui çaaóii òeiaiaça. Iðioá iði-eo
 ía aóei. Íaáou, áie çðicóiee, ui náðap-i íiaóeðe ióui aeóaaieyüiñoi

ifæóòú áóäü-yëfi ièòì çàliièèè èàliiíy.

Çáíðóðáíi äðóæiülp çóñòðì÷p Ìàlè çì iílp, ó÷añíèèè ñèliiçíóíó çàlèòàèè, íàñèièüèè áíáðá ðèliiáíçá òà èpàè ðíçðíçíyðòú íáíá íáííáí. Àèy íáíá íàèè÷÷y íàáí á òàè ñàíí áíáíliièlè, yè i èpàñüèi, òí÷à íàèèàà àèàè ñòèèüíi èðàüá ðíçíçíáààòè íñíá ñàííá àèáó. Òp ñòèèüíiñòú uá íá òàè ààáíí íáííðóààèè. Àààæàèè, ùí èèðá èpàè áíáðá ðíçíçíáðòú íàèè÷÷y. Íàáíè ílèàçóààèè ílãáíí ðáçóèüòàòè íá òèð ñàlèð òáñòàð íç òèlè ñàlèlè ñòèiòèàlè, íðìòá ið àèiðíáíáóààèè íá ðíçíçíáàáííy èpàñüèèð íàèè÷. ß íàçèààp òá «áíòðíííòáíðè÷-íèi òðèèí» ó áíñèiäæáííí íàáí, yèèè ñíðè÷-èièà áàáàòí áàçííòíðìàòíí. Èièè íáíá ç ííið èièáá á Àðèáíðì Èiçá Íàðð àèèiðèñòàèà ñíòíí çílièiá, yèi y çðíàèá á Àðíáíí, ùíá íáðááíðèòè, yè ðèliiáíçá ðíçíçíáðòú íàèè÷÷y àèañííáí àèáó, òí íàáíè ílèàçàèè ÷óáíáí ðáçóèüòàòè. Ðíçäèyààp÷è ííðòðáòè íá àèðáíí èíliipòáðá, áíiè ííàèè íááíòú «àèàçàòè» íá ñííðíáíáííñòú ílèiáíyèà i ñàíiè ááç íñíáèñòíáí çíàèíñòàà ç íèlè. Òàè ñàíí é iè, áíðòàp÷è òíòíàèüáíí, ílãáíí àèçíà÷èòè, yèi íñíáè á èðíáíèlè ðíàè÷àlè.

Ìè æèááíí á áíiðó, èièè íàòà ñííðíáíáííñòú íç íàáíàlè àèçíáàòüñy áàáàèi áíèüðá. Ùíiðáààà, èpàñòáí íá íáðáñòàá ííàèðáñèpàòè é áíáíliiíñòì, íá yèi áæá ÷áðáç ááñyòú ðíèiá íá çááðòàòèlòòú óàààè. ßèüí iè àèyíáíí íá íàò àèá i íá áíçáíèèíí ñááá çàñèièèè òáðíí÷-íèlè áíñyáíáííyè íñòáííüíáí òèñy÷íèiðòy, òí ííáá÷-èíí íñòíòó ç íèlòì é èðíáí, ó yèíí á ííçíè, òððè÷-í áíèüèèè, ílã ííçíè ðèliiáíçá, àèá yèèè íá ííñòèòú æíáíèð ííàèð ÷añòèí. Àèyàèyáòüñy, ùí íááíòú íàòà òààèáíá íðáððííòàèüíá èíðá áíèiáííáí ííçèò íáá áíáíèi òèliiàèè ðíçíið ííðíáíííí ç ííòèlè íðèlàòàlè. Ííðòí íá ñóliíáàòüñy á íáðááçí íàòíáí ííðáèáèòó, àèá á èpáàè íáíá æíáíèð áàçíàèð áàæáíü ÷è ííððáá, yèèò íá áóèí á ó íàòèð àèèçüèèð ðíàè÷-íá. Òàè ñàíí, yè i iè, íàáíè íðááíòòú àèààè, çááíáíèáííy áíá ñàèñó, ááçíàèè i èàñèè. Áíiè áàèèààpòú íáíá íáííáí çá òáðèòíðìp i òíiðòòú áíáíðó òà ñííáíðáòp. Òàè, ó íáñ á èíliipòáðè òà èiðàèè, àèá íñèðíèiáí÷-íí iè é áíñí àèàòòíááíí òàè ñàíí, yè i ñíðíàèüíí íðèlàòè.

Íñü ÷ííó iè àèàòòóààèè á çíííàðèó òíèèè ñèliiçíóí íá òáíó, ÷ííó íààèèè òà ñíðíièíáè ííàèè á ííá÷-èòèñy á íðèlàòíèiáíá. Çàè÷-àèíí, y áóá íðèlàòíèiáíí, àèá íðí ááüí y é ñàí áíçíáàñy ííá ÷añ çàèóèíñíèð àèñèóñíè. Ìè áíáíðèèè íðí òá, ÷èí íááðòíðíáòáòüñy ííðàèü. ßèüí áàðíðèòáð, yèèè ñòíiòú çá íáð, çàèèòááòüñy íá ñàíiè áíliiíáíòíiè ííçèòíí, òí òòí ááí ùí íí ííáðòèlòá? Èièááà çàçíà÷-èà, ùí íðíáèáíá ç ííðàèüíèl áàðíðèòáòíí áàáàèi çðíñòàá, íñèièüèè áíèèáíáòí íðíòyáíí íñòáíííð ááñyòèèiòú ñòàèè áíèüðá ñàíòñüèèlè èpáüì, ílã ðáèíáíèièlè. Ííðòí áíèüðá íá ðíàèòú ííèííó íóáèí÷-íèð çáóààæáíü ó ðáçóèüòàòí ñòñíièüñòáí ñòàèí íáíò òèáíèiçíááíèl. ß ííáá÷-èà, yè ííòí çá ñòíèíí çàèèààèè áíèiáàlè. Ílãá, òá áóèí ðíç÷-áðíááíá íèòííñèiáy ñòáððíáí ííèièíííy, ùí çàáæàè áíðíáá ñèáðæèòèñy íá ííèíáòá? ×è áñá æ òàèè çááàèüíá èáððèiá? Ñàèóèyðèçáòíy íðíèpá áñp ááðííó, àèá íí ííðàèüíí íàñèiáèè ííááíí àèá÷áíí. Íááíòú ííáòüèèè ííèiðè÷-íèè òíèíñíò ððááí Ááááðíáñ, çáíáèèèè íàðèñèñò i áòáíñò, áíèòíá àèñííàèó, ùí áððáðá ðáèíáíí, ílãèèáí, íá çíáñíí àèáíáíá. Áíí çáyàèá, ùí «èièè áðíð ñòàá íðíáèííp, iè ùíñü óððáòèèè»[8 - ððááí Ááááðíáñ ó ñàíiè íðíliíáí ç íðèáíáó áðó÷áííy Íðáííí ièðó ííáòüèèè èièèáðíá (2001). Ó ííáòüèèlò òàèñòí àèèiðèñòíáòáòüñy ñèíáí «schuld», ùí íçíá÷-áá i «ááððèè íñóáó», i «àèííèè»: «Als sich S?nde in Schuld verwandelte, ging etwas verloren». Íáðáèèáááíí íá ñàèòí www.csudh.edu/dearhabermas/habermas11.htm (<http://www.csudh.edu/dearhabermas/habermas11.htm>).]

Àðáíñòè÷-íá àèèáíá

Íðìòá y íá áíááíáíèè ó òííó, ùí ííðàèü ííàèííá íàòè áàðíðèòáð çáíðè. ×ííó áííá íá ílãá èòè çñáðáàèiè? Òá òí÷-íí íðáòpá ñòíñíáíí ñííá÷-òòòy, àèá ílãá ñíðáòpáàòè é ùíáí íí÷-òòòy ñíðáááàèèáíñòí. Èièüèà ðíèiá òííó iè ílèàçàèè, ùí íðèlàòè ç çááíáíèáííyí àèèííòpòú çááááííy, yèüí ííñèy òüíáí íð àèíááíðíáæòpòú òíáòí÷-èàlè íáíòèà, àèá èèðá áíðè, áíèè áíiè íá áíçíáðòüñy, ùí ííòèl çá òá áàpòú àèííáðáá, yèèè ñíàèòá íááááàòí èðáüá. Òí, òòí ièè íáíðèè, íí÷-èíáèè òàèèpáàòèñy, èèáàèè ñàíí íáí÷-í òá ñòðáèèòáàèè. Èièè áà÷-èò, ùí íáððíáð íððèlòá ùíñü èðáüá, íàèñíá÷-ííòà íæá ñòàá íáñíá÷-ílp. Ìè íàçáàèè òá yàèüá áíáðáçíp áí íáðíáííñòí; ííòíí òp òáíó áíñèiäæóààèè é á ííòèð òááðèí, ó òííó ÷èñèí á ñíáàè. Íáñ ííáòíðíí àèèííóáàòèíá òðpè ááç àèíááíðíáè, àèá áíáííáèòüñy òá ðíàèòè, ùíèíí ííáá÷-èòú, yè

íðøëë ñíààèà íððëíðá çà òå øíàðí÷èè èíáààñè.

Òàèí àèñííàèè íàðòó çíà÷áíý äèý èðàññüèíí íððàèí. Çáíáíí ç áóíèòò áíèùøíñòí òíèíñíòíà, ìè íððàèííòáíí ñààá à íðààèèùííñòí íððàèííèò ñòèí. Íààíòó ýèùí àííè íà ííñèèàðòóñý íà Áíàà, àííè, ýè í ðàííðá, íðííííòòòó ìèçòíàíèè íðíðáñ, ííà ÷àñ ýèíáí ìè òíðíòèðáíí íðèíòèè, à íðòíí íàèèèààáíí íð íà èðàññüèò ííààáííèò. Àèà íààáá íððàèííí ìèòáíý ñíðààáí òíðíòèðòóñý íà òàèííò àèñíííò ðíáíí? Íààáá àííè íà ííàèííí áòòè çàèðííèáíí à íàøíè ííàñáíáíííñòí, ó òííò, èèí í ÷èí ìè á? ÷è ðààèíñòè÷íí áòèí á çàèèèèàòè èðáàè òààáííðá ñòààèòèñý áí ííòèò, ýèùí òå íà çàèèèààáíí à íðííè íðèðíáí? ÷è á ñáíñ çàèèèèàòè èíáíñü áí ÷àñííñòí òà ñíðààááèèèèíñòí, ýèùí ìè íà áíáííáíààáí ííñòèíèòèèáíí ðààèòíàð íà íðíò áíàñòóííñòó? Óýáíòó ñíáí, ýèà èíáííòèèáí íààáíòààáíý ìè áíà÷ààèè á, ýèàè íàí áíààèíñý íððàáíðýòè èíáíá ðíòáíý çà áíííííáí «ñíòóáííí çáíðè èíáíèè». Ñ òààðáí áíòò á áóíèò Áàáíàà Ñíà, ùí ðíçòí á ðàáíí íðèñòðàñòàè. Ìè íí÷àè ç íððàèííèò íí÷òòòíà òà íðòíòíí, ÷àðç ùí é ááíííñòðòáí íàèáíèùò ñíèèùííñòó íç íðèàòàè. Çàííñòó ðíáí, ùíà ðíçàèèàòè íððàèí íç íóèý çààáýèè ðàòíííàèíííò áíáíáðàáíí, ìè íððèíòáíí ííòòíàð çíèçò, áíà íñííà íàøíáí ñíòíàèííí÷àèð òààðèíííáí ìèíòèíáí.

Áíáíí÷àñ ý íà ðíòíà àè íàçèèàòè øèíáíçá «íððàèííèèè íñòíòàèè». Áí ñàíèò èèòá íí÷òòòíà íàáíñòàòíùí. Ìè íðàáíáíí áí èíáí÷íí ííñèíáíáííí ñèñòáè òà ñíððá÷àáíñý íðí òå, ÷è áíáííáíààá ñíððòíà èàðà óýàèáíýí íðí ñáýòíñòó æèòóó ááí ÷è ííàá áòòè áíððàèííí íððààèòèèáí ñàèñòàèíá íðíáíòàòíý. Õí ñòíáðá÷èè ðàðàèòáðíí èèòá äèý èðáàè. ² ñíòá íàèí ñàíà÷áí òíáí, ùí ííòí òààèèè áóíàðòó íðí íðàáíííðííñòó áíè, ýèí ááçííñàðáííí íð íà ñòíñòòóñý. Áàèèèèè íííáð áíñèíàáíí íððàèí, òííñüèè áíððííèá Áàààðá Áàñòáðáðè, ííýñíèà, ùí íððàèííí áííòíí íà àèçíà÷àòóñý ííòí÷íí ñèòòàòíàð. Áííè íàðòó ñíðààó ç òíðíòèí í ííàáíèí íà áíèùò ááñòðàèòíííò, ááçèíèèèèèèèè ðíáíí. Ñàíà øèí áíáðíçíýáòóñý áíà íèò èðàññüèà íððàèí ðòòíí áí óíááðñàèííèò ñòáíáàðòíà ó ííàáíáííí ç íðíáóíáíí ñèñòáíí íáððòíòòáííý, èííðíèèò òà ííèàðáíý.

² íñü òòò íí÷èíáòóñý ðàèíáíý. Ííàóíàèòá íðí ñðàòíò ííàððèèèò ñííà÷òòóó: ýè íàíòèèèèè, ó íðèò÷í íðí áíáðíáí ñàíàðèòóýíèá ááí íðí ðíáíòíèèá ó àèííáðàáíèèò, ùí èèààòó àèèèèè áíà÷òòòò ñíðààááèèèèíñòí ç áíáííèí àèñííàèí: «Íðàè áòáòóò íñòáííí íáðòèè, à íáðòí íñòáíííèè». Áíààèòá áí òúíáí íàèáá ñèííáðññüèò íðèñòðàñòó áí àèíáííðíàè òà ííèàðáíý áíà áíà, ýèèò ííàíà çòñòðíðè íà íáàáñàð, áí áíáí, ùí ÷àèàá íà áðíòíèèá ó íàèèí é àèñíèòàòàòíò íàøíáí áààáíý «áòòè ááðòèí ííòààèè», ýè òå íàçèèàá Áàáí Ñííò. Íàñíðààáí èðàè íàñòíèèèè ÷òèèèí áí áðííáññüèí áóíèè, ùí íàí áíñòàòíùí çíàðàáíý íàðè í÷àè, íðèèèáííáí áí ñòííè, ùíà ðààáòàòè íà òå ááðíí ííàááííèí. ðàèíáíý çòíçòííèà òå áàáíí òà àèíèèèñòíàòá íáðàç áñààèàòíáí íèà, ùí ñèíáíèçòá áñàçíàð÷íáí Áíàà.

Àèà íàáíòó áíðò÷áíý ðàèíáíí òàèíí ñèðííííí ðíèí ááòòí ñíðèèíáá ýè áíàòáíò. Çà íñòáííí èíèèèà ðíèíà ìè çàèèèè áí ðíçèíáí áòáíçíò, ýèèè ñòààðáàòá, ùí Áíà íà òàèèè òåá é áàèèèèè (Èðíñòíòáð Áíò÷áí) ááí áààæáá èíáí íèðçíáð (ðí÷àðá Áíèíí). Íáíàòáíñòè íàçèèàòó ñààá «íðíñàíòèèáíèèè» òà íàðýèàòó, ùí áíðýíè æèáòóò ó òáíðýáí. Áííè çàííèèè áóíèò ñáýòíáí Íààè íðí òå, ùí ááçáíðíí æèáòóò ó òáíðýáí íà íðíèèèèèíñòó: áòáíñòè áàèí, òòí áà÷èòó ñáíòèí. Çàèèèèàð÷è áíáíðýòè íàòòí, áííè íðàáíòóò èíðáíèèèè íàòòðàèíñòè÷èè ñáíòíáèýá á áòèòí. Ñ ííáíèýòò íðííè ñèáíòèèèèèè ùíáí ðàèíáíèèèèè ííñòèòòòíà í íðííò «íðèàòíà» íàí, áíèñèíííá, íáàáíàñòíòíà, áýòíè í ðààèíá, àèá ùí òíðíòíáí ííàá áèèèè ç íáðàçè áààáòóòò èðáàè, ýèí áààæàòóò ðàèíáíí áàèèèèè? ² ýèò àèùòáðíàèèò, íí ñòòí, ííàá çàíðííííòàòè íàòèà? Íàòèà íà àèáíèíòá íðíííàè íðí ñáíñ æèòóó í òèí íà÷á íà ðíçííáíààá íðí òå, ýè íàí æèèè òå íà ííðààá. Áðèòáíññüèè èíèíñíò Ááíí Áðàè àèñííàèñý íðí òå òàè: «íàòèà òå íà ÷àèèòíòáí. Íàèíè÷áíý çíáíù ðíçèèðá ííèèèèíñòí èðáàè, àèá áííí íà ñèàñíàòá èðàññüèò íðèðíáò»[9 - John Gray (2011), p. 235.]. Ó íàñ, íàòèíàòíà, áíáðá àèòíàèòó ðíçàèèàòèñý á òííò, ÷ííò ðá÷í íààèèè íàñ á ààèèè, ýèèè áííè á, ááí ýè áííè íðàòòòó. Ñ áààæàò, ùí áííèíáíý áíííáááá íàí çòíçòííèè, ùí àèçíà÷áá íððàèí. Àèà áíàòíàòòàòèñý áíà òúíáí òà áààáòè íðààè íððàèííáí ðàðàèòáðò òå çàèàá.

Íàáíòó íàèçáíèèèèèè áòáíñòè íà ííòòóò íà óáíáðàòè á ñààá íñííáíí áíáíè ððèñòèýíñòàà, çòíñòàð÷è á çàòíáíííò ñòñíèèñòáí. Áíèùò ñáíòññüèí ííáíí÷íí ááðííáèòí, èòèùòòè ýèèò ý çíàð íà ç ÷òíèè, çààáíèèèèíáí ñíðèèíàòóò ñààá ýè ððèñòèýí çà ñáíòíáèýáíí. Õñá, ÷íáí áíñýàèè èðàè á ðíçíèò ñòáðáð áíà áððíòàèèèèè

ai loçee, ai leñoðòòàà ai iaoee, ðiçaaeeiñy a òiníiló çayçeo ç ðaeiaip òa iieiee ieoai ai iai. Òiló iailmeeai neaçoðe, yee aeeyà iaea á iioaeü áaç ðaeiaii aey ouiai iioðiaii aoei á iiciaeilleoñy ç epañueip eoëuóóðip, yea iá á ðaeiaieip çaðaç i iieiee oaeip iá aoea. Òie oaeð, ui oaeë eoëuóóð iá iníóá, iáa iañ çoieieoe.

Áinõ çioeioañy ç oiaip ñaip iðiaeeailp iá ç aòaiçilil (òiai oá aoei iailmeeai), á ç ieoaiiyi iði iníóá iaoee á noñieunoi. Iaeaiuei iníóadi ç iáðaaðioðeie eieeale iá aieiaao, ui çiaðaaai iá eiai eaðoeiao, aai aoiiaei ó aeeyai iáðaiiieo eoai i iá-ae aianeapou ai òili-iiai iaeaiiaiy. Aea ye ae ie iá noaaeeený ai iaoee nuiaiai, aóaa iá çaeaei çaaaaoe, ui ii-eiaeaný aia ye iá aóaa ðaioiiaeüia niðaaa. Ça -añia Áinõ aeoiily aa çlioeea ñai iicëoi, aea añá uá ii -añoi ieooaee ç ieoeuoeçilil, ó iie aoei iiai oðeaoaia i çiaðai, yeeo ooiiee iç aaðiei ii-oooyi aoiio çiaðaea iáðaa aiaieeaeie aeyaa-ae. Aeoiily iáðaoiðeeaný iá aiiðe-ió iaoeo oieuee oiai, eiee çaiëuieeaný aia oeo aieeai i ðiçðiaee ñaieieeoaaeüii iðioáaoðe, aea oá, ye iaoea iia çðiaeoe ñaie aiañie ai noñieuii iðaei, çaeoaaouñy iáçðioiee.

Eaðoeie Áinõ ðyniipou aianeaiiyie ai aeoiili, iníoe-iil iáðaa-i oili. Iaeaiueo aiciaaia oiaóða «Ñaaó», aiaia ye «epaeia-yeoa» aai «epaeia-aðaa», iañ iá aieiai eaðonaeu iç oeoðioaðei iðeñðiai, noiee iá aieieeo, ç yei eáa ae; çaçae-ae oaei iníoeie aeieðeñioaáae aeoiiee.

2ioi iðelaoe, çae-aeil, iá lapou aiaii ç oeo iðiaeai, ai iðaaioou ai noñieunooa iaiiai oeió. Ó ioiee iiaaiioi ie aiciaai oi ñai oiiinói, yeeo ñai iðaaiai. Iaiðeeaa, ó-aii iiliðee, ui ñaiee øeiaiaçá oyaiou iaei ai iaiiai ñaioia, yei uieii iaeený iia ñaip i oaiáð iieðapouñy, iaii-aii çaeðap-e ç ioiio ooe çaðip. Eðil oiai, aenieiinooaeeai ñaioi ðaaeyðii aenoiapou iaeoeaeiee aðaiðae, eiee aeðioopou noiaðae-e a nieuiioi. Aey iaiá oi iayee iá oðaiio iði iioðañe nieuiioe neaópou çiaeil, ui aoiiaaeüii aeiee iðaei á noaðee çá epañoi; iai iá iioðiaai Áia aey oiai, uia iinyieoe, ye ie iieieený òai, aa iáðaaáaii çaðaç. Ç iioiai aeio, ui á oðaeený, yea ie çaaðae ðaeiaip ç noñieunooa? Iai aaeei oyaeoe, yei -eii iaoea òa iaoðaeieñe-iee ñaioiaeyá iaeé á çaiiaeoe op iðiaia-ó òa noaðe aaðaei iaoðiaiy aey aiaðeo niðaa.

Iaiðeeioi ñaii oexiaai oðainaoeaiðe-iil aenooñii y çiaeia -añ ó eiðaeo, uia iði-eoade iaeaa niñio aiaiaiaae iá iie aeia «Iioaeü áaç Áiaa?». Aieunoiou eiaioaia aoe eñioðoeaii, -eo-i iaoðeioaae iai; aiee aeniaepeae iáðaeiaiy á òiló, ui eiee eaaouñy iði aeioe iðaei, oi iði oá oðaaa aiaieoe ó aiaoiieao niðiai, a iá á -iðii-aeëo oiaa. Iðioa aoiñoe iá iiee iá neieñooený iaiailp eeiooe iaeiuea eaiioia ó aiaia-aiiy, iaiay-e oaei -eii iil iaiðe. Aey iaiá iaaaaoi aaeeaiøá çðioiee iioðaaó á ðaeiaii, iia ðiçðieoe ii. Oaiðaeüia ieoaiiy aoiçlo iníóá -e iá iníóá Áia aey iaiá á iioiaiaaeüii iá oieaei. Ui ie çaiáaai, aðaoop-eñü -aðaç iníoaaiiy oiai, ui iailmeeai aii aiañoe, aii niðinooaade? Ó 2012 ðioi Aeaí aa Áioðii iaiya iðioe ñaaa iðá epoi, eiee ðiçii-aa ñaip eieeo «ðaeiaiy aey aoiñia» («Religion for Atheists») neiaie: «Iaeaiueo ioaiá òa iaiðiaoeeaiá ieoaiiy iði aoiu-yeo ðaeiaip ó ieoaiiy iði oá, niðaaey aia -e ii ó òiló ñaiñi, -e iáðaaee ii ç iáañ iia çaoee noði»[10 - Allain de Botton (2012), p. 11.]. Iðioa aey aayeeo epaae ó ieoaiiy i aaee á aeiee, yea aiee iæoo iaiiaipaae. Be ie çiaee iioñeoený ai oaei aoiiaii iaiameiñoi? Ie iae iðeaaiaeený ai aenoeieiai eeoó, aa añá, ui eiaai iia çðiaeoe, ó aeaðae aai iðiaðae.

Iaoea iá aa aiaiaiaae iá añi ieoaiiy. Uá noaaioii y aiciaañy iði «iaooðaeieñe-ió iiaio» òa iði oá, ui aey a-aiëo aoei á aaðeip çaðioieeñoi aaæaode, iae ioiy iðay iia aenaiðeoe aiaiiinói iia aiaðii i çei.

Çaôâæðà, òà áóëi íàââiâçï iñey Äðóâli ñaiðiaai aiéie, yëa idëiañëa añii íai íañiaâ çëi, úi æeððââiaðâæiñy íaóëiaip òâiðiaip ñaiíeâðiaâiíi âaiépöii. Ó-âii áóëë áóæâ íaæëæâii âi íaøeie ââiíòëâð, éiëë iðiaiaæëë íâieñëëi æëñiâðëiaðë. Áioâë çøëâæë ðaçli, úia iððëiaðë ñiaiñüëëð æëçipeia, æëæð ëpâæë íiâðóâæë áâç âiañðâçii, à ëiiðiaæë òà i-i íâðâiíñëëë íà iíøi -añðëie ëpâñüëiâi òiea òiððâi-iëi øëyðii. ß iieíëë íâ çâáðáð òâë òâiíëë íiâiâiíëë íâðia, iðioyâii yëiaí ëiæâi ó-âiëë, yëëë âiaðëa iç iiaðüëëi æëðiaðii, æëëëëââ íiaíçðó. Íâiaë âiaðëëaiñüëi òà áðëðaiñüëi íaóëiaðii òâæ íâ áóëë íâæeíieë, âi íà ií-àðëð Òð ñòieioðy ñaia âiie iðëiañëë íai ââââiíëð. Áiie çâðëuâëë ðañëñòñüëi iiaððâðieíi çæéië òà iðëloñiað ñðâðëëiçâðip æëðëð, ñëiieð, iñëði-ií òâiðëð, ëpâæë iç òiç-eieë ââââie, à òâëiæ çëi-eiðia i -ëâiia ðañiaëð íâiøëi. Òâëi íiâðâðii iðiaiaæëëñy òââiíi íâ æâððââð, yëi âiaâiaðâæë ëieâðii ç iíøëð iðë-eí. Äëy òëð, òòí íâ òi-â çâëioââ-ðâðë íaóëð â øëð iíðioðëð iñðioðiyð i ñieñðâ añâ íâ iñâââiiaðëð, áóââ íâ çææëi çââââðë, úi ââââiíëâ áóëâ ñâðëiçliip íaóëiaip æëñëëiíip, yëð æëâ-æëë â ââââðüið óiaâðñëðâðâð. Ñòâiíi íâ 1930 ðie â Áiaëii, Øââðii, Øâæëðâðii, Øiñii, Áiaðëðii, Íiâ-+ëii òà Íiðâââii âiyëë iíñðëððë, ó yëëð ñòðââiðë æëâ-æëë ii. Òâiðii ââââiíëë iiaððëloâæë æëâððii iíñðâðii, ó òiíó -ëñëi âiaðëëaiñüëi iðâçëâiðë. -i ââðüëi-çañiiaíëë, áðëðaiñüëëë âioðiiíëiâ i âððâëð ñâð Òðâiñëñ Äæüðii ñòââ -ëâiíi Éiðieiañüëiâi òiaâðëñðââ òà áóâ iíñây-âiëë ó ëëðâðii iñey òiaí, yë âiaââañy íââyi iðí iíëiíðâiíy ëpâñüëi ðañë. Ñëia çaçia-eðë, Äæüðii âââæââ, úi íâðâñi-iëë âðliââyiéi â «çâiaâðí íâiíâiíðiiíëi æëy úiââiíiíi ðiaíðë â óliââð ñó-âñiíi øëâieçâðii»[11 - Karl Pearson (1914), p. 91.].

Úia iðiaâliíñðððââðë iðâæüiâ âaiéððòñðâi øëð íâæë, ó iðëâiaí ñòââ Äæüðð Äioëâð çí ñaiiie iíëi-iëëâë. Íâieio-ei íañëiaëli áóâ çâiaâiaâ âiðë â íaóëð, iñiaëëâi â âiieíâip. Ó 1970-ð ðieâð âiieíâia òñâ úâ iðëðiaipâæë âi òâøëñðia, íaiðëëëââ, íiâ -añ ââðy-eð iðioâñðia iðioð «ñioiiaíieíâii». ßë âiieíâ, y òioðñy ç òiaí, úi òi âiðëi âii íeioëë, æëâ âiaíi-+añ y æëâðñy, yë òòíñü iia çâáððë òâ íeioëâ òà iðiaíieíñëðë íaóëð íaøëi iðâæüieíi ðyðiaíëëli. ßë ië íiæë iâðâëðë âia æëëâiëli íââiâiðë âi íaiâiíâi iíðëiçlió? Òi-â y i âioðp íaóëiaí âiñëiaæâiíy iðâæë i iíy æëâñia ðiaíðâ â iðiiip -añðëiip, y íâ iíæó çâââiðëð, yë iíæia çæëëëâðë íaóëð æëçia-âðë ëpâñüëi òiiíñðii (yë ó iiaçââiëíâëð éiæëë Ñâia Äâððia «Íiðâæüieë ëâiâðâðð» («The Moral Landscape»))[12 - Ñâi Äâððia âââ ñâiie éiëæðii (2010) íâçâð «ßë íaóëâ íiæâ æëçia-âðë ëpâñüëi òiiíñðii» («How Science Can Determine Human Values»)]. Íâæâ iñâââiiaðëâ é ñiðâââi íâæâæëðü íeioëiíó? xë iñioððü ñó-âñii â-âii, yëi â âieüieë âia iðâæüieð óiâðââæâiü? Çââââëðâ iðí âiñëiaæâiíy ñëðieíñð â ðañëiaí, úi çâââððëiñy ëëðâ éiëüëâ ââñyðëëiðü òiíó, ââi iðí iíñðieio ó-âñðü ëieâðia ó òiððððâð óâyçiaíëð ó Áóâioâiaíi[13 - PLoS Medicine Editors (2011).]. ß áóæâ ñëâiðë-ií ñòââëpñy âi iðâæüiíi -ëñðioðë â íaóðii òà âââæâp, úi ii ðiëü íâ íiæëia æëðiaðëð çâ íâæi ñëðâieðii iðâæëi.

Ñòíæâ, øy iëððâieia iðiaæëðü âia iëpçii, íiaë añâ, úi íai iíððiaíi æëy ââðíâi ñòñiieñðââ, òâ âieüðâ çiaíü. Úieíi ië çyñðâi âieiaíëë æëâiðëðí iðâæëi, âââæâpðü iðëðëëüieëë òâëi áóieë, ië çliæâli ñiieieíi âiaââðë ii â ðiçiiðyâæâiíy íaóëë. Íñðâiíy ñaiâp -âðâip ââðâioðâ íai íâëëðâüi ðioâiíy. Òâ òðioðë íââââðâ áóieð, úi æëââioëë iëñðâððâiçiaââðü iiaëiaí áóðë ââëëëëi òðâiæieëli, à ðañðioðâiíëë ëðëðëë âiaíiíieíi éóðâðâi. Çðâððip, ëðëðëëë æëñëiæppðü æëëâiëi áóieë iðí ëiieðâðii iðiaóëðë. A yëüi âiie lapðü iðâæëüii çiaíiy, òí -iíó á ii ñaieí íâ açyðëñy çâ ñiðââð? Äëâ ñiâðiaëüiíñðü ëðëðëëâ òâ iðiiipââiíy iíñðâëððii, à íâ ñðâiðâiíy -iâiñü. A æëy ñðâiðâiíy iíððiaíi iíððioðiy, íâëñðâðiiñðü i ââ-âiíy. Íââioðü yëüi íaóëâ âiíiiaâââ íai çðiçóliðë, yë iðâðpâ iðâæü, òâ íâ içia-ââ, úi âiia íiæâ ii ñiðyíiaðââðë; òâ añâ íâií, úi i-iëðâðë, úi òie, òòí ëðëðëëðâ ñiæ yâðü, ñai ið âiaëëâââðëiâ.

Óyæâiíy iðí iðâæü yë iðí íââið íâçliíieð iðëioëiia ââi çæéiia, yëi ië íââií âiaëðëðë, ó ðâçøëðâðii iíðiaëðü âia ðâëiaíi. Íañiðâââi íâ íââ çia-âiíy, òòí òiðioëpâ òi çæéië Áia, ëpâñüëëë ðiçóli -ë íaóëâ. Äëy añio øëð iiaðiaia ò ñiieüiip iëçðiaia iðiaíðâðiy, iðiy âieiaia íâðââóliââ â òiíó, úi ëpâë íâ çiapðü, yë íiaíæøëñy, i òòíñü íââ ii iðí òâ ñëâçâðë. Äëâ ðaiðii iðâæü ñðâiðpâðñy â uiaâiíie ñioiaëüiie açââiiaii, à íâ íâ yëliðñü âañðâæëðiiíó íâioæüiíið ðiaíi? Úi ðiaëðë, yëüi âiia âððioðâðñy íâ âiíðiyð, éiððí â âieüðñðii æëiaæëia íâ âieñððñy â æëððâioðë ëëñëðieâðip, yëð òâë ëpâëðü íaóëâ? Íñëieüëë añy ñòðü íiâi éiëæë â òiíó, úia âðâóliâioðââðë æëñðiaíëë iiaðia,

ý, i-ääeäií, iiaäðòàòèlóný äi öüiäi ièòaiíý. Ìii iiaëýäe óçaiäæòòòüñý ç òèi, üi iè çiaäií iðí ðiaíòò èðañüëiäi ðiçóíó, ç òèi, üi iíðóíòèäií ðäæëöii äeíèèàòü ðaiíðä çà ðaöiíiaëüii iíýñiäiíý, à òæiæ iç òèi, ýè äaièòüý óiðíóä iiaäaiíéó. Íæéðauä ií-aòè ç æeçiaiíý ðiäi óæèó, üi ó ñaiíé iñiäi añi iè ä ñóñièüieie óaaðeíale, òà ç óiäi, ýè öý iñiäa iææðóiaóä iañ ñòæèðèñý iaiä ai íaiíai. Óæéé iiaðia çañèóäiaóä iä óaaäó ä óié -añ, éíèè iaaíou çaiäèèi aðaiñòè iä çaaóii iíçáòèñý iaiiaðæiäieíii iíðæi, aaaap-e, üi ñaiò ñòaiä èðauèi, aaðòí èèðä «ñäýuäieëiäi» ä áieííó ðæàòí çæéýðè iíñòä ñäýuäieëä ä ðýñi.

Ðiçaiè 2. Ðeóia-äiíý äiaðíòè

Ñóñièüii iíñòèieòè ñiíiòèàòü óaaðeíó iððèíóaaðè çaiäieäiíý äia ðiaaðèñòaa ñiäi iiaiaíèð, äia-óaaðè äi ièð iäaió ñèíàòip, à òæiæ ðiaèèè æý ièð ðiçíiaíiðíi iíñèóæ.

×aðèüç Äaðäií[14 - Charles Darwin (1871), p. 72.]

Äiñ áóä iäíèi iç iææðiaæeäiøè ñaiöia, ýèè ý çiaä, çà æéýðèíi ðiaä üi ðiäi æèiaæè, éíèè äií çaiðaa ñiäi äi ðiðà äiaðaçó aaa ýæèèä (òä çiaä iäðæeíiaèi iäiä ä öííó, üi øèíaiçä iíæóòü ðiaèèè ðä-i, iä ýèi iè iä çaaóii). Ó iüíai áóèè ääèèèi i-i, äiaðiçè-èèää òà ñèíàðè-iä iæè-ý, æèñèó-a -iðia øäðñóü, à iä iiaäð i ðóèað äiaðä æeäieýèèñý iýçè. Äií iieíèè iä áóä çaiäaðí ääðañèaièi, ýè òä áóäaa ä ääýèè ñaiöia, æä ó ñaií iæéðauí ðíèè ääíiíñðóaaa iaaçæè-æéíó ñaiíaiäaiíiñóü. Äiñ áóä çaaæèüieíi óèpæäiðäi. Äaaðí ðòí ç iañ iææèä, éíèè äií iiað, à éiäi iiaðàðèie-iäaiè iíðíðííí iia-aèè iðíöýäií ääèieüèíi äiaä. Óä iíçia-èèíý i iä iðíüííó äiaðèòí.

Ó óié -añ iè iä çiaèè, üi ç ièi, æä äæä iíñèý ñiaðòí aiaiaæèñý, üi, èðíi çaièüðäíií iä-iíèè, ýèä çæèiaèä -èiaèó -añòèíó éiäi æèaiðä, ó iüíai áóèi èieüèä ðæèiaèó iðèèèi. Íðíöýäií iñòaiíüíai ðíèó äií óððàðèä iýðiaäýòü aiañiðèia ñaiäi äaaè, æä iäçaaap-e iä òä, üi éiäi ñòai, iíæèai, iiaíððóaaañý iðíöýäií èieüèíi ðíèia, äií iiaiaèèñý ýè çaçæè-æé, æ æíèè éiäi ðíèi iðíñòí iä æèðèiaèi. Íaaòü, óæä èieüèä iíñýðia Äiñ ií-óaaañý èaiñüèi, æä áóäü-ýèä içiaèä äðaçèèaiñòí içia-aèä á æý iüíai aððàðó ñòàðóñó. Ñóíæä, øèíaiçä òä ðiçóíipòü. Ó æèieé iðèðíai iaoèiaðýi aiaiaèèíý ñiíñòäðiaðè çà éóèüaaaèi ñaiðai, ýèèè iðíöýäií èieüèíi ðæíia óñaiiðipaaañý, üia çæèieóaaðè ñaið ððaiíó, æä -añ aia -añó çýæýañý ó ñaiíé çäðai, üia iðiaäiíñðóaaaðè, üi äií ñiiaiaíèè ñèèè òà äiaðäi, iíñèý -iäi çiaäó éóia. Ðæèè -èíí, iíðòí ií iðí üi iä çaiäaaóaaañý.

Äiñ iä çðaaæóaaa ñiäi æ äi äiý ñiaðòí, éíèè iè iiaa-èèè, ýè äií çaaèðaaðüñý, ðiaèý-e óiñòaañýò äæèia çà óæèèíó i ñèäý-e iä iíøèiaèií ä iaiííó ç ií-ièð äieüäðia, ó óié -añ ýè iíðí øèíaiçä äðipòüñý iä ñiííi. Äiñ äiaíiaèèñý æèèè, ðíæ iè ððèiaèè éiäi ièðäií äia iíøè, æíèè iä iðèèíia ääððèiað. Ðaðòà øèíaiçä -añ aia -añó çaçèðæè, üia iiaëýíóðè iä iüíai, óííó iè çæèèèèè äaaðí ððíðè iðí-èiaíèèè, üia iä iäððèèaaðè iðíie éííòæð. Äiñ óñiañý iðíñòí çà aia-èiaíèèè äaaðèia, i iäia ç ñaièòü, Äæçi, iíæíí açýèä éiäi äieíáo, üia ií-óðàðè çà áóðaiè. Íiðíi äia ií-aèä çàððiaðóaaaðè -äðaç üieéíó éóíó ñððóæè. Óä ääðäia ñððóæèä, ç ýèíi øèíaiçä èpæýòü áóäóaaðè ñaií äiçaa. Äíèè ñèèaaàòü ií iaaèèèí ñaaä òà ñieýòü iä iie. Ííñèý ðiäi ýè Äæçi iðèiañèä Äiñíai ñððóæèó, iè iiaa-èèè, üi ñaiðí ðiaèýòü òä ñaiä. ×äðaç òä üi Äiñ ñèaiä, iðèðèèæèñü ñieíip äi ñòíèè, i iææä iä çæèiañý áóaiäieððaií ñaiäi äiçaa, Äæçi äiaäèíý äíöýaiðèñý èieüèä ðaçia, üia çaiiaíèèè ñððóæèip iðíñòíð iíæ éiäi ñieíip òà ñòííip.

Óä áóèi iaaçæè-æéíí. Óiaä òä iä içia-aä, üi Äæçi çðiçóíieä, üi Äiñíai iíæä áóðè iäçðó-ií i èðauä, ýèüi äií ñieðàðèiaðüñý iä üíñü iýèä? Ðæè ñaií iè äiííiaäaaíi iaoiaíðai ó èieaðíi, iiaííüòp-e ççaaó iiaóèè. Íaaòü, Äæçi çaaäæèä, üi aia-óaaa äiaä, éíèè èýaaa iä ñððóæèó, é æèñððaiíèpaaèä ñaií aia-óðòý iä Äiñä iañiðaaäi iè çiaäií, üi äiaä «iaíiý-èä üiaí ñððóæèè» òà çaçæè-æé çäðiaää ií äi ñaaä çaiíñòü ðiäi, üia iç èèííü äieèèèñý. ß iäðæeíiaíèè, üi

epaeifiiiaiai laaie caaodi inoaaeoe naaa ia inoa iioeo, iniaeeai oiai, eiee ooinu ic ioiio adocia o aiai. Uidaaaa, eiee oaei caiaifnoi laai oanoaaee a eaaioaoidiyo, aie ia caaee iaaoaadaxoaaeeny, aea oi aineiaaaiy, ye idaaeei, niyiliaai ia oa, uia cloneoe oaaeei dcioiioe, ui aia+oapou epae a ooo+ieo oiaao. B aea caaaooaa idi aiodiioiaioe+iee ooe iaai iaooe. Eiee a iiaiaieo aineiaao aadouo o+anou laaie, eliaica ieaopou cia+i edau dcoeuoade, a aeiee ioeiaai io caaee oieaeeou, ui aia+oapou iioi[15 - Catherine Crockford et al. (2012).]. Oie ia aadai aeaoadeny oio, ui Aaei, caaaduny, dcioiiea noai Aina.

Ianooiiai ai Aina ideniae. Ia aoei xiaii laai, ui ai iaoxa, oni dcioiiee, ui ai aia+oadeia eoa neeuioee aieu. Oae iioeaaio idiepnooaaa aai noiaoa+eeai noioiie noiiieuiiai xeooy idelaia. Ii-iaoa, idelaie xeoou o iauaaiio naioi, ui clonoa naioy ioeiaaoade naie aaxee oice+iee noai yeiiaa aiaoa, uia caadaade naia adooaeuia iaee+y. Ii-adoa, aie a +anoeiip oinii niieuioe, aa eliai iia dciaiaaoade ia ioeeuuiinou i aiiiaao iioeo, o oio +enei ia diae+ia. Oaeo aainoinou axei caaaioe. Iioeydi aadiie aieipou niouioade oa+i, eiee iieopou xeooy eliaica oaiiaie Aina ye iaeeie i xioniee nai aai iaedaneppou aiadice+eeae aie ioiui iaoode, oi+a ianidaaa niadaaeaei caaee a i oa, e iioa. Eiee iaia caieopou, ye iia iaaoe eliaica +oeiee, ciap+e, ui aie +anli oaeapou iaia iaiiai, y caaee caieop o aiaiaia: +e ia aadai ia iaiiaeeeny i aia oni oyaaiu idi epaueo aiaoi, ineoiaop+enu oia ipciaiep?

Oy aainoinou laa aaxeeaa cia+aiy. Beae ie caaee aoe aiaai, iiaeu aoea a caeai. Idi ui a oiai ie ooaooaeeeny, yea epae caaee aeyayee neliaip iaia ai iaiiai, ia edaee, ia caaaaaee oaad a nieio oa ia caciode ia +oeo adoxei? Aea x ie yaii ia oaei oa e iynipa iioaaao a iiaeuieo idaaeeao. C ioiai aieo, ie iaee a aeaaade iieueli idaaee, yei a caieuooaee ooaio oa acaaiiaaao, aea ani aie cieoe a iaiiaou, yea a ia ia aoei iaieo neeuuiioae o ouio iaiyieo. Aie iaaoaaee a iaiiay, eiooa ia neei, o yeiai iaia xiaieo xainia ionoeoe eiioiy. Naia iaa caaoinou aoe e iaadee, i iiaiee aicaieya ia iaiadicyoe aiaai aia cea.

Aiiiaao, yeo Aaei iaaea Ainaai, oiaaeui iiaa eeanoeioaade ye «aeuodoci» iiaaiieo, ui aiaaaa aia aan yeeoinu coneu (iaideeaa, decee aai aeoade aiaai) ia eieneou ioiai. Aieuoinu aenoeie, yei aadou aieiae idi aeuodoci, laei noionopuny eiai iioeaa eoa oiai, ye oaea iiaaiiea aieaaa ia iioeo i +ilo aiepoi iiaea ii noaioeoe. ² Oi+a oei aaaaai oxa aieuoa 150 dieia, idoyai inoaiio eieuieo aanyoeiou aie iieieeeny a oaiodi oaaa.

Ç iiaeyao aia

«Caediiou aeanio eeniaao ianeoa iadaa oei, ye aiiiaaade iouio», iaiieaeeai daayou ia ia i+adeo eliai iieuioo. Aeuodoci aiaaaa, uia ie niaoo iiaaee idi naaa, i naia ouiai, ia xaeu, ia cila dciaee laei ic aieiaieo oaiadaeia ouiai ieoaiy. Op inoidip iiena icdaieuuee inoidee iaee Iai Aaiaai o naiie caoieeae eieoi «Oia aeuodociio» («The Price of Altruism»).

Axioa Iaei aoa aenoiode+iei aiaeeainueei oiiiei, yee iadaioaa ai Eiaia a 1967 dioi, aa noaa iioeyoieiei aiaeeei i iaaaaany dcaaaade oaiieop aeuodociio ca aiiiaip aeneo+eo iaoiaade+ieo oioioe. Iioa aeioeoe aani idiaeele a iuai ia aeoei. O naiio iiaadaaiuiio xeoai ai aeyaya laei +odeeainoi ai iioeo (ai eioa adoxeio oa aiui i aoa iie+aiiei neii aey eiouui iaoai), a oiaa iayoe oeioany a ioo edaeiinou. ² Iaiioeoiiai neioeaa oa aainoa ai iadaoiaean ia aeaai+anoeiai odeneyiea oa idenayoea naia xeooy inueei aieopai. Ai aiaaa on naia laei, iadop+e naiip. Ai iydaanyoe dieia ai iadaoiaean ia xeaaiiai, oaiiai noaiaai c aieeie coaae oa oeeiei aieini. O 1975 dioi Iaei oeiioea nai xeooy ca aiiiaip iade iieou.

Aioelop+enu aaiui oaaeeoi, Iaei iiepaye iioenooaeyoe aeuodoci aaiçiai. Ui diceioei a eiioano, oi aeeai a caaaa, caiae x iioiaeu aeuodoci. Cae+aei, iiaiaieo aieiaieii iaeiei ia adaeoa. Caouap+e naie aoeee, axiee

aiēðapòu iáaaiāçi iñēy òíāí, yē āæēēēē çēíāíēñíēēíā. Øēííāíçā ðyòòpòu íāíā íāííāí āíā íāíāíā ēāííāðāā. Áíēēē āēāapòu òðēāíæíí ēðēēē, úíā íííāðāāēðē ííøēð íðí íāāāçíāēó. Nēííē íāíāāapòuñy ííāíyòē ííēāāēēð òíāāðēøíā. Åēā ÷ííó òāāðēíē úíñú ðíāēyòu çaðāāē ííøēð? Øíāā òā íā ñóíāðā-ēðú çāēííāí íðēðíāē?

Àēüððóíçí ñēíííā íā ðíāíēíāð Èāííí. Çā āíííííāíp íēē Åðāēñ (íðāāíðó÷) ííāíyēā òðēðíííó Àēāíííðó íā ííāē, ííðíí íāíāāāēāñy ííāøðíāðíóðē íí, úíā āííā āñòāēā. Íðíðā Àēāíííðā òíāēā çííāó ē çðāøðíp íííāðēā Åðāēñ āíēíñíí çāíēāēāēā, āēāíēyþ÷ē ñāēðāð çí ñēðííāāēð çāēíç, úí ñāíā-ēðú íðí āēēāíēēē ñððāñ. Øí āāí ñāíēðí áóēē íāððíāððāíē āāíð ðíçíēð ñòāā, òíæ íāāðyā ÷ē íāēē ðíāēííí çāyçēē.

Ó÷āíí íðēñððāñíí íðāðpāāēē, íāāíāíðpāāēē òā ñíāðā÷āēēñy úíāí òāíðāðē÷ííí íðíāēāíē, yēā ñòíðííííí çāāēāñy á āçíðāðē÷ííp, āēā āííā ēāæēðú ā íñííāí íñòāíííð āíñyāíāíú ó āāēóçí ííāāííēíāíí āííēíāíí òā āāíēpðíēííí íñēðíēíāíí. Èðíí āðāíē æēðòy òā ñíāððí Íðāēñā, íā āðāēóāāēí ē ííøēð çíāíāííēð ííāíē í íñíāēñðēð çóñððí÷āē, íāíðēēēāā ñííāíāíēē íðíííí āíçēð Åæííā Íāēíāðāā Ñííðā, āíāííāí āðēðāíñüēíāí āāíēpðíēíāíí āííēíāā, āí úā āíāíííøíāí Åæ. Á. Ñ. Áíēāāēíā, ēíēē òíē óæā ēāæāā íā ñíāððíííó íāðí. Ñííð íðēííñ íñòāííúíííó ēíēæēó, āā ñòāāðāæóāāēíñy, úí íðāðē çāííāíāapòu íāāíðíííó çāíēüøāííp íííóēyðíí, ñēíðí÷òþ÷ē āēāñíā ðíçíííæāííy. Åēy āííēíāā òā āāāæāēíñy àēüððóíçíííí, íñēíēüēē ííāēāíā āíçāíēyā ííøēí ðíçíííæóāāðēñy çāāāyēē òííó, úí āíí íðēííñ ó æāððāó íðíāíāæāííy āēāñííāí ðíāó. Øy íāāy āēēēēēāēā ÷ēíāēí āēóçóāāíú ó íāñðóííí ðíēē, òííó úí āāāāðüíí çāāāāēíñy íāēííāíðíēí, úí òāāðēíē çāāðíí ííñòāāēðē ñóñííēüíā āēāāí íāā āēāñíēí. Áíēāāēí íāðāçó æ ííāā÷ēā íðíāēāíó òā ñēāçāā ñāííí āíāāíāóāā÷āí íç ēóēāāíp ííñííøēíp:

«Áíāðā, óyāííí ñíāí òāðāððóēíā. Ñāíðí ííðíāæapòu òóāē-ñpāē. Íðíðíāēðú yēāñú ñāíē÷ēā, í íāēí íç íāp çēyāāāðuñy. Ííñēy ēíæííāí çēyāāííy ðíāēðuñy çaðóāēā íā āíēí÷òí. Èíēē ðēð ííçíā÷íē ñòāā āāāíāāðyòu í íðēðíāēðú ííðā ñāíē÷ēā, òí āííē íē ēāæóðú: «Íí, ēāāí, óæā āíñēðú!»[16 - Åæ. Á. Ñ. Áíēāāēí, íðíðēðíāāíí çā: Oren Harman (2009), p. 158.]

Íííóēyðēçāðíðē ÷āñòí ííāēðāñēppòu, yē ðēñē òāðāēðāððó āííííāāapòu āēāó āāí āðóíí āēæēðē, āēā āíēüøíñòú āííēíāíā í y ñāðāā íēð óíēēāā āāíēpðíēíēð ñòāíāðííā, úí ðíāēyòu āēðāíó íā āðóííāííó ðíāíí. Ñíðāāā ā òííó, úí āðóíē ā òíēííó íā āípòu yē āāíāðē÷íí íāēíēðí. Ó íðēíāðíā, íāíðēēēāā, íðāēðē÷íí āñí íðāāñòāāíēēē íāāííí ñòāðí (ó āíēüøíñòí íāāí òā ñāíðí, āēā ó āēüēð íðēíāðíā ñāíēðí) çāēēøapòu ñāíp āðóíó ā íāðííā ñòāðāíāíí āíçðíāāííy, úíā íðēāāíāðēñy āí ííðíí òāē ñāíí, yē í ā ēpāāē òðāíēyþòuñy ííæíēāíāííí øēpāē. Øā ñāðēíçíí ðíçíēāāā ðíāēííí ēíííí. ²ç āāíāðē÷ííí òí÷ēē çíðó āðóíē íðēíāðíā áóæā «íāāāðíāðē÷íí», úíā íð ííā ēííððíēpāāðē íðēðíāíēē āíāāíð. ³āēíí íñíāēíē, yēí ííæíā íðíípāāðē, òā òí, úí íāpòu ñííēüíí āāíē, íāíðēēēāā ðíçøēðāíí ñííí. Áíēāāēí áóā íāíēí íç āíēíāíēð āāðíðíā ííāēyāó íā āāíēpðíp «ç ííāēyāó āāíā», çāíāíí ç yēēí àēüððóíçí íāáóāāā íñíāēēāíāí çíā÷āííy. Íāāíðú yēüí ííāēāíā æāððāóā æēðòyí, úíā āðyðóāāðē ðíāē÷ā, āíí óñā íāíí çāāðíāāā ñííēüíí āēy íēð āāíē. Øííó āííííāāāðē ðíāíēí òā āñā íāíí, úí āííííāāāðē ñíāí. Èāæóðú, yēíñú íāííāíēðēó Áíēāāēí íðíāóðííðíā, ñðēēēāøēñú íāā ēóðēāí íēāā: «ß ñòðēāíó ā ðí÷ēó çaðāāē āāíð āðāðíā í āíñüííð ēóçāííā», íāðāāāā÷ēāøē òāēēí ÷ēííí òāíðíp ðíāēíííāíí āíāíðó, çāíðíííííāāíó Áíēüyííí Áāíēüðííííí, íāíēí íç íāēēðāuēð í íāēðíçóííííøēð āííēíāíā āíā ÷āñíā ×āðēüçā Åāðāííā.

ß āíāāp ñēíāí «íāēēðāuēē», úíā íðíðēñòāāēðē Åāíēüðííā íāóēíāðp, yēēē, āēāñíā, í āāíā āí íāóēíāíāí íāíāó òāðííí «ðíāēííēē āíāíð», āēēēāāøē íāāp Áíēüyíā ó āēāñííē ñòāððí āāç ííñēēāííy íā āāðíðā. Øā áóā āēüāçāāāāíēē Íāēíāðā Ñííð,

æeãñíeíe ðíçðàðóíeáíe, ýe-íò íáííæëëáíñòù ááíeðòíí áíààáííñòí àñáðáæíí áðóíe ááç ááíeðòíí òíðòòð, èðááíæíe í áæeãñòà çà íí íææáíe. Áóíeà íðí òá, ùí æeùððóíçí íá ííæá æeíeëíóðe ááç íááàðeáííáí çáíðíòííáí áíeó, æeëëëëæeà á íúíáí çíááíðó. Àeà íðaeñ ðaeíæ íeáeàá íáâð, ùí íñíaeñòà æeáíæà ñòííòù íà øeýðó áí ñíðáæííúíáí æeùððóíçí. Ííæeëáí, òá áíááíòñeá íáííðíçóíííý èíðòóáæí èííó æeòòý, íñeíeùeë áíí áíñeíææóááá íææí eðañúeíí íaðòðe, æeíðíáíáðp-e æeãñíó çààòííñòù áí ñáíííæáððòæ. Íááæeëáí, ùí eðañúeëe æeùððóíçí çáááíeùóíáí íá áíá á ðæeë ñííñíá áíí æeðíñòáà ç áííàòíí áí ðeò, ðòí á áíáí, à ááñú ñáíñ áííàòíí ííeýááá á ðíçíeááííí íææí ííæ ñíáíð òà ííøeí. Áí-áæeäü, òá ðíáeòù áíáííííñòù ííæ ááííñòe-íeíe òà íáááííñòe-íeíe ííðeááíe áíáíeí ðóíáíííð.

Ðíçóííð-e, ùí áííàòíý ííæeííá áóðe -añòeííð áóäü-ýeíí ðáíðíí eðañúeíáí æeùððóíçí, ðíááðñ æeíðíáóááá òð èííóáííð íá Ááíeùòííí: «Éíeëñú áááíí ý ðíçííæeýá íðí òá ç Áíeëíí í ñíeòáá èíáí: À ýe ùíáí áííàòíí, Áíeëá?, í áíí áíáííáíá: À ùí ðæeá áííàòíý? Ííæe íí é íá áóeí ííeíeë»[21 - Ðíááðò ðíááðñ ó ííðáðâð ç Êáðíe Áæáeí ó «Guardian», 7 October 2011.]. Íàð áíáàðe, ùí òá áóæá ííááíí, íñeíeùeë óáááá áí íáðáíçíó ðóíeòíííóááíý æeùððóíçí ííæeà á çíeçeðe èíeùeíñòù ñóíáðá-íe í íeòóáíeíe ùíáí ðíáí, íá ùí çààòíí ááíe. Áíðíáá áíá ááííá áí ííáááííeë ææ ííýe íá á íðýííð, í íñeòíeíáíý, ýeà íðíáóeóá æeùððóíçí, çãñeóáíáóá íá ðæeó ñáíó óáááó, ýe í ñáíí ááíe. Ííeëeéíð ðáíííð ðáíðáðeëíá áóeí òá, ùí áííe íðííóñeëe òí ñeëááííí.

Áííàòíý á çáááíeùóíáí ðeñíð ññááòíá, òíæ íùá áíeùóíð ííeëeéíð áæeëeëò íeñeòáeíá áóeí çííðóááíý áñíð æeáíá æeùððóíçí áí íáííáí eóíe. ðóò í ááæíeë, ýeí æeíóðù çà ñáíe áóeëe, í ííeùeíe eëíðeí ííeñíííóáíá, ùí ñòáíððòù áæeíeë, ííáíáíeë áí ñeëíæeà íðááíçí, ýeëe áíçáíeýá ðíçíííæóááðeñý eëøá íáááááðòùíí eëíðeíáí. Õæe àeà ñáííííæáððòæ ííñòááeëe íá íæeí ðíááíü íç eðæeííð, ýeà ííðíáá á eðeæáíó áíáó, ùíá áðýðóááðe íáçíæeííóý, ááí ç øeííáíçá, ýeëe áíeëòùñý íæâð ç íñeðíðíeëí æeðeí-áí, ùí ñeëæeëòù. Õíáá ííeñíííóáðe íàðòù òí ñáíí ííðeáe, ùí é íe? À èíeë ááæíeë ææeýòù çeíáíeñíeëá, òí ðíáá áííe íá eáðòðòùñý ðááøá ááðáñíáð, ííæ áíáðeíe íáííðáíe, ýeí íe ííáýçóáíí ç æeùððóíçííí? Ññááòí áíeíáíðòù ðeí, ùí ý íáçeáâð «æeùððóíñòe-íeí íííóeùñíí»: áííe ðáááðòòù íá íçíáeë ñòðáæááíü á ííøeó í òí-òòù ííeðáueòe íðíá ñòáííæeùá. Õñáíáííeáíý ííððáá ííøeó í áíáííáíáíá ðáæeóíý íá íeò òá çíáñíí íá òá ñáíá, ùí çáíðíáðáíááá ñòeëüííñòù æáðòóááðe ñíáíð çàðáæe ááíáðe-ííáí æeááá.

Àeà çí çðíñòáíýí íííóeýðííñòí ñíðeíýðòý ááíeðòíí ç òí-eë çíðó ááíá òí áíáííííñòí çæeøeëeñý ííçà óáááíð, ùí íðeçááeí áí øeíí-ííáí ííæeýáó íá eðañúeó òà ðááðeííó íðeðíáó. Çíá-eííñòù æeùððóíñòe-ííáí íííóeùñó íðeíáíðóáæeñý, íááíòù æeñííðáæeñý, òííó íeòáíý ííðæeí áóeí ííáííñòð çíýðá ç ííðýæeó ááíííáí. Áeòíæeéí, ùí íe eëøá ððíðe eðáíí, ííæ ñíííæeùíí eííáðe. Èðañúeá áíáðíóá ðíçóííðáæeñý ýe øáðááá, à íðæeù ýe òííeëe eëñe íá eáçáíí ç íæeáíeí áííòíí. Õæe ííæeýá, ùí èíáí ý íáçááá ðáíðíáð eëñeó, íðíñòáæóáðòùñý áíá ðííáñá Ááíðí Áæeñeí, ðæeíæ áíáíííáí ýe «áóeùáíá Ááðáíá».

Ðóíeë áóeùáííá

Òá, ýe Áæeñeí çàðeùáá Ááðáíá, ððíðe ñòíæá íá òá, ýe áíýá æe ý, ýeáe íáíí çáíáíóeíñý çàðeùáðe Áeùááðòá Áeíððáeíá. Çà áñá ñáíá æeòòý ý ðæe í íá çííá çðíçóííðe ðáíðíð áíáííñííñòí. Ó íáíá íðíñòí íááíñòáðííí ñòeëüííñòáe áí íáðáíáðeëe, òí-a ý é ííá æe æeðíøeðe çááá-ó íðí øæeáeíñòù ííðýáó òà ííøí ñíðííáíý æeý «-æeíeëíá». Õñá, ùí ííá æe í-íeóááðe áíá íáíá Áeíððáeí, òá ðíçíáðòóááíý ðòeáíe òà ñeíáá íðí òá, ùí, íá ííð áóíeó, áíí æeááááá áæeëeó ðáíðíð, ýeà çáííðá íáðáíñòe-íí óýæeáíý ²ñáæeà Íúðóíá. Çæe-æeíí, èíðeñòí áíá òúíáí æíáííí, æeà ñáíá òá ñòæeíñý ç Ááðáííí, èíeë Áæeñeí íðíáíæeá èíáí ñíðááó. Áæeñeí áðæeóáæeí òíðíæeùííí íñáíðe, áíí áóá áíáðíííí-ñáííóeíí íç áæeëéíð ðáíðóáòíáð. Íáíæe, ýe áíáííí, áíí áóæá íá òíðíá æeçíáááðe íðeðíáíeë áíáíð áíeíáíeí ðóòíáí ááíeðòíí, òá é íç áðááðæeíçííí ó íúíáí òáæ áóeë íðíáeáíe. ² òá íá áðíáíí ááðæeí, òííó íáí íá ááðòí æeáóááðeñý òííó, ùí íæeí íç íðíáíáíeó áííeíáíá íeíóeíáí ñòíeíðòý, Áðíñò Íæeð, áíeøíá ðíçeíáí æeñííæeó, ùí Áæeñeí «æe ííýe íá áóá íðááñòááíeëíí ñíðáæííð íáæe Ááðáíá»[22 - Áðíñò Íæeð íeñáá: «Áæeñeí, ýeëe áíðeá ó èííóááí íðe-eíe, áíæeéíóá íðeðíáíeë áíáíð í æíáíeí -eííí íá íðáçáíðóááá ñíðáæííð íáæe Ááðáíá Ðíçæeýáâð-e òá, íáñeíeùeë çáíeóóáíeíe áóeë

ifáeyáe Áaenēi, áwæ iðeeðī, ūi nūiāiāi iā éiāi iāðēñ [iðī áðeeó] ÷añōi iñēēapōñy yē iā āāōiðēōāōiā æāðāēi» (Ernst Mayr (1997), p. 250).].

Iāeāiēuā Áaenēi āiāiīēē òēi, ūi ā 1860 ðīōi iīā ÷añ iōāēi÷iēō āāāōiā āiī çāāāā iēuiāiīi iīðaçēē āiēñēiīō «Iēēūiīlō Nāiō» Áiēāāðōiðñō, yēēē æēōçēēāi çāiēōāā, iç yēiāi āiēō Áaenēi iīðīāēōū āiā iðēiāōiā iī ēiīi āiāōñy ÷ē āāāōñi. Éāwōū, ūi Áaenēi āiāiīāiā, ūi āiī iā iðīōē āōōē iāuāāēi iāāiē, æēā iññiðīiēāñy ā, yēāē āeyāēāñy ðiāē÷āi ēiāiñū iç òēō, ðōi çēiāæēāā iðāōiðñūēēiē çāiāiñōyīē çāāēy iðēōiāāiīy iðāāē.

Òōiī, òp iñōiðip ēðāuā nīðēēiāōē ēðēō÷iī. Éðīi òiāi, ūi iī āēāāāēē çā ēiēūēā āāñyōēēiōū iñēy òiāi çōñōðī÷i, ā ūā iāiā iðīāēāiā: āiēiñ Áaenēi áōā çāiāāōi nēāāēēē, ūiā çāāiēiāiōē ōāāāip āōāēōiðīi. Å ā ÷āñē, ēiēē iā áōēi iīēðīōiīiā, ōā iāēi çiā÷āiīy. Iāēi iç òiāiōiīō iāōēiāōiā, ūi áōā iðēñōōiē iā çōñōðī÷i, çīāāāæēēāi iāiēñāā, ūi Áaenēi iā iīā iāðāēðē÷āōē ōāēō āāēēēō āōāēōiðip. Iā÷ā ōā āiī, āiðāiīē Åæiçāō Åōēāð, iðīōēñōiā āiēñēiīō: «ß ðiçāðīiēā ēiāi iīā āēāōō iīēāñēiā. ß çāāēēā ēiāi ç iāðōiāi ōāāðō çā āiīiīiāip āāñyðēā nēiā, ūi āēēāðiēē ç ēiāi iāēāiīāi ðiðā». Õiēāāi, ūi nāi āiēñēiī āāāæāā, iīāē āāā āiāiō āiāñi÷ñāiīi nōiðīðēāiēēāi[23 - Iðī Åæiçāōā Åōēāðā òā iīōi āāðāēi nōiāðā÷ēē iīæ Áaenēi òā Áiēāāðōiðñīi āēāiðūñy: Ronald Numbers (2009), p. 155.].

Iāāōōū, ōā áōēē iāiī ç òēō ðiāēiñīēō āāāāōiā, iñēy yēēō ēiæāi āāāæāā nāāā iāðāiīæōāi! Iðīōā nāiā Áaenēi ōāiēōiā ā iñōiðip yē āāēēēēē çāðēñiēē iāōēē āiā ðāēiāiī. Åāðāiī áōā iāāāāāōi nōðēiāiīōip ēpāēiīp, òiīō āiī iīððāāōāāā nīēāāðā, yēēē āē çāðēuāā ēiāi nōiāðā÷ēēāi iāāi. Áaenēi iāiæipāāā āiðīðēñy i òiēūēē ē wōēāā, ó ēiāi ā÷āiēðēñy çōāāiē. Éiēē āiī iðī÷ēðāā «Iīðīāæāiīy āēāiā», òi ç iāðāðīiīiīy iāiēñāā Åāðāiīō é çāiðīiīiōāāā nāiī iñēōāē: «ß æāā āiñðōp nāiī iāçōðī òā āçūiā, ððēiāp÷ē ið iāiīāiðīāi»[24 - Letter of T. H. Huxley to Charles Darwin, 23 November 1859, in Leonard Huxley (1901), p. 189.].

Òiīāñ Åāiðī Áaenēi, āiēiāiē÷ēē iōāēi÷iēē çāðēñiēē Åāðāiīā, yēēē iāçēāāā nāāā «āāiīñðēēiī». Iðīōā āiī iāā nēēūiī ðāēiāiēiī iāðēēē, ūi iā āiçāiēyēē ēiīō iīāiāæōāāðēñy ç Åāðāiīiī ó iēðāiīyō iīðāēūiīi āāiēpōiī, yēō āiī āāāæāā iāiīæēēāip. (Éāðēēāðōðā Éāðēi Iāēēāāðīiī ç æōðīāēō «Vanity Fair» āiā 28 ñi÷iý 1871 ðiēō.)

Áiāñēiī ó ðāiōāōāip Áaenēi yē āāēāōi ðāēiāiī iīæiā āāāæāðē ðāðīiī, yēēē āiī āēiāēōiā, «āāiīñðēē», ūi içiā÷āēi òiāi, ðōi iā āiāāiāiēē ā iñiōāāiīi Áiāā. Iðīōā āiī ðiçāēyāāā āāiīñðēēçī yē iāðīā, ā iā yē ēðāāi. Áaenēi āēñōōiāā çā iāōēiāi āðāōiāiōē, yēi nīēðāēēñy ā āēēēp÷iī iā āiēaçē, ā iā iā áōāū÷yēēē āēūēē āāōiðēōāð. Çāðaç ōāēā iīçēōiīy āiāiīā yē «ðāōiīiāēiñðē÷iā». Áaenēi çāñēōāiāōā çāðīiēāiīy ÷āðāç ōā, ūi çðīāēā āāēēēēē ēðīē ó ōūiīō iðāāēēūiīlō iāiðyīēō, æēā āāēēēā iðīiīy iīēyāāā ā ōiīō, ūi āiī çāēēðāāñy āēēāiēi ðāēiāiēiēi i ōā āiēēāāēi iā ēiāi nāiðīāēyā. Áiī iāçēāāā nāāā «iāōēiāēi ēāēūāiīññōiī», i çiā÷iā ÷āñōēiā ēiāi iīðēōāāiū nīēðāēāñy iā iīðīōðī òā āāçðāāiñīi çāiīāiāi ā÷āiīy iðī iāðāiðīāiēē āðīð. Çā ēiāi nēiāāiē, yēūi nīðēēiāðē iāyāiññōū āiēp ó nāiðī yē āāçīāðā÷iēē ðāēð, òi iē iīæāiī ēēðā nīiāiāāðēñy iā òā, ūi nōāðīēiī ōāē āiēū, nðēñiōāðē çōāē; āiī iāçēāāā ōā òiēiññōiāp «ññiðāēñy i ðāðīē»[25 - Letter of T. H. Huxley to Frederick Dyster, 10 October 1854, in Leonard Huxley (1901), p. 122.]. Iðēðīāā iā çāāōiā nōāiðpāāðē iīyēiāi āiāðā āāi, çā āēāñiēiē nēiāāiē Áaenēi:

«Áiēððēiē iðēçīā÷āiīy òā iāðāiðīāiīāi āðīðā, āðīāæāiīi çīiññāāiññōi ēpāēiē òā çēiī āiēi āiēūōiī ÷āñōēiē ēpāñūēiī ðāñē, iāāi iðēiāðā Nāðāiē ā ōūiīō nāiðī òā òiēēiāēðōi iēçūēiññōi iāðāðīi, ā÷āiīy iðī çēiāiēñīiāi Åāiīðāā, iīāiīðyāēiāāiīāi

aiadiçe-eëailö Añäääðæðäep, yëëë eëøä iäaaaaii äeyäëä ñäää yëëë ä
iääññeiiäeëë äie iä aóëë, çäapöuñy iäii iäaaaäðäi äëë-eëë äi iñðeie, iix
iioöyöii «ëiaäðäeüii» iepçii iði oä, ui äñi äioë iäðiaæöpöuñy aiäðeie»[26 -
From Leonard Huxley (1916), p. 322.].

iðeiao Ñaöaie? Öiaä oä ñöimä iä aäiiñðeëä? Éieæä iia iaçaiip «iðiiiaiai
ieöyieia» («Lay Sermons») aiçaiëëëä Åaenëi eiieöðöäðë ç iðiiiaiyie ç eäðäðë.
Aií iäðäeiyä ðäëëë iia-æeüieë öii, ui eðeðeëë iaçëääëë éiäi ñaiiaaiieäie
i ñiiiaiai iððeðaiñüëë iäðäeiiäiü. Ðäeiiäieii iiaeyäë Åaenëi, iðeðiaai iia
iðäaiiaiyi ai iäæeðeaiii iñðeie, iiyñippou, -ilö aií ðiçðiaëä oäiðip eëñeö ðä
éiäi iioiöðö iöieö epañueii iðeðiaë. Aií ðiçäeyäëä ñöñieüiö äðeëö yë iäðaiiäö
iäa iðeðiaip, iiaiaiö iä aiäeyioðeë ñää. Ñaaiäieë üiaiý aiðäöuñy çä oä, üia éiäi
iäðë iä çäë-aaia. Çä ñeiaaie Åaenëi, ñaaiäie-eë iðioäñ ä iðioëeäieëi éiñii-iio.
iðeðiaa iaiiaaäöuñy iiaidäaðë çöñeëëy ñaaiäieëä, äoiðäap-eñü iä éiäi aiëyieö
ó äeäeyäi iie-äieö aóöyia, ñeelaëia ðä iioëö øeiaieëia, ui äioiai çäaöøeð
äeçioë-ii ðiñeie, yëi öi-ä æeðiñðeðë epaeia. Öiap iäðaoiðip ñeaçaii añä: äðeëä
ä äaeiip aiiaiaiaap epaeie iä iäñeöüiyieë, eëðeë äaiëpöieieë iðioäñ. Ó aiäðä
aiäiiie eäeöii iä öp oäio iäðäa äæeëip aóæeðiaip ä iñeðiaai, ui aiäaöeäñy
1893 ðieö, Åaenëi iiañöiöäa ñaip iieçeip:

«Aiððeiaiüy iðöi, ui ç iiaeyäö äðeëë äaæapöuñy iäeëðauëie, ðä, ui ië iaçëääaii
aiäði-äñiiñöb -e iðäeüiiñöb, iñðeöü ó ñiai eiip iiaääieë, yëa iiaiiñöb
ñoiäðä-eöü öiiö, ui ääää ai öñiiöó ó aññaiðie aiðioüai çä iñioäaiüy»[27 - From
T. H. Huxley (1894), p. 81.].

iä æaeü, öäë aiäöii iä äää æiaiiäi iäöyëö iä oä, ää æ epañöai iixä açyöë ñeëö ðä
äiep, üia iäðaiiäðë æeäñio iðeðiaö. Beüi ië äieñii iieçäaäeaii iðeðiaaii
aiadiçe-eëaiñöi, yë i -ilö ië æeðieëë ñöäðë çðäçeiaieë äðiaayiaie? ² yëüi ðäëä
iiaääieä eäa iai iä eiðeñöü, öi -ilö iðeðiaa aiäiiaeyäöuñy iai aiñiiäðe? xilö
ië iiaëiii iñöieii iäeëaäðeñy iioii ó ñaaö, çäaaiyp-e iäøi aiðäeüii iioëüñe
ä æeöðeë eöð? Öä æeaiä oäiðiy, yëüi ii açäaäe iixä iaçäaðë oäiðiaip, çaiiai
ç yëip iðäeü ä eëøä çaiiçieëi äaiëpöieieë öiaii, ui iieëeäieë iðeðiaaðë oä,
yëie äðieëeäie ië ä iañiðäaai. Çääðioü öaaäö, ui öy iioiöðä iäay iiaiiñöb
iäæææä Åaenëi. B çaiiaai iç iäeðii, ui ä iie iäiaa ii-iäi ñöimäi ç iëñeaiiyi
Äaðaiia. Çä ñeiaaie aiiaðäöä Åaenëi, aií «çioöóäa ñaie äðe-iëë éia-äa iðe iðioë
Äaðaiiaai oä-ii, ui aiñi öñiiöi iäñeä éiäi»[28 - Adrian Desmond (1994), p.
599.].

çðäðöip ä Äaðaiia çyæeäñy aiä-æeäöüia iioðäaä ä öiiö, üia ööiñü çäðeñðeä éiäi
aiä ðaeiaai ioäe-iiaai çäðeñieëä. Aií çiaëöia éiäi ä iñiai Éðiiioëia
iäðieëeäñiiäi iäöðäeñöä. Åaenëi aóä aiðiaiyieii, yëëë iäeü ui çiaa iði öaäðeí,
yëëö iä ðiçðeiaa, Éðiiioëii æä iiaidäiaöäa Ñeaiðii i iioieä, yë iäeü ñöðe-ië,
ui aiäaöapöuñy iix öaäðeiaie, aiiaiaiaapöü öiiö æeäiaðioðñueiiö ñöëp, ui éiäi
iñeñöäa Åaenëi, éieë ðiçiiiaiaa iði «äaçiaðäðäio aiëüiö aiðioüaö». Éðiiioëii
iioieä, ui iðäañöaieëë iaiiaai æeäö -añöi ñiiiaidäöppöü iix ñiaip. Aiie öeýöuñy
iäia ai iaiiaai, éieë ii öieiaai, aai ðaçii iðioëñöiyöü øææeai yë, iaiðeëeäa,
æeëi éiii aóðööpöuñy iðioë aiäeia i öä iäa æeðiaëüia çia-aiiy äey æeæaaiiy.
Éðiiioëii iiaðäñeëä öi öaie ó ñaie éieç, iioäeieiaaieé ó 1902 ðiöi,
«Açaiiaaiiiaa» («Mutual Aid»), ui yaii aóëä ñiðyiaaia iðioë «iäaiðieö» iä
eðöäeð Åaenëi, yëëë iaiðäeüii iioäðiaðööäa Äaðaiia. Iañiðäaai Éðiiioëii
iäðäaiöä iäeëöb, éieë ääðäeüii çäðäa iðeëeäe öaäðeii iñeiaaðiiñöi, üia
iðeðiaðë aiëaçë öiiö, ui éiäi iieioë-ii iiaeyäë iðäaäeai. iðioä aií iäa ðäöip,
éieë iðioäñööäa iðioë iñeñö iðeðiaë, æeñioöiaai Åaenëi, yëëë iäeü çiaa iði
ðäeüieë ñaio.

Äey iäia aiëiaia iëöaiiy iieyäää ä öiiö, yë æeðe ç æeöðiaai eöðä Åaenëi. Beüi ië
iä iixaii aiäieðe iði Aiaa öä yëüi äaiëpöiy iä äää iiyëii aiiaiaiai, yë öiai
iiyñieðë epañueö iðäeü? Beüi çäaðäðë ç eäððeie i ðaeiaip, i aiieiaip, öi, yë iä
iäia, çæeðeöuñy -iðia aiðä. ² iäeäeaiiøe ç öñüiaai öüiaai ä öä, ui aiieiaë, yë
iiaaii aiiai, çiaa ñiðyiaapöü iañ ó öie ñaieë æeöðeë eöð, ui é ñöieioðy öiiö.

lía xeoðý ýe óóæáóía xááà

Çiæøe xááo à óíioaçi à Áaðnoðæei öieëli çæ+æiá iðæøøæ. Ñi lîæiá æeoýæø çaiæø, æá çaiíiáíá çíiáo óñliøíi ñoðeáíá à óíioaç i ÷iëýøeíæoüñý çà éíáí iíáððoíð ñáíiie æaiæaie ç iðeñiñeale, éieë ie, epæ, ñoaiðpææeíáíí æeíæeíáá «ðóíáíi». Ñóíæá, xááái aáñieðoíi íá çááæapøø áiaðíæ iæøíi xeoðááiyëüíiñoi, úi iðíiñýoüñý à øæé iíiáio iíaç ièø.

Æá lái çááæapøø! Íñoaiíi øðe aáñýøeëioðý ieiøeíáí ñoiëioðý ý ií+óáááñý iíæe óóæáóía xááà. Íáiíi áiaíæeíñý áia+æeáøóíi øøeæøe iíiðø úiðaçó, éieë æeðíæeæa ýeáñú éieæeá iðí epáñueø iðeðíáo, íaieñáia ÷e òí áíieíáíi, ÷e òí aiððíiíeíáíi, ÷e íæøeíæeí xøðíæeíñoi, øíið úi áieüøiñøú iç ièø çæøeüæeé íááí, úi áøeë aáñieðoíi ÷æi iíií öýæeáíýi iðí íæø ææ. Èpáæe lîæiá ðíçæýææøe ýe áiaðeø çà ñáíáð iðeðíáíð iñoið, æá çáæoíeø íá çéí aái çeëø çà ñáíáð ñoðøð, æá çáæoíeø íá áiaðíi á+eíeë. Ñeeæeíñý øæe, úi ý íæææó áí iáððíáí øááíðø, æá à eiðáðæøðíi iíæeðáñepææeé èeøá íááæeáíó ñoiðíið. Íæaiøú iíçeðeáíi ðeñe óiðíieðpææeñý øæe, úi çááææeñý ñíiðíieë. Øææðeíe øà epæe epæýøú ñáií ñíií? À íaçáíií øá «íáíiøeçíií». Øeíiáíçá áíçáíeýpøú ñáiíi áðøçýi áðæøe íæø à ièø iç øøe? Íaçáíií øá «áðíáíð eðááíæeíð» øà «xááðææoðáíi». Øæeí éieæe áøeë ñíiáíáíi iíáíçðieíáí ñoáæeáíý áí áiaðíie. Íñú øææeðáðíá øááðææáíý, úi çíiáo é çíiáo øeðóææeíñý à øæeíe eiðáðæøðíi:

«Áiaðíáí ýe áiaæeíøeë ñáiðeíáíioæeíçí, xíááí íæøýe íá ieeíñáðáý íá iíeðáuoá íæøá áá+áíý ñóñíieüñøá. Øá, úi ááæapøø ñíiáíðæøð, æýæýææoüñý ñóliøøp iíiðøóíiçíø øà æeñieøæøáíi. Ç íæýæó íá iíáíó lîæeéaiñøú áiyøe ó ñáiíø iíðáðáñæø, ií+íáí, eðíi áíoiëüíiñoi, íá ñoðeíøææeíá [epæeíø] áia xíðñoiëíñoi, eæeíøð, áæeáñøáá áðæøá, áðøæeíe, áæøueá aái æeðeíe. Ííøeðýææeðá æeüðøóíñøà i æe ííá+eðá, ýe iç iúíáí ñoðóíáíeøú èeðáíiðñoi»[29 - Michael Ghiselin (1974), p. 247.].

Æý íæeëæá Áíñæeíá, áiaðeéaiñueíáí áíieíáá, ýeëe øæe áiaðá iðíñeææeñý ñáiíie áíñeíææáíýie iíðñueëø ñeeíæeíá, úi íá éíáí +áñøú íaçææeé íæeí iç iðíið çæðeñíeø ðíiíeæoíá (áíñæeíiíi), æeüðøóíñøe øá iðíñoi èeðáíiðe. Íðioá æeüáæeëææáíá øeøæøá ÷íiðñú ñoiñøæoüñý íá ñeeíæeíá, à epææe. Áíiá çááæeá øíi æý áááæoüíø iíáæeüøeø iíðeøááíú, ýe, íaíðeëææá, ó éieæoi «ííðæeüíá øææðeíá» («The Moral Animal»), ýeø íaieñáá ááá aáñýøeëioðý ií øíið íæøeíæeé xøðíæeíñø ðíááðø ðæeð: «áááæáíý ñáiíáíææáíñoi á iðeæeçíi øæeíð ñáiíð +áñøeíð epáñueíi íæøðe, ýe i ií +áñøá áiañóðíiñøú»[30 - Robert Wright (1994), p. 344.]. Á iíðíi lîæiá çááææøe Áieüýiñá, áiaðeéaiñueíáí áieðoiéíiáí áíieíáá, ýeëe çæeíýá, íææøøú, eðæeíð iíçeøíð. Éieë áíi iðíiíiíøááá iíðíiðø iðíieø «ááíáíñoi» iðeðíæe, òí æeðioæá, úi íaçææøe iðeðíáo «áíðæeüíð» aái «ííðæeüíi áæeáøeíð», ýe øá íææðí çðíæeá Áæeñeí, íááíñøæoíúí. Áíi çæeíøææeé ií á «eðe+óúie áíðæeüíiñoi», ñoáæeé øæeéi ÷eíií iáðøeí i, áóááíi ñíiáíææeñý, iñøaiíií áíieíáíi, ýeëe çliøæá áieðoiéíeë iðíæñ iç ííðæeüíeí ÷eíieëíi[31 - Çæøeüæ+e ñáiíð iðíieø, Áæíðæ Áieüýiñ ièñáá: «ß ííáíæeñý á iç øeí, úi øáðíiíií «ííðæeüíá áæeáøeíñøú» lîæiá æeð+íi ñoáæeðæðeçøáæøe ðíçe+íeë Áñáñáio. Áæá æý áíieíáí+ííáí ñáiðø iíðíiáí ñeeüíiøeé øáðíií.].

Çaçæ+æe áðáóíáíioæíý iðeáí+íeëiá øæeíáí iíæðíáo áóáæoüñý øæe: 1) iðeðíáíeë áíáíð á ááíiñøe+íeí i íæeáíeí iðíæñíi; 2) øá áæoíiæe+íi ñoaiðpá ááíiñøe+íeø i íæeáíeø iñoið; 3) èeøá ðíiáíøeëe ç eáioæe ó áieíññi lîæøøú áóíæøe iíæeøá. Çðíçóíieí, øá ííááæeíñý øæe, ííæe Áæðáií øæe æeçíáááá áiañóðíiñøú iíðæeí á øæñøái iðeðíæe øà áíçáíeëá ñíái çæñøýáíøeé á æeóðíið eðoi Áæeñeí. Áæðáií áóá çaiáæøí ðíçóíieë æý øúíáí, iðí úi ý áíáíðeðeíø íeæ+á, iñú ÷íið øí iíðeóááíý áíñýæeé iíeø ááñøðáð, éieë ðí+áðá Áieíiç áiaðeðeí áiaðieñý áia Áæðáiíá, çáyæææeé ó ñáiíið iíðáðáð à 1997 ðíoi, úi «á iíeíðe+ííið øà ñóñíieüíiíið øeðoi íe íááíi iðááí íá çááææøe íá áæðáiíiçí»[32 - Á íáíiíi çí ñáiíø iíðáðáð Øðáíñ ðóñ øeðóá ðí+áðáá Áieíiçá: «ðaçíi ç iíøeíe epáúie, ñáðáá ýeëø ò. Á. Áæeñeí, ý ðí+ó ñeæçæøe, úi íe íæáíi iðááí æeëeíøeé áæðáiíiçí iç íæøíáí iíeíðe+ííáí øà ñóñíieüíiíáí xeoðý øà çáyæeðe, úi íe íá ðí+áíi xeoðe á áæðáiíiñøñueíiíið ñáiðí»

B iã õi+ó iaaiaeoðe òeoadoe, aia yeeð oðia uã aiðoã. aaeiee iaðeiaaou, yeee aieoia
 oieeii eiã+iaa aeniaeo (iaaiou yeui y iiaiiñop ç iei iã çaaai), oã oðaiñiñ
 Eieeiç, aieiaa iaéaieuøii oãaaðaeuüii aiñeiaieouëii aaaiöii Aiaðeee,
 iaouiaaeuüiaa iñnoeoðoð iðidie çaiðiaý. Iði+eoaaøe añi eieæee, ó yeeð iiaaapou
 ñoüiaa aaiepoip iðaei, oã iãðaeiaaøeñu ó oülo, üi, iãçaaap+e ia oã, epañoai
 aã ð eãðoãouñy yeeieñu iðaaeeae, yei aeçia+apou éiaa iiaaaieo, Eieeiç
 iã çiaeoia iioiaa aeoiaa, iedii ye aiaepaaøe ai iaaieðoiaieo ñee: «Iðaeuiee
 çaeii ð aeý iaiã iaéaieuø iüüioiei i ñeeüiei ñaia+aiýi iñioaaaiý Aiaa»[33 -
 Francis Collins (2006), p. 218.].

Idaöy Äädäiia äöæ ñoiäðä-eöü «ðäiðii eëñeo». Iaiðeeëä, aií iðeioñoëä, üí iiaëü ðiçaeioëaňy ääçiiñäðäiüí ç ñioiaëüieð iioeieioia öaaðei, eiëë ñeaçaa, üí «äoeí á äañoðäií äiaiðeðe iði öi iioeieioe yë iði öaei, üí ðiçaeioëeňy ç ääiçio»[36 - Charles Darwin (1871), p. 98.]. Äädäií ää-eä iioäioiaë äey ñiðaaæiüiaí aëüððoiçio, iðeiaelií ia iñeoieiaí-iülo ðiaii. Ñe i aieüoiñou äiieiaia, aií iðiaiaëä ÷ideó iäæó iia iðioañil iðeðiaiaíai äiaíðó, ó yëilo ñiðaaaí iáiaä ií-iái iðeäiiaí, öa äaaaöüia eiái iðiaöeoäie, üí iðieppou øeðieë ñiäeoð iaiðyieia. Äií ia iiaiaæöaaaňy ç ðei, üí öäe iäeäieë iðioañ öæ çä ñaiip ñaiip ñoðiiñop iaä ñoaiðpaaðe iäeäi ðaçöeüoaðe. Iiaiaieë ðia äoiie ý iaçeaap «iileeeip Äaðöiaäia», ai öä añä iaií üí ñoaeeð iði loçeeð Epaaiäa äai Äaðöiaäia ia iñiaí öiai, ää i yë aia äoea iaiëñaia. Aiaäiñuea eaaðoeðä iaäñoði yaeyea ñaiip äðäieë, ñiäðap-eë ñaeiaðieë, çañeiaieë äiaðöiaie öa çaiiaiaieie ií-iieë äiðueeäie. Çae-aeíí æ, iðöðí ia ioiipä loçeeð Äaðöiaäia, eäðop-eñü ðei öaeoii. Öae ñaií iç äiaíðe-iíp äaiëpöiað: öäe iaaiou äia äiaáoäaaðouňy ÷äðaç ñiäðou i ðoeioäaiüy, öä ia iñoä ðeð äea, yëi äia ñoaiðeeä.

A ifoii nɔaeanɔ oieaaa ɔi÷ ɔaifioy aeiadoaaeanɔ. ɕaliŋou oiafi, uia ifiaɔoe aia
aaɔy÷e, «ɔaifioy eeneo» ɕaɕiaea aaefiafi naɔoaaiafi iaiaao. B e aifi ia ai eiioy
ɔiɕoɔip, ye i ÷ilo oã oɔaieefiɔ. Ixaeai, iðe÷eiip aoea «ioiaeala 2000 ɔieo»,
aea ai eiioy leiiofiafi noieiooy ilooaaa aeoenɔ ɕ «iaaioieie» ifneiaiaieeale
Aaɔaia oaeaei ɕieeaa. Iaaɔiaeee ifai aaii nfi÷aoo oiafiueip oiafi÷eip, a ifoii
noieeel iliofiil. Aai lapou ÷oailo aeanoeaifnou oaeaaoe oafioi. Iaiyoap, ye

ó 2001 ðíðí ý íðí÷eðaa ñòàðòð íiä íàçaiþ «Álíoíeíeé ñíáæà òà éíái ðàðíííæüíeé ðáíñò». Ìí ààðíðíí áóá Áæííàðáí Áæéð, ýeéé ñòááðáæóááá, ùí íe íðeðíæeíí áí íðæeüíeð ðíøáíü ÷áðaç ííðóíðeáií íðíðáñe. Ìe íææá íá áóíááíí íðí íeð. Áæéð íðááñòáæýá ííááíñeíáíeí íñòíðíí, ó ýeéð ááðíí æeáií ííáíæeéñý (íáíðeéæáá, áðàò í ñáñòðá çàeíàðòùñý ñáeñíí íá íáíó íí÷), ùí áíáðàçó æ æeééæeáí á íeð íñóá. Ííðíí áíí ñíðíñòíáðááá òñí ðàðíííæeüíí íðe÷eíe íñóáó, æ æíeé á ííááíñeíáíeð íá çæeíí÷óáæeéñý áðáóíáíðe. Íáíðeéæáá, áííe ííæeé ñeàçàðe, ùí ííðáñò íðe÷eíá íàðíáæáííý áíðæe íç áíáðeéæáííýíe, æeá á íñòíðíí Áæéðà áðàò í ñáñòðá æeéíðeñòíáðááæe áðæeðeáió eííððáðáíðíð, ùí óñóáæeí íðíæeáíó. Áíeüòíñòü ííááíñeíáíeð øæeáíí áíñýáæeé ñòááíí «íðæeüííáí íðæeáðáííý»: áííe çáííáçýðí íáííeýáæeé íá òííó, ùí ííááííeá íáíðáæeüíá, æeá íá ííæeé ííýñíeðe ÷ííó.

Áæéð áíeðíá æeñííæeó, ùí áñí íðæeüíí ðíøáííý éáóðü çñáðáæeíe. Óñá æeðíðòðü íàðíí áííðíí, ííñeý ÷íáí ðíçóí ç óñíð ñeé íáíáááðòùñý íð íàçáíáíàðe. Ó íðeíàðí eíáíeé çýæeéñý æeáííá, á «íðæeüíá íí÷óðý» þíá ííááðíðeíñý. Áíðíííeíáæ íí÷æeé íííí÷àðe á eþáæe íí÷óðý ñíðáááæeáíñòí íí áñüííó ñáíðó, æeíííííñe æeýáæeé, ùí eþæe áíeüðá çààðíí áí ñííáíðáðí é æeüððóíçíó, ííæ òá áíçáíeýá ðáíðíý Homo economicus (eþæeíá æeííííí÷íá), æeñííáðeíáíðe ç áíðüíe òà íðeíàðáíe íðíááíííñòðóáæeé æeüððóíçí çá áíáñòóðííñòí ñðeíðeíá: ñòááðáæóááeíñý, ùí øáñòeííñý÷íí áíðe ææá çíàðòü ðíçíeðð ííæ «áíáðá» òà «ííááíí», á íáeðíáííeíáæ æeýáæeé, ùí íàð ííçíe íáá áðíáæáíó çààðííñòü áíá÷óáàðe áíeü ííðeð. Éíeí çáíeíðeíñý á 2011 ðíðí, éíeé eþáæe íðíðeííí íáíeíñeéé íñòíðáíe, çààðíeíe áí «íáæeíííáðóááííý».

Éíæíá ííáá áíáeðeðý çáæeáæeí òáýð ó ððóíó «ðáíðíí eéñeó», æ æíeé çááæeüíá áóíeá íá ðíçááðíðeáñý íá 180 áðááóñíá. Çàðaç íðeéíýðí ááææàðe, ùí íàðá òíeí òà ðíçóí ñòáíðáíí òàe, ùíá íe ííeéóáæeéñý íáíá íðí íáííáí, í ùí eþæe íàðòü íðeðíáíó ñðeéüííñòü ñòæeðe íðí ííðeð ó íðæeüíííó íeáíí. Çáííñòü ðíáí, ùíá áóðe òííeéí øáðíí eéñeó, íðæeü íáá çñáðáæeíe. Óá ÷áñðeíá íàðíí áííeíáíí íá eíðeñòü öüííó áðáóíáíðó ñáíá÷àðü ááááðí íàðæeáæeé, æeýáæeíeð ó òáàðeí. Çá eíeüeá ááñýðeéíðü íe íðíeðeé øeýð áíá çàeéééíá íáá÷àðe áíðæe áóðe òíðíðeíe, íñeíeüeé íàð æeá ííáeðí íá íáá áí öüíáí íðeðíáíeð íàðeéíá, áí eííñáíñóñó, ùí íe íàðíáæáíí áóðe áíáðeíe é ùí òíðíðí ðeííðí eíááðe ááíeþðíeííáí ðíçæeðeó.

«ðáíðíý eéñeó» áóeá áííííáíðíeí ííæeýáíí íá eþáñeó íðeðíáó. Áííá ñòááðáæóááæeá, ùí ñíðááæíüíí áíáðíðe ááí áçááæeí íá íñíóá, ááí óá íðíñòí ááíeþðíeíá íííeééá. Íðæeü áááææeáñý öííeéí øáðíí eæeó, ùí eáááá çààðáí íðeðíáðe íàðó íñeííó ñòóðííñòü, ýeá á ááííñeð÷íí. Íðíðá á íñòáííá ááñýðeéíðý «ðáíðíý eéñeó» íá áñòíýeá íáðáá íáðæeííeéæeíe áíeàçáíe áííàðíí, æeüððóíçíó òà ñííáíðáðí á eþáæe òà ííðeð òáàðeí.

Þ ùíðàçó áá÷ó, íáñeíeüeé ðáæeæeüíí çííeééíñý ñòáæeáííý áí öíáí íðíæeáíe, éíeé çá÷eðòð íóæeíðí áíðáçáíñíó çáýáó Áíñáeííá, ýeá áíáíðáæeéá íáíá eíeéñü áí òóæeáðó: «Ííðeðýáæeðá æeüððóíñòá í æe ííáá÷eðá, ýe íç íüíáí ñððóíáíeðü eéðáííðñóáí». Óí÷á ý íðíðýáíí ááñýðeéíðü çá÷eðóááá öí ðeíí÷íí ðýáæe ííá ÷áñ eáeüíe, eéðá ç 2005 ðíeó áóæeðíðíý ñòæeá çóñððí÷àðe íð, áíeíñíí æeáòð÷eñü í áððóáí ðááí÷ó÷e, ííæeé òá ùíñü íáñòíeüeé íáóðeéæá, íáñòíeüeé áíáíðááíá áíá íðíííáí ñáííñíðeéíýððý, ùí áííe íá ííæóðü ííáíðeðe, ííæeé öí ñeíáá ííæíá áóeí ñeàçàðe áñáðeíç. Íáææá á áàðíðá ííeíeé íá áóeí áððáá? Áððæeíe, ýeá éíáí eíðæeá? Ááí öí÷á á ñíáæeé? Þeá æ ñóííá æeððý áíí, íááóðü, íðíæeá! Éíeé ý ñííñòáðíáá çá öíáð øíeíááííð ðáæeöíáð òà çá ðeí, íáñeíeüeé áííá á ííðeðáííð, öí çáíeðóááá ñááá: ÷e óá ííý áóæeðíðíý çííeéæñý ííá áíáð ííæeé áíeàçíá, ÷e áñá íááíæeé. Á ííæá, ííýýáðùñý Zeitgeist[2 - Áóð ÷áñó (ííí.) (ðóð í áæeí íðeíðeé íáðæeéááá÷á, ýeüí íá çáçíá÷áíí ííðá.)], á íàðeá íðíñòí íáíáááðòùñý éíáí íàçáíáíàðe?

Òæe òáí ýe, á ðáíáð ó ííáíó òóæeáðí íàðíá ððíýíááíe. Þ íáðáðòí ííæó íñeáæeðe

ñálp ðààðèó, ðíçilyòè ííàè òà íííèàààðè.

Ñííáíáíí íííèèíè

² áñá æ ðàèè áñá òá ííæá àèyàèðèñý èíèíñàèùílp íííèèèlp. Áíáðíòà ííæá áóðè íáàààèààòílp, ýèùí íí àèyàèðè íá á òíé +áñ í íá á òííó ííñòí. Áíçùííòù, íðèííòíí, òá, ýè Áàéçí áààèà íðí Àííñà, ááí òá, ýè èpàè áíàèyààpòù íáàèèíèáíí ðáíðèð. Ó +ííó ñíðààà? Áàààòí èpààè áíàèyààpòù ñòàðíáí +íèíáíèà +è áðóæèíó, ýè òá ðíàèèà ííý íàðè, èíèè ííè áàòùèí ðáíðíà. Bèèè òýáàð íé áíáàèíñý àèíáñòè: áííà áóèà íáààààòí íáíòlp, ííæ áàòùèí, òà èáààá ííàèà ðíàèðè. Ááí ííáóíàèòá íðí áíàèyà çà +íèíáíèíí ááí áðóæèílp ç ðáíðíáílp Àèùòáàèíáðà, ùí ííððááòá íáàèyáó ùíðàèèèíè. Òàèà èpàèíà íá òííóá áàòí çòñèèèý, àèáòáòùñý ùíðàçó, ýè àè çàðíàèòá áí èíííàðè, ááí ñèàðæèòùñý íá òá, ùí àè èèíóèè èíáí ááí íí. ² áñá, ùí àè çà òá íððèíáàòá, òá ñòðáñ í ííñòíèíá àèñíáæáííý. Ó æíáíííó ç òèð àèíáàèíà íáíàá ðáíñíà íá àèíááíðíáò, ó òíé +áñ ýè ðáíðíý ááíèpòíí ñòáððáòá, ùí àèùòðóíçí íáá íðèííèðè èíðèñòù, ááí èðíáíèí ðíàè+áí ááí òèí, òòí áíðíàèé í çààðáí ííçííòá áíáíèàðèðè òèí ñáíèí. ×íèíáíè +è áðóæèíà, ùí íííèðáá, òùííó ííèñó íá áíáííáíáá.

×áððç òá ùí Áàéçí, ííý íàðè òà ííèùèííè òèð, òòí áíàèyáàá ðáíðèð, íá áíáííáíáàpòù ááíèpòíèííè áíáíí, íáòèíáòí +áñòí áíáíðýòù íðí «íñí+èó ááííà», ýèà çíóðóá íáñ áóðè èðáùèè, ííæ òá íáí ííððíáíí. Íðíòá íá áíçáíèyèòá ðèòíðèòí áááñòè ñááá á ííáíó. Òàèíáí íííýðòý, ýè íñí+èà ááííà, ó íáòí íá íñíóá, áí ááíè òá èèðá íàèáíùèí òíàòí+èè ÁÍÈ, ýèí íí+íáí íá çíàpòù í íá íàpòù æíáíèò íáííðíà. Áííè áípòù ááç æíáííí íáðè, á íòæá, íá çààòí íá íííèèèè. Áóèí á áíðá+ííòá íáçáàðè íáñòðèííèè àèùòðóíçí çàðííèèáílp àèíáàèíáíñòp, àèá íàèí òòí ç àèñíáððíà áóáá òíðèðèñý òàèíè ííàèíí. Íáòèíáòí íàèáòíááíí áíáíèí ííðíóðí, áàæá áàèèèà ðáíðíý íðí ááííñòè+íí àèòíèè àèùòðóíçíó, íá æàèù, ííñòóíáàòùñý ðáàèùíèí òàèòáí. Ó+áíí ñèàðæàòùñý íá òá, ùí «á ñó+áñíííó ñáíòí íàèæá áñá òá íííèèèà ç ííàèyáó ááííà», íðíòá áííè ííèíèè íá àèñíáàòpòù, ùí òá ðíàèòù íðíí ðáíðíí íáíðèààòíèèè àèý çàñòíñòááííý íá íðàèèèòí[37 - ðíááðð Áíèá í Ííðáð ðí+áðñíí (2005) íáçèààpòù òá «áíííðáçílp áàèèèíí íííèèèè»].

Íííèèèèà àèyàèyáòùñý á òííó, ùí èpàè íáàñèèààpòù áðíòí ó áíáààèáíí ííñòý, áá òòíñù ííñòðáæááá áíá òòíáíí ááí çáíèáòðóñó, á áíííííííí áíííðñòáà èðíáí. Òàèíp ñáílp íííèèèèlp á áíèííòáðñùèà ðíáíòá á íáàèùíí àèý ááçòáòùèíà ááí ðíçáðíááííý ñííáó íá ííááíðí á ñòáðíí èááí. Òà é àèòðá+àðè áñí ñáíí ðáñòðñè íá áñèííáèáíó àèòèíó òá òáæ íííèèèèà, ýèùí áíáíðýòè òíé ðáíðíí. Íñòáííá áçáààèí á íáçáááíáíílp ááààòíðí+ílp íííèèèèlp, ýèíí íðèíóñèààpòùñý ðèñý+í ñííáè, áàæá èpàè íá áóíàpòù íðí òá, ùí áíðè, ýèí íá òñíáàèòpòù íðíí ááíè, íá íàpòù æíáííí òííííñòí. Òá ñáíá íè ðíáèíí ç áííáòííè òáàðèíáè, èíèè íðí+òáíí íð íáàçàè+àèílp òòáíòlp, çà ýèó áííè íí+èí íá ííæòòù íáí áíááý+èòè. ðíáèíí íè é ííòí ííèèðáíí íííèèèè íííáððáæááíí íáçíáèííòíà íðí íáááçíáèó, àèáçóáíí èííòñù, ùí áíí çááóá íàèùòí á ðáñòíðáíí, òá ááðáí íá áóèñèð áíáíý, ýèèè ííèíèèñý á ñèèááííè ñèòóáòíí íá áíðíçí. Èpáññùèà æèòòý íáðáííáíáíá íííèèèèèè, áàèèèèèèè òà íàèèèè. Òá ñáíá ííæíá ñííñòáðíáàðè é ó æèòòí ííèèèèè íðèíáòíà.

Áíçùííííí Òííááñà, áàòùèà Áííñà. Íá òá ùíá Áííñ çíáá, ùí Òííááñ èíáí áàòùèí. Ó ñòñííèùñòáí òèííáíçá íáíáá ííñòíèíèèò çáýçèíà ííæ ñáíòýíè òà ñáíèòýíè, òíæ ðáíðáðè+íí áóáù-ýèèè ñáíáòù ííæá àèyàèðèñý áàòèí áàòùèíí. Ó ííèíáíñòí Òííááñ áóá àèùòlp, àèá áèèæ+á áí ñíðíèà ðíèíà ñòáá ñííèíèííòá ñòáàèèðèñý áí èíááðñòáá. Áíí èpàèà áðáðè ç ííàèíèèáè, çáèíàðèñý áðòíííáí íç ñáíèòýíè òà àèñòóíáðè á ðíèí ííèíóáèñùèíáí. Ùíèíí Òííááñ +óá ñáàðèó, áíí íáðáðíáèá áí òèð, òòí ñíáðá+ááñý, òà ñòááááá ó çááðíçèèáó ííçó, ááíííñòðòp+è ñèèó, áæ òáðñòù ó íúíáí ííáíííáèáñý áèáèè, ùíá íðèíèíèèè ñèáíáàè. Áíí ñòíýá ííæ ó+áñíèèáè, áíèè òí íá íáðáñòáààèè ááðáùàðè. Òý «èííòðíèùíà òòíèòíý» áíáðá çááíèóíáíííáíá é ó áèèèèò òèííáíçá. Íðèííòíí, ùí á òàèèò ñèòóáòíýð ñáíòí íá ñòáàpòù íá +èèñù áíè áííè çàðèùàpòù ñèááòíáí, íááíòù ýèùí íáíááíèè á íðíí íáèèðáùèí áðóáíí. Íáíá +áñòí ñíáíóáèè+óáàèà òàèá íáóíáððáæáííñòù, ùí áóæá ñèèùíí áíáðíçíýèáñý áíá çáààèùííðèèýòíí ííááííèèè òèííáíçá. Èííòðíèùíà òòíèòíý ííñòáá íáá ñíòíáèèùíèè òíáðáæáííýíè ñáíáí áèèíáàòý òà ñíðýííáòáòùñý íá òá, ùí áóáá íáèèðáùèí àèý ñííèùííòè.

Íè ç Áæáññíèèlp Òèáè íðíááíííñòðóáàèè, íáñèíèèèè àèáðáá áíá òàèíí ííáááííèè

ãðóíà, ðeí-àñíàí àeëó÷eàøe ç íàí ñàíðíà, ýeí àeñðóóíàðòó àðàíððàíe. Óíàñeíàíe òóííàí ñííeóóíòà ðíçíðààeàñý íí øààð: àãðàñíý çàíeóøeëàñý, à òeàãíàæàíeð ñóíàððà-íe ñòàeí íàíøà. Íðíðà ùíeíí íe ííàãðíòeë ñàíðíà àí ãðóíe, ííðýàíe àíàííàeàñý[38 - Ààíí íðí íàóíàððàæàíeë àðàíððàæ íààíàýòóñý çà eíeãàíe: Jessica Flack et al. (2005). De Waal (1992).]. Àeà íàíà íeðàííý àñà íàíí çàeëøàðòóñý áàç àíàííàíàí: ÷ííó àííe òà ðíàeýòó? Ñeó àííe íððeíðòó àíà òóííàí àeàíàó? Íñííàíà íààý ííeýààà à òííó, ùí àeñíeííííòààeàíí ñàíðí íððeíðòó ííàãàó òà íííeýðííòó, eíeë çàðeóàðòó ñeààeëð. Íðíðà ýeóí àeý ííeíàøeð ñàíðíà öý ñððàððàíý íàà òí-ýeëeñó ñàíñ, òí Òííààñíàí àííà áóeà íàííððàíà. Àeë-à àí eííöý ñàíàí æeðòý òàe øeýðàðíeë ñòàðeë ñàíàòó àíñýà øà çàíààðí ííðeííàí àíeó òà, ñðíæà, ñòàà áàçàíàíòíeí. ² àñà æ àíí ðààíeàí ñíííòàðíààà çà àñíà íàçàíàíe à ãðóíí. Éíàí íðààíàíý ààðíííí íðeíííeëí íàðàààe àñíí, eðíí, ííæeëàí, íóííàí ñàííàí. ×e ííæóòó ðeííàíçà áóðe àíeóò ùààðeíe, ííæ àííe íàeë á áóðe çàíàí ç àãííðàíððe-íeíe òàíðíýíe?

Àíííàãàòe íñíààí, ýeí íà à àeý íeð ðíàe÷àíe, àeý ðeííàíçà àíàíeí ííeððàíà ñíðààà. Íðeëeààíí ííæà áóðe Àíðíó íàðøeë ó ñàíðí ðeííàíçà, ýeëe íðíeóíà íàà÷àíý àíàðeëàíñóeíí ííàe æàñòíà; íí÷àøe eðeë eààó çíàeíííí eííó ñàíeóí, ýeà òííóeà, àíí ñòðeàíòà ó àíàó. Ííàíeàøe ààà àeàeððe÷íí íàðeàíe, Àíðíó àíàðàñý àí æàðòàe òà àeóýàíòà íí íà áàçíà÷à íííòà[39 - Roger Fouts and Stephen Mills (1997).]. ²íðeë àeíààíe ñòààñý ç Òíà, àeëíð ñàíeòàð ó Òííàíeí (Ñàíàãàe), ýeà àððàðeëà ñàíàí íàeðeà ÷àðàç àðàeííóàðíà. Íà ùàñòý, àíñeíàíeëàí ààeíñý eííòíñeóààòe àeðeí÷à íààíe òà ííàãðíòeë eíàí àí ãðóíe. Àæeëe Íðóòó ííeñòà, ýe ñàíàòó-ííàeíòíe íàeë, ýeëe íà áóà eðíàíeí ðíàe÷àí Òíà òà íà ííà ààæàðeñý ààòóeíí íàeðeà ÷àðàç ñàíe þíeë àíe, ííàíýà íàííàeý ç òíàí ííñóý, àà eíàí ííeëàeë à÷àíí, òà àíàíí íðííòí àí Òíà. Àíí, í÷àeàíí, çíàà, ÷eý òà áóeà àeðeíà, òà, íààóòó, òàeíæ íííòeà, ýe ààæeí áóeí íàðàñòààðeñý íàðàðí ííñeý òíàí, ýe íí ííeàeí÷eë ñíààeë àðàeííóàðíà. Íðíðýàíí ààíð àííà íàeë íàðàííeà àeðeíó, eíeë ãðóíà ííàíðíæóààeà, à Òíà øeóðeëóààeà çà íeí[40 - Jill Pruetz (2011).].

Íààíòó íàeàíðíæ÷à ííàãñeóóíý ç óñíò óñeííàeàííý àíðàe, ýeí íà à eðíàíeíe ðíàe÷àíe, ððàíeýàòóñý ñàðàà íðeíàòíà. Íðe÷ííó òà ñòííòàòóñý íà eëøà ñàíeòó, àíà ýeëð ííæà áóeí á òóííàí í÷eóààòe ç íàííààíóíàí çàíðó Éðííòíòàðà Àíòà ç Éíò-à²àóàðòó ñàíò àíçíàñý íðí ùíàeíàíòà ààñýòó ñàíðíà àeëeð ðeííàíçà, ýeí íðíðýàíí òðeàóýòe ðíeíà àñeííàeëe ííeíàíýe, ùí àððàðeà ñàííò íàðàðíà[41 - Christophe Boesch et al. (2010).]. Ó 2012 ðíðí eíííeííàííý Disneynature àeíóñðeëà íííeýðíeë òíeóí «ðeííàíçà», ýeëe íðeààðíòà àí ñààà óàààó íñòíðíàð íðí òà, ýe àeóòà-ñàíàòó ñííeóóíòe Òðàààí àçýà Íñeàðà ííà ñàíà eðeëí. Óàe àíeóíàíòàeúíeë òíeóí ààçòàòóñý íà ðàeëíeð ííàíýð. Éíeë íàíà Íñeàðà íàñííàíààíí ííàðeà, çííàeúíà ãðóíà ííeíeëàñý à ííððàíeë ÷àñ í à ííððàíííó ííñòí. Àííà (ãðóíà) ðíàeëà íàeíeí, òí÷à íàðñíàeòeàe à Íñeàðà áóeë àíàíeí ííðíòðí. Òðàààí àçýà íðeëeàà ç ííeðð íðeéíííeð ààòóeíà, ýeí àíeëeëñý íæàð ç àíðóíe, àíçàíeýeë íí ñíàðe ó ñàííò íí÷eð àíçààð, çàðeóàeë íð àíà íààçàíàeë òà ñòàðàííí øeàeë íð, eíeë àííe áóàeëeñý. Ààààòí òòí àààà íðí ñàííò ííàííí÷eð íííàà ðíe, à íàeí ñàíàòó ðíàeà òà àíeóòà íýòe ðíeíà (ðeííàíçà ààæàðòóñý íàííàíeíðíííe, àíeë íí íà àeííàíeòóñý ùíàeíàíòà àààíààóýòó). Çà àeíýðeíí àíàóàííý, òí íðeéíííí ààòóeë àçýeë íà ñààà òàeëe ñàíeë öýààð, ýe í àòàðí, ýeí àíàeýààðòó çà àíðóíe, òà ñòòòààí çàíeóøeëe øàíñe ñeðíò íà àeæeààíý. Çàíàí çí çðàçeàíe ÁÍÉ, ñàíðí-óñeííàeðàà÷í íà çààæe íàeë eðíàíí çàýçeë çí ñàíííe ííàííí÷eëe. Íñeàðò ííàñòeëí.

Çàííòó òíàí ùíà çðíàeòe àeñíàíe, ùí ðeííàíçà òàæ ííeëýðòóñý, àààeòà àíàíeààíí àíà øeð ñòàíààðòíeð òðàç íç íðeðíààíeí íàòýeíí íà òà, ùí íe ííàeííí ííàeíðýðeñý ñàííí ààíàí. ×ííó á íðíñòí íà àeçíàòe àíàñòòííòó çàýçeó ííæ ííðíàæàíýí ýeííñó òàðàeòàðííí ðeñe òà íí ííðí÷eí íðíýàíí? Àãðàñíí æààe ðíçàeíòeë íðeñíñeë, ùíà ÷ííeýðeñý çà eëñòý, àeà ííæóòó àeéíðeñòíàóààòe íð í àeý òíàí, ùíà àeæeðe à òòàeàòí. Ðóeë íðeíàòíà ðíçàeíòeëñý àeý òíàí, ùíà òàíàðeñý çà àíeëe àãðàà, àeà ý àðàð ç íeíe íà ííàííí, à íàeðeë-íààíàíýòà àeéíðeñòíàóòó íð, ùíà ÷ííeýðeñý çà íàðàðíà. ²ñíòà ààààòí àeàñòeàíñòàe, ýeí çýàeëeñý ç íàííàí íðe-éíe, àeà àeéíðeñòíàóòóñý çààeý ííðí íàðe. Ñ ííeíeë íà ÷òà, ùíà òòíñó íàçeààà «ííeëeéí» òà, ùí íàeóòí eíàçàðòó eëàíàòàíe ííàííí, òíæ íààíí çàñòííàòààòe ííàíàíí ñeíàà àí àeóðòóíçíó? Òòíñó ííæà ííñíàððà÷àðeñý, ííàeýà, àeóðòóíçí íàà ñàíð òííó, à àðà íà ííàííí íí, íðæà, í «ííeëeéíà» òàðíííeíàíý àeíðààààíà. Àeà íàñeíeúeë íe àíàíàííí à òííó, ùí ííeððàíà àíàòíý òà àíàí÷à

aiāāāiīñōū iā iðēiīñyōū iēiāē ā āiāāiñōðiēiāiē iāðñiāēōēāi? B iieēē iā āā+ēā āiēāçiā òiāi, ūi òāēā iīāāāiēā çāāāā iāi øēiāē, i ðāāøā iīāiçðpāā iðioēēāiā. Òðiaðio iioðā, yēēē iīāāðōāā iāi ñāiþ çiaiāiēōð òðaçó «Áiā iīiāð», òiēāāēāñy āēōiēalē iioðāēi. Áiī iīiāðāāāā, ūi āēiēēiāiīy +iāiñū (ðāē òi áóāā iðāāi, iðāāiāā iīñōēōðōiīy +ē ðāēiāiēiēē ðēðōāē) iieēē iā ñēiā iēōðāðē ç òēiē çāāāāiīyīē, ūi ið òā «ūiñū» āēēiōā: «Óñā, ūi āēiēēēi iāāēiēi iāñ ó yēēēñū ñiīñiā, iīñōiēiī iioðāðiðāðōāðōñy òā ðāēaiçōāðōñy çaiiāi, òðaiñōiðioāðōñy òā iāðāiðiaðioiāðōñy iā iīāð iāðō»[42 - Friedrich Nietzsche (1887), p. 51.].

Öy āēçaiēūiā āólēā ā+ēōū iāñ iieēē iā çañōāæóāāðē iīæēēāi çañōiñōāāiīy yēēðiñū ðā+āē āāi yāēū, āðōioðp+ēñū iā iðioūiō iioiāæāiīi. Íāāioū yēūi ēiīipðāðē ē çāāóioāēēēñy āēy ðiçðāðōiēiā, òā iā çāāāāā iāi āðāðē iā iēð ā iāðē. Íāāioū yēūi ñāēñ i iðēçia+āiēē āēy ðiçliīæāiīy, ēiæāi iīæā (āi iāāiīi iioðē) çāēiāðēñy iēi āēy çāāiāiēāiīy. Íāiāā çāēiō, yēēē āiāiðēōū, ūi ēiæiā āēāñōēāiñōū iīāēiā çāāāāē òā ūiðaçó ñēóæðē iāðoi, çāāāyēē yēiē āiā ðiçāēioēāñy. Òā ñaiā ñōiñōāðōñy āiāðoi iā āēūððoiçio, òiio iē iðioñoi iīāēiīi çaliēðē ñēiāi «iīiēēēā» iā «iioāiðiaē». Íiūi iā çāāāāā iāiī ñiīā+óāāðē ēēðó, yēiāi āēēēioēi iā āāðāā, i āiēēāāāðē çóñēēū, ūiā iīāāðioðē ēiāi āi iēāāio, iāāioū yēūi ēpāñūēā āiāðoi iā áóēā iðiaðioiāāiā iā ēēðia, ēiēē çyāēēāñy iā ñaið. B iðioñoi çañōiñiāðp iip āðiaæāiō āiāðē+io çāāðoiñōū āi ñaiāi iāēñēiāēūiīāi iioāiðiaēó.

Íioðā iāā ðāðip: iñōiðoiy iðāāiāðā iāā iāiāæāiō āēðōāēūiñōū òðó i çāðaç. Òi+ā y ñōēēyþ āiēiāð iāðāā iāāyīē iðāēñā, Āāiēūðiā, Òðiaāðñā ē iioēð iði āāiēpōiēiā iīāāðōioy āēūððoiçio, y iā āā+ó æiāiīi iðē+ēiē iāðāðaiðpāāðē òi òyāēāiīy iā āiāio iði òā, yē iīāēiīi iīāiāēðēñy ēpāē.

Āāāiīi+iā āiāðioā

Íāóēā iāðāēiōā iāñ, ūi iē āēðāāiī, ūiā iāñē+óāāðē òiēi ēēñiāi. Iðioā, yēāē y iā çiaā iði òā, y āñā iāiī ðiāēā āē āāēð+āēāēð, òāē ñaiī, yē i iieūēiē ēpāāē āi iāiā òā iieūyðāē òāāðēi. Iē āēðāāiī iā +āðaç òā, ūi āiēiāiāiī iioiðiaðoiāp iði i2. Éðii òiāi, ēiēē āiēiāē iðēioñēapðōū, ūi āēūððoiçio ðiçāēāāāñy çāāēy iððēiāiīy āēāiāē, òi òā iā içia+āā, ūi iði òā iapðō çiaðē āñi ó+āñiēēē iðioāñó. Ó āiēūðioñoi òāāðēi iā āēiēēāā āóliē iā ēðāðēð: «Bēūi y çðiaēþ òā āēy iūiāi, āiī iīæā āiāāy+ēðē iāiī çā òā çāāððā». Áiēē iā āiipðō iāðāāāā+āðē iāēáðōiā, òiio iðioñoi iīāēiðyþðōñy iioðēāð āiāðiçē+ēēāiñoi. Òā ñaiā ñōiñōāðōñy ē ēpāāē. Çā āēiýðēiī āiçiañó +ē, iāiðēēēāā, āiīiīiāē iāçiaēiīðāāi, ēpāē ðiāēi iīāðāðiaðpðōū iāēáðōiī çāððāðē òā āēāiāē ñaiāi iīāāāiēē, iñiāēēāi yēūi iīāā ēāā iði iðioð āðóçia +ē ðiāē+iā. Bēūi æ ēpāēiā āñā æ āóiaā iði iāēáðōiī āēððāðē òā ðiçlið āēiāāiðiāē iāðāā ðēi, yē çðiaēðē ūiñū iā ēiðēñōū iioiī, òi òā iīāāiēē çiaē: ñiīāēiī iñēðiēiāē ñōāāðāæópðōū, ūi òā ñēāiāē òiāi, ūi øēpā iāðāāóāāā iā iāæi ðiçðēāð.

Òiio ē ēpāñūēēē, i òāāðēiēēē āēūððoiçio iīæóðū áóðē ñiðāāæiīiē, āi ā iēð āiāñðōiī iðēðiaāi iioðāē. Íāāioū āiēūðā, iieēē āēūððoiñðē+iēē iioēēñ āāæēi çāiēāðē. Āæāēiñ ðēēēiā, iāēi iç iioð ēiēāā ā Óiāāðñēðāðoi Āiðoi, iīñēy ñaiio āēñiāðēiāðioiā iç iāēðiaçðāēiçāðoi çðiaēā āēñiāiē, ūi iē iāāiī «āiioiēiī óiāðāāæāiīy ūiāi ñiīāiðāðoi, yēi iīæiā iīāiēāðē ēēðā çāāāyēē çóñēēēyī ēiāiðēāiīāi ēiioðiēþ». Íiāóiaēðā ēēðā: òā içia+āā, ūi iāø iāððēē iioēēñ āiāiðyðē òā āiīiāāāðē, ēēðā iioiī iē çalēñēþāiñy, +ē iā āāðoi iāi òððēiāðēñy āiā òūiāi, āēy +iāi iāi iioðiaāi iðē+ēiē. Òā iðyia iðioēēāiñōū ñōēioēþāāiþ. Éēðā iāiē ēāðāāiðoi ēpāāē āðāēðā òūiāi iðēðiaāiāi iioēēñó, +ēi i iīyñiþāðōñy iīā ñāðēāñðē+iā çāðāāæāiīy, ūi «ðāiðoiy ēēñēó» +óāiāi iieñóā iēñēāiīy iñēðiāðia. Āāēi ðēēēiā iīēāçāā, ūi, ēiēē iioðiaēūiī ēpāē āiīiāāāþðōū iioēi, ó iēð āēðēaiçópðōñy iāēāñoi iīçēó, iīāyçāi ç āēiāāiðiaāiþ. Ðiāēy+ē āiāði ñiðāāē, iē iī+óāāāiñy āiāðā.

Óāē āðāēð «ðāiēiāi ñaiðēā» iðiaðāæóā ā iāiyðoi çaiððōēēāð ēāððēið, yēó y āā+ēā āāçēi+ ðaçia, ēiēē iðāðpāāā iç iāēāēalē-ðaçóñalē. Íiāāāiēā, iði yēó iīāā iīāā, òi+iī iā áóēā āēūððoiñðē+iip, āēā āiā āóæā iāāāāóā iðēioðēi āiāðāāiīy òā āēðiaāiīy, ūi çāē+iēē āēy āñio ññāāoiā. Ūiāāñiē ā iāøiio çliīāðēó çyāēyēēñy āāñyðēē iīāiāðiaāiēð iāēāē. Íāēþēē, iīā iāāiio, āāāēēē āi ñāāā iieēiāēð ñaiēōū, yēi iāiāāāēēñy āçyðē ið ó ñaiī iāēāiūēi ðó+ēē ē çā òā ðāðēy+ā çāēiāēēñy

ădăliiăi iç iđiile iadonyle. ̄i aiaiaeeiňy aiaai oiaeeňy iaaeei iadădi, iiee oă nioŋeaea iaepea ç đoe i aiđ điaea eiueea oeeeo eđieia ó aie iaeáođiui iyii. iŋoaíy iiaíiaea eiaí, iŋeeañy ç ieí, iăđăăđoaea aiaíde iiaie, uia iaeýiooe ŋoađai iđaaie, iaeecóaaea iae++y, +eňoeea eiaí ç oŋio aieia, aeă çđăođp çaeiaea, ŋoeŋeap+e iaepea ó ŋaio iaielaō. Ie điaeee ŋoaee, ye aiaai oă ođeaaoeia iyōū, aăňyōū oăeeei? Oy ađiliōa, ui iaiđoaea iyiu, ŋoađpăaea ađăaiiy, iă-ă aie iăđăăoăee a ođaiŋi aai, iŋeeai, a aenoaçi, eiee iadăđoi ai-ăeaeeny oaei aăaiii iăđăđae. Eiee aie ođeiaee ŋaie ŋeăđă, oí a iđiuiio iicéo aeaieyañy ieneoioei, aiaiee ye ađili epaiai, ui điaea iđi iiaiee aă+eie. ̄oie ŋi iieiee iă ođeaa aiaai, i iăăiaçi aie iiaăđoăee aeoeio iadădi.

Đăiŋōū aiaeyăo çă aiōule aiōă iieiaeo ŋalie ai iaeaiēū aeūōđoiŋe-iiaí aeō ç oŋio. Iadăđeiŋuea ođăioa ŋŋaōia oă iaeaiđiæ+ă, iaeaiēū aiaaiŋođieiaa iiaŋŋeoiy a iioi iŋoioe, ui aiaia a iđeđiai. Aia ií-eiaăoŋy ç çăăăia-aiiy iiaiađiaaiia iŋeaiete đă-iaeiale oă eeiiai i çaeií-oăoŋy çă aăăoi đieia ií oio. Aai, ye ŋeae e a aiēuŋōū aăueia, iieiee. Aiaiei aeai, ui iđi iadăđeiŋueo ođăioo iia +aŋ aeŋeoŋie iđi aeūōđoiçi iă çăăăođū. Aăyei a-ai iaiōū iă oí-oōū aăăăde ii aeūōđoiçlii, iŋeieuee aia iă aiaiaiaa eđeăđip, çă yei aie aiaaeđapōū ađăiaioe, aeăioi iă iŋăđoai. Aie aiaidyōū iđi aeūōđoiçi eeo oiaí, eiee ai çăăăă ŋeie aeeliăăp, iđeiaeli a eiđioeiŋođieiaie iăđŋieoeai. Iioi iă iiaeiiai iăăiooe ai aeūōđoiçio, iă eă+e aă iđi oă, uia ianŋieiaăoăeňy oei aia+oōy. B iaeăap oă aiiioăçip aieŋiiaí aeūōđoiçio, yeă a aăŋiepoi iieeēiaip. Çđăođp, aeçia-aiiy aeūōđoiçio iieyăă iă a oio, ui ai aeēēēă aieū, a eeoă a oio, ui ai aeiaăă aeōđăo.

Çăăđiōū oăăă, aieia e aç ŋaieeo iđiaei iiyŋiyōū aai, +iio ŋaiea ŋŋaăy aăăoeia iđi iioiŋoai. A ye iua aia iă đičiiaăoăeňy? Oaeia ie çiaai, ye ŋeeuii ŋiee oí-oōū iadē aiăe. B iă oioia e aeēēēăde aă, aeă oă aăaiiy +aŋi aôăă ianŋieuee ŋeeuia, ui aăyei ç ieō aaeăapōū çă oă oă đičoeiapōū iioei ŋieai ŋeai. Aai eđăăoō aiăe iç yŋăe. Oă iaiđiaei a-eiee, aeă aie iepŋođopōū aeiaae, eiee epae iă iăoōū aiiđadeňy ç iŋaii aăaiiyi, i a ađăiaioi iă eiđeŋōū oiaí, +iio aiaeyă çă aiōule iă iŋia aăăăde ŋaiiŋăđoap. Aăă iadăđeiŋuea ođăioa oă iă aieiaieiea, iaoea çŋăđăăăoăoŋy iă aieū çăieoăaie iiaaiioi. Iaoea ooea aeēēēia. ² aŋă æ oăe y iaiieyăap iă oio, ui iđeiaeli a ŋŋaōia iadăđeiŋuea ođăioa a iđioioeiip ođiip aeūōđoiçio, oaeeli aey aŋio iioeo. Iă aēū, ie iaiđoai oă. Oie oăeo, ui ŋiaia ŋiea-iaoeiaăō iă aia+oăă ođăiui iç aiaiaiaap iă ieoaíy iđi oă, çai e aăăoŋy aeūōđoiçi, aăăoi iđi ui eăă. ŋieai aăei iaiđoăăde iadăđeiŋueo ođăioo iđi oă ŋaia+eō điaioa aaiō o+aiēo, yei ienae iđi ŋiaiaap. Nađă Ađai, aiađeeaiŋuee aiōđiieia, iđiioă oaiđp «oieiai ŋăe»[3 - A iđeaiiaei it takes a village theory ií-ađie iđeŋiaiy «It takes a village to raise a child» («uia aeđiŋeoe iaiō aeoeio, iiođiaia oiea ŋăei»).], çaiai ç yeip epăŋuee eiaiaiee aō ií-eiaañy ç eieaeoeaiiaí aiaeyăo çă aiōule, ai +iaí çaeo+aeeny iă eeoă iadădi, a e oŋi ađiŋei. Iiaiaiei +eii iadđiňy xăđ+eaiă, aiađeeaiŋuee oieŋio, yeă aiađă çiaăoŋy iă iaeđiaieiaii, đičăeyăă epăŋueo iđaeu ye đăçoeuoa ođăioe iđi iioiŋoai. Iaeđiia iăđăă, ui đăăepă aeaiia oieaii oioeoi iđăaiçio, aoea aeăoiaia oae, uia aeep+ade iiođăe iaepeia, ŋiđeap+e iō iaeă ye ŋai aiaăoeia eiioiee. Iaoi aie +aŋoeia ian, oia ie çăoeuăai oă aiaeyăăai iō aç aăăaiu oae ŋai, ye ie oă điaei ç aeaiiei oiei. Oie ŋaiee içeiae iăđaiçi ŋoađpă iŋiaao aey iioeo ŋoiŋoieia, iayçaeo iç ođăioap.

Oei iŋia aoei a iiyŋieoe iiooi aiaiiŋoi iæ ŋoaoye, ui ŋiŋăđiaapōŋy aăă a iăđoi eiee aeōy. Aiađăç iŋey iadăăaiiy aia+ade çăăoi aiaă aeaeoeňy iă iae++y, iæ oeli+eee, yei ŋaiap +ăđap çŋăđăăăpōū oăăă iă iăăi+ieo iăđăoeao. Iiçioă aia+ade aeyăepōū ŋăă aieū eioioeaaeuiete, eđău +eapōū aiioi iă iae++i, eđău aia+oăapōū oiaeiŋō, aieūă epōŋy iŋey oiaí, ye eiaŋ iadăçyōū, i i eđău aăăoŋy iŋăăăe ŋăă iă iŋă iioi epaeie. Ie oaeia aieaeeny, ui aiaoiy iŋeapăoŋy, yeui a içăđi +ieiaiea aai ŋiee aiiđiooe ieneoioei, oei ŋaiei aiaoe iō a iaió çă aiiiaip iadăđeiŋueia ađiia (ieneoioei iayçaeie iç iieiaie oă aiaăaiiyi aiăe). Iia +aŋ aŋŋieaaiu ie çyŋăăe, ui ŋaiei ŋeiaiaçă iăăăăoi +aŋioă ađiapōū çăŋio+aiēo, iæ ŋai. Aie iaeēăapōŋy ai ađăă aăđăi, iaii ođeapōŋy iō

i íáíéíàpòù, áíèè òí íá íàððáíòáíóòù èðè-àòè. Ñàíèè áíèùø òòðáíòèèàà ñòàòù.

Ùèùí íàòðàèíñùèà òòðáíòà áóèà àèý òáíðàòèèíà çáíààòí í-ààèáíí, ùíá çáàðòàòè íà íáí óààáò, òí áííà á òàèíè i òèí àèáíí íííèè, ýèèè ñàí íí ñíáí á àèíàáíðíáíí, ùí ííàáíàèòù íáíá áí áíííòáçè àèùðòóíçíò, ùí íðèííèòù çàáíáíèáííý. Íðèðíàà íáçíííí ííáýçòá ðà-i, ýèí íàí ííððíáíí ðíàèòè, ç çàáíáíèáííýí. ×áðàç òá, ùí íàí ííððíáíí íñòè, çáíàò ííèèàè çíòòóá íàñ, ýè ñíààèò íààèíàà, àèáíèýòè ñèèíó, à íðíòáñ òàð-óááííý òá íàòá óèpáèáíá çáíýòòý. Ìè ííàèííí ðíçííííèòáàðèñý, òíè ñàèñ òá é íààðèííòù, i çàáíáíèáííý. À ùíá íàðàèííàòèñý, ùí íè àèðíðèèí ñáíá ííðííòáí, íðèðíàà íàáíðíàèèà íàñ áíàááííòò, ýèà á íàèñèèùííòíí ííè íàòíðò à àèòèíí. Òè i áóáù-ýèèè ííòèè ññàááòù, íè ííáííòò çáíðíáðíáííáíí àèý òùíáí i òíèíí, i ðíçóííí. Ó ðáçóèùòáòí íè èáááá íííí-ááíí òí ùíááííí çòñèèèý, ýèí ðíàèíí àèý íàùààèíà, i ààðòóáíí íðí òá, ýè áíðíáí íàí èíòòóòù òí «èíííàèè». Áí-ààèáù, ààèáèí ðíàè-i òà òààèè íàáàòù íáíðá áíííííáè, àèá çàáíáíèáííý, ùí èáàèòù á íñííáí òùíáí íðíòáñ, çàèèòáàòùñý òèí ñàíèí. Õý íàáý íðááñòáàèáíá á «ðíçáíòáò» íàðèà Áàðáèý («áíýííý, ýèí áíáííáíáàòù íðèðíáí, ýè-íò áíííííáà ííòèí, çà ñáíáí ñòòòò á àèíàáíðíáíí»)[43 - «Ííðòí íá àòíèpáòùñý áíá áíííííáè òà áíí, ýèí óçáíáàòòùñý ç íàòíí íðèðíáíí; áíííííáà ííòèí á íàòíí àèáñííí àèíàáíðíáíí. Òè ííèíá àòíèòèñý áííííáààòè ííòèí, èíèè íè áííííáàááíí ñàíèí ñíáí, èíèè ðíàèíí òá?» (Marcus Aurelius (2002))].

Ó òíèùíí «Èíííàòà Íàðáíá» («Marvins Room», 1996) áí Ááññí (íí çíàðàèà Ááýí Èíòíí) íðèçàèòù íí áíèùø áíñáíá-áíá ñáñòà (Íàðíè Ñòòíí). Ááññí íðèñáýòèèà ááááòí ðíèíá ííèèóááíí íðí áàòùèà òà íá íðèííáàèà àíáííí áíííííáè áíá ñáñòè. Èíèè ó òíèùíí áíá ðíçííáíááá Íàðíè Ñòòíí, ùí áíá-óááá òà ýè íè ííàñòèè íàòè áàòùèíà, ýèí ñííáíèèè íí àèòòý èpáíá, ñáñòà íáíðáàèèùíí òèóíà-èòù íí ñèíáà, ñíðèèíáà áñá á ááíòáíòè-iííó èèp-i òà áíáííáíáá: «Áííè áóàá òááá èpáèýòù!» Ááññí àèíðáàèýá íí, èààò-è: «Íí, ý íá òá íàò íá óááçí. Ò òí-ó ñèàçàòè, ùí ùàñèèàá áíá òíáí, ùí ííèò èíáíñù òàè ñèèùíí èpáèòè». Àèùðòóíçí ííèá ñííáííáàòè íàñ ùàñòýí.

Óá àèáíá óýàèáííý íðí òá, ùí àèùðòóíçí ííàèíáí çàááááàòè øèíàè, ñííííóèàèí Áèíðáàá Íðàèñá àèíðíáóáàòè ñáíí ñèèè á íààçàè-àèííè ñáííííèáðòáí. Áíí áóíàà, ùí íá ííèíá ñòàòè àèùðòóííòíí ááç ñòðáàááíù, i óííó ðíçááá òñá ñáíá íàèíí òà çíáááàèà ñááá, àè áíèè íá ñòáá íóàáííèí. Áíí íá òñáíáíèpááá, ùí íáðòóááííý ñíáíí á èííòðíðíáòèòèáíèí, íðí ùí áíáðá çíàòù àèòèáííòè àèááíáíèííáí ðòòó. Òè i ó àèíáàèó ç èèñíáàèèè íàñèàè á èíòàèó, òòò ñíáðòó ííððíáíí áíííííáèè ñíáí, à ííòí ííèèóáàòèñý íðí èíáíñù ííòíáí. ×áñòí ý çàíèñèpñý íàà òèí, çáíàèè áçááàèí ííáèí çýàèòèñý òá àèáíá óýàèáííý íðí òá, ùí àèùðòóíçí ííàèíáí çàááááàòè ñòðáàááíù. Óá á ááñíèpòíí íáíðèèýíòèí, íáíðèèèàá, àèý áóááèçíò, çáíáíí ç ýèè ííá-óòòý áí ííòèò ííàèííí ñííáííáàòè íàò áóòò ðááííòò. Óàè áòàèò íá íáíáòáòùñý èòá ñáííðáòèèñíáí áíðíèèò, á ñíííòáðíáááòùñý òàèíè ó áíðáè ðáííííáí áíèò, ýèí áíá-óáàòù áíèùòá çàáíáíèáííý, èíèè íðèáíàòù ííòèò, ííè òíáí, èíèè ñáíí èàñòòù áííòèíòýíè[44 - Lara Aknin et al. (2012).].^a òàèíè òíèááí òàèòè ç áíñèíáàáííý èpááè, ýèí ííèèóòòùñý íðí òáíðíáí -íèíáíèà, áðòàèíó -è áàòùèà. Íñèòíèíá Ñòáòáíí Áðáóí àèýàèèà, ùí òí ííèèóáàèùíèèè íàèèá íá íííí-àòù, -íáí èíòòóá íí òàèà áíáááííòù. Áííè áíá-óáàòù ááííòù çí ñáííí íáíííí-íèí i íòðèíòòù áàèèèà çàáíáíèáííý áíá òíáí, ùí áííè ííððíáíí íí. Áííè àèáóòù áíáòá, ííè òí èpáè, ýèè íá ííððíáíí áíáèýáàòè çà ííòèèè.

Áðòóíòòp-èñù íá àèáñíííó áíñáíáí, èíèè íáíí áíáíáèèíñý áíáèýáàòè çà áðòàèíí, ó òíè -áñ ýè íí àèòòò çááðííòááá ðàè ííèí-ííí çàèíçè, ý òíèèí ííáíáàòòñý ç òèí, ùí ñèíáí «áðòáá», òí- i àèèáááòùñý -áñòí, íá áíáíáðáàá áíèíáííáí. Íáíáá íí-íáí íðèðíáííííáí àèý íàñ, ííè òòðáíòà íðí òèò, èíáí íè èpáèíí. ×áð-èáíá òí-íí ííííòèèà íáðíçðèáíèè çáýçíè ííè òòðáíòí íðí àèáñíá òíèí òà ííèèóááííý íðí áíðáè, àèèçùèèò. Íàò ííçíè ñòáíðáíèè òàèèí -èííí, ùí ðíçíèááá áðáíù ííè íàíè é ííòèèè. Óá íáíá ç òèò áááííò íáèðííèò íáðáà, ùí á íçíáèíí èíáííáí ññááòý, áíá íèòí áí ñèíá. Á íáíííò òàèñùèííò íðèðíáíííò çáííáíáíèèò ý çòñòðíá ñèííó ñèííèòò, ýèà òíàèèà ðáçíí çí çòý-íí íáðòóáíí. Óí ááí ñàíèòí, ýèí íá áóèè èðíáíèèè ðíàè-èàíè, ñèðíçù áóèýèè ðáçíí. Ñèíá ííèèááàèáñý íá çòý-ó, i òà, ñòíèá, òá ðíçóííèà. Áàðòí áóèí íñòáííèè áíáíèòè, ýè íàèááí ñèííèòè àèáááàèè áðòèíòèèáí çáòèè, íííáí áííè íááíòù ñòðíèèè, ùíá ñèíá ííáèà àèçíá-èòè ííñòáçíáòíáàáííý çòý-íí. Óá áàèáñèèáá àèáíáèùá òðèáàèí áíòè, áíèè áííè íá áíççááííòáàèèñý. Ííòíí ñèííèòè áàòý-á áíòàèè íáíá íáíó, èýñèàèè áóðáíè,

ðíðeàèèñý òà íáíðòòààèè. Áííe íàñíeíàæòààèèñü àèèçüèíð àðóæáíð, ýeà áíçáíeèèà ñeíííe æeðe áíáíñíí íððíàeüíeí ñeííý÷eí æeðòýí.

Ç íàýyáò íà áíóòðíøíð ðàáíñòü, ùí íðeòàíàííà òàeíe ííàááííòí, àäýeí epàe áíeíðòü íàçeààòe ííeèòàáííý íðí ÷eáííà ñííí òà àèèçüèèð ðíàe÷íà «ááííñòe÷íeí», íðeíàeííí íà áííòíeíííò ðíáíí. Õí÷à òà é íà ííeíà áààæàòe ííeèeíàeí àeñííàeíí, íðíòà í÷ààeíí, ùí à òàeííò àeíààeò ñòeðàáòüñý àñý ðíçíeòý ííe ááííçííí í àeüòðòíçííí. ðíáòí ýeüí ý ñàí çíí óñð íæò, ýeà eáæeòü íà ñòíeí, ÷e ííáíeðñý íáð ç áíeíáíeí íàçíàeííòáí, òí òà àñà íáíí íàçáòòü «ááííçííí»; òàeí íííýðòý àæà àeèeðe ç óæeðeò. Ñe ííeíà íðííeðe òàeí ðíçíí ííeèàáòíí íáíeí íííýðòýí? Áíeüòà ðíáí, ÷ííò çàáíáíeáííý, ùí ý áíà÷óààð, eíeè àeàeðñý íà íàçíàeííòý, ýeíáí ý òíeüèe ùí íàáíàóààà, íeòòàðòü íç íííí ááííçííí? ×ííò àeüòðòíçí íà ííeá áóòe ñòíæeè íà áóáü-ýeò ííòò íðeðíáíò epàñüeò ñòeèüííòü, ýeà íðeííñeòü íáí çàáíáíeáííý? Áàáàòí epááe íáíeíðòü ààeóààòe ðíáíeò í àðóçíà. ² íàeáíeüòà ðàáíñòü, ýeò íe ííeáíí ààòe, òà íðíñòí áíçáíeèeè íí òà ðíàeòe.

Éíeè ý íçeðàðñý íà òà, ýe íe eèàááíñý ç íáííáí eðàeííñòí à ííòò áíà àeüòðòíçíò ýe æàðòíáííñòí, ýeò áàæeí ííýñíeòe, áí ñò÷àñííáí óýàeáííý íðí àeüòðòíçí ýe ðíçàeòíe çàeèàááííí à ññààòíà çààòííòí òòðàóààòeñý íðí ííòííñòáí, ùí íðeííñeòü íí çàáíáíeáííý, ý àeàòðñý òííò, ýe áàáàòí íàáíeíáí÷íeò í ðàeíáíeíeò àeáíáíòíà çàeò÷eè áí eòò áàáàòíà áíà íàááðíáííý íðàeñà áí òðeñòeýíñòàà, çàðííeáííý Áàeñeí íàðáíðíáíeí áðíòíí, áíàðòíçíò Éðíííðeííà áí íà àeáí íííòeýðííáí óýàeáííý íðí àeüòðòíçí ýe íðí ùíñü eèòáíðíà ÷e ííeèeíàá. Íááíeíe áíeüòíñòí eòò áàáàòíà ííeýááà á òííò, ùí epàe é ííòí ññààòí áíñýáàðòü àeüòðòíçíò çíáñíí íáeòà, ííe, ñeàæííí, ñíòíàeüíí eííàòe. Ííeèeáí, íàeáíeüò ííeèðáíà íðíáíýííý epàñüeíáí àeüòðòíçíò ç ííàáííeíð íòðàð ááí áàæíe çàeèí íàñ íç íðààeèüííáí øeýòò. Éííàòe ííçàààeáííí áííàòíí, ó òíe ÷àñ ýe íàò ííçíe àeàòðíàáíeè òàe, ùíá ííàòðeíòààòe çàýçíe ç ííòeíe epáüíe òà áíà÷óààòe íðííe áíeü í íàñíeíàó. Éííòàáeí ðàçeòeüòàòíí á òà, ùí àeüòðòíçí ííeá áóòe ñíðààæííí í íðeííñeòe çàáíáíeáííý. Ñeüí íðàeñ àeòòíàòíòà ñàáà çà òð áðáíü, eíeè áíàááà ñáíà çáíðíáý òà íàeíí áíeíòðááí, ýeèò áíí eáááà çíàà, òí ííeíà çðíçóííeò òíe áíà÷àe, ùí çðàòòíð íðííeà eíáí. Áíí íàáííòíeà áàáííí÷íò àeàñòeáíñòü àeüòðòíçíò, ñíðýííááíò íà eòò, íðí eíáí íe ííeèòáííñü, í íàðáíòíeà íàòò çààòííòü áí ùàáðíñòí ùíáí íàçíàeííòíà. Õý àðóàà ññíàeèeáíñòü ñeèüíí íáíeáíà, ó òíe ÷àñ ýe íàðòò íàeí ùí ñòðeíòà.

Ðíçáíe 3. Áíííáí íà ðíàeííííò áàðááí

Íàeèðàüeè ñííñíà çíeüeòe áíðíàà òà çðíàeòe eíáí àðóáíí.

Áàðàáí Éííeíeüí[45 - Ííeèðáíà íàðàòðàçóááííý çàóààæáííý Áàðàáíà Éííeíeüíà, ýeà áíí çðíàeà, eíeè eííò áíðíeíòeè á ñííà÷òòí çàeíeíòíeèàí-ííàááíòýí. Íáíà æííeà íàòðeèàñý, ñeàçààòe, ùí eðàüà á áíí çíeüeà ñáííò áíðíáíà, ííe íàíàááàñý ííàðòæeòeñý ç íeíe, íà ùí Éííeíeüí áíáííáíà (Ury, 1993, p. 146): «Íááíüí íáíí çíeüòààòe ñáííò áíðíáíà, íàááí, ýeüí ý ííeò çðíàeòe ç íeò àðóçíà?»]

Áíçeò áí íáííáí eðeííàeíñòe÷ííí eàáíðàòíðíí à ííñeáí ííàòàáðàeà ííí ííáíçòe íðí òà, ùí ñííðíáíáííñòü íç áííòáí òáíðíííý íà áàðáíòòà ááí æíáííí ííàááe. Õà ííñòà ñíáòíàeíçóáàeíñý íà ñòáíáí-íààe÷ííe áíòðíííeíáí÷ííe ðàeííñòòeòíí çà ÷àðáíáíe íááííçíáíeò æàðòà óàeàñòà. Ó eòòeò ííàááeò ííí áíñííáàòí ííeàçàeè íáíí ðàeííñòòeòíð íàeè÷ý ç àðóáeíe ðeñáíe, ýeà áííe íàíàááeñý òðeíàòe á òàáííeòí. Íáíí íàáíòü íà áíçáíeèeè çðíàeòe çííííe. Ñíðààà á òííò, ùí áííe àeðíeèeè íàðáíðeòe ñáíí ñeèe íà ÷àðáíí íáíáíàðòàeüòý, àeà á ðàçeòeüòàòí íòðeíàeè áðñò, ýeèe íàááàóààà íáííáí ç íàeáíeèáíáíeò ÷eáííà Áóíe, òííò áííe áíýeèñý, ùí íñòáíííe íðíñòí çàeðeà ííñòeòòò, ýeüí íðí òà çíáðàæáííý òòíñü áíçíàáòüñý.

Íe íà íàáòí àeñíeíí áóíeè íðí íàøeò àeèçüèeò ðíàe÷íà í íà òí÷áíí áóòe ñòíæeè íà íeò. Íááíááðòàeüòíà çíàeüíàòðòü ýe ñòòòeèò í íááíòíeòààòeò íñòíò, ýeí æeáòòü ó íà÷àðàò í óýààðòü àðòæeí çà áíeíññý. Íñòáííà áíàeðeòòý, íàeáíüeíáí «áíááíòà» ç ííáííàçíeíñüeíáí íñòðíàà Õeíðáñ, áààæàðòü ííeðíòàòàeíí, ííeèeáí, íàáíòü «eðàòeííí». Íàòeíáòí áààæàðòü, ùí íðe÷eíà òàeíí òíeíáóáíàe òà íðíáeáíe

ç üeðiaæaîlp çaeîçîlp, æeeeeæaîi aðaeîl éiaó, ææ aieüøiñòu iç iañ eáðóáòüñý ñeiaieeiaiei aeçia-áiiyi eðáðeia ýe «aóðiy, óóíii aái ðiçóliái aiañðaeii epaeie». ² íááææeai, úi íiaæeçó æeeíiieð çæeøeia ía Òeîðañi çiaæøe ðaeia ñeeaaíi çiaðyaaý iðaoi.

íiee aiodíiieiaæ íaliðeiaópou çiaðiaee ía Òeîðañi, ñoiðiaiaæop-è ñaîi aólee íaiðeaiieie ñeiañnieie aaoaeiyie. Àæ ñeoóaoiy ç íaiaáððaeüoyie ñoaá aáæei çðiçóliieioîlp. Òðæeöieia ñaððaiðeiiá oýaeaiiy iði ieð ýe iði aaçñeiañieð ðaððei íieiee ía íaei ñaîño, ólió úi iðiié iîçie çà ðiçliðli íáðááððóááa íaø. Óà, úi ðæeiñòðoeöiy -aðaia æeeíiíi epaeie íáááaóá aáiòðàðà Áóie, ñaia-eòu iði íaøá íaiaáððaeüñueá eiðiiiy. Éiee aáaîi epæ æeøe ç Àððee, áiié çioeioeëñý ç æeçüeele ðiae-ale, ýei ææ iðíæee íiaðíðà íieüéíia ðieia ía íiaíi-i. Ói ðiae-i aóee eðaúá iðeñoiñiaaîi aî iðiçia. Çaliñòu ðiaî, úia çaaîpaaðe ið, ýe íai ðiçliiaááa iñoiðiy, ie, íæeeai, íiaððæeëñý ç íiaîi-aiaie. Íaáóòu, -ieiaiee aáææeé íaiaáððaeüñueeð æiié iðeñòðañieie, à æieai ñiaiaæeñý -ieiaiee-íáiaáððaeüöi ða íaiaæe, íñeieüee, çà iðieeale a-áieð, aî -ioeðüið aiañioeia ÁíÉ íaáððeaiñueeð iðáñòaaieeia íaiaí æeá iðiaæòu aia íaiaáððaeüöia. ²íiaíðii, óà ñòðauaiiy iñeëeeí íaøó iioíið ñeñðaió.

Íaøi íiaîi-ií aðaðe ðiaæe ñaîið íiaððeeð, æeaiðiaeyee iñòðóiaíðe, óliee íiaððeioáaðe aiaíiü, áææe iði íoæaíieð ðae ñaîi, ýe i áaaii epæ. Àeeíiíi çiaðiaæe ñaia-aòu iði æææaaiiy à aîðíñeíið aîi epææ, ýei aóee eaðeëeale, ñòðæææe íaðaei-ai eiðiaie aái ía íiaæe æóáaðe. Áiié aiaíli íia ðæeie æeçioe-íeie íiaíale, ýe ðaiaað ², ðíliðí-2, Òeíi-eé iç Áiaiaáððà ða ñaððeé iç Èà-ðaiæü-i-Ñaî. Íaøi iðáæe íiaððeioáæe øe epææ, ýei íaei -ei íiaæe aiiíiaðe ñoñieueñòá. Íæaiðieiaæ ðiçoiîppou æææaaiiy ñeææeð, íiaæeiaia, ðiçóliái aiañðæeð ða íieð íñia, ýei aóee oýáaðai, ýe íaíó ç aîð à aaiépöii ñia-aóòý. Öý eiðioiaðia ñiaaueia à æææeaiþ æý ðaie öiaí éieæ, íñeieüee aia íáðáááa-aá, úi iðæeü æieeëa úiaéiaíðà çà ñoi ðeñý- ðieia aî ño-añieð øeaiçiçaoie i ðæeiaie.

² óà ía áæeia áaðà, ýeð iðíiíiðopou aiañoiðe à ieioea. Íæia íaáðæai iðeioñòeðe, úi áááaoî aiiü, íi-eiaþ-è aia íeaiáaðiiiy i çaaáððop-è ieñòáðaii, çýæeëñý ðaiiðá, íæ ie áoliaee. Íiaaáíiaððeaiñuei øiaðí-eé aîððe ç íaiañáieie ía ieð ñeeaaieie áaíiaððe-íeie aiçáðóieale aáai-i ñaððoi, íæ ía-áðii íæpiée à Èañei (Òðaiöiy). Íaaiou æieeaiíiy iðyíiðiaíiy aiañòáapou ææei, çieðáia çaaáyee çiaðiaði ñeiaia, ýei aiaiaýòu, úi íiaíiñop áaððeæeüia ðiaa çýæeëñý áaai-i áaaiiðá, íæ ie áæææe ðaiiðá.

Íaøá íáððá iðeioúaiiy íaçliiíi íeyááa à ðlió, úi añá, úi ie ðiaeið ða -ei íeøaaiíñý, çýæeíñý aiaíiñí íaúiaaai. Íioii ie çýñiaóaii, úi óà ñaia ðiaæe íaiaáððaeüöi ða, íæeeai, aañòðaeíiðæe, æe aiee ía aieaai aî íaai, ýei íaíiðáaai aóee íáðøeie. Óoi ñeæá, úi, íaíðeëæa, eaiýia aiaa íi-aeaný ñaia ç íaøii aiee ðiaiaiaó? Ó Éio-a-áaóði aððaleiaæ æyæeé iñòá æý ðiçæaaiiy aîðioia, ýeíið íiaa -ioeðe ðeñý-i ðieia, áa eææe eaiáai, úi ñeoááæe íieíðii i eiaæeíi. Íðioá ðiçíiaæe æyæeieð aîðioia, ðiçliðe iñòðóiaíðia (áæeei ða áææei) é æieiaí-i óliæ (òðíi-íeé eiñ) íaøyapou ía óà, úi aîðioe ðiçæææe ía epæ, à øeiaiaçá. Áiaeiç ðiçéíiíe íieaçóá, úi iðioýáii ðeñý- ðieia íaaié iðeíñeé ç aiaææeieð ðiaiaeu iioíi eaiáai, ýe-íð áðaið, úia ðiçæææe à eiñi óáððai aîðioe. Ñuiaiaíi aiaeiá-iîp óðíieiaíap eiðeñòopouñý çaðiaiaððeaiñuei øeiaiaçá.

Áiaáá iðiuaiiy

Èeðá íaia áaðà, çaliñòu ðiaî úia aiaíiaçaðe íaçaa, íiañóááòüñý úiðaçó æeæ-a é æeæ-a. Ó íáððie íieiaei íiaððaiúiaí ñoieioðý aaiépöieíi áaðáa, ýei çiaðææeé à íiaðð-íeëað, óñá úá aaiíiñòðóáæe epañuee ðiaiaia, ýeé aîðai é ñaíñoiéíi çðíñòáa iðioýáii áaaayòe iyðe íieüéíia ðieia.

Íaøá íæææe-a ñily íááaióá -ioeðe áæeei íaaié (øeiaiaçá, aiiíai, aîðeé i iðaiáóðaiia) i ðae çaaieð íaíøeð íaai: aiaíia i ñiaiaiaia. Íðiaiyíi ç áaia ñioíyle æeia íaai i íaiaiaai æý eiáíððe iðeiaðia óà çiañii eðeðioia ñiaéñòai. Çæe-æeíi íaaié çi ñaíie ðaíñòale ða aiaæeie ieñeale ñoiýòu aia íaí

aaei, iae epaeiiaiaiai. Aea oa noadaa diaiaa aadaai, ia yeilo ie aoea aaeaei aa daode ideiaaia, inioaaei iaiaaai. Imeeai, oa iaadaaa-ea ua Eade Eiiiae, eiee aeieadaea epaae a iedaiee dia Homo. ²noidiy naia-eou, ui oaaaanuuee daeniiliino noliiaaany a iaewilo iniaeeailo noadoni, aea aeioea oieeiooe iaideailinoae iq Aaeaeaii. Ca ode noieiooy ii oilo cyaeeny edau niiniae iodiaiyiiy aeai, iae aiaoli-iee, aiaeic aieeia eiai oa AIE. Iiai aaii diqlinoeee ian iedail aia iae-eo laai, i ie iiodaiee aadaaeio epaeiiaiaieo. Oa aoei oiei, aea q AIE ia iniaada-aany, ai aia aiaieya epayi oieeiooe idiaaeie aeaido eo den, yei ii oioieiny a iaedaeneoe. Ie laai idaa aaade, ui oiaiiy ia aai iiaa oa aaeaa dena, aea yeui adade ai oaae caaeuiio eadeio ideiae, oi oa ciani ia oe. Eod-aad aa alipou oa diaeoe. Iodiaiyiiy AIE eiaa epauei oiaadaaiy. O diaiaai, iniaip yiai a aai AIE, epaiai caiaa eea iaio eoeioio aieeo naadaa aadauiio, aiaaeoeaeenu aia epaeiiaiaieo laai ideaeeyi oinou iieuiiaa dieia oio.

Āi 1960-ō ōiēiā ó ēpāāē áóēā iēōāiā āiēēā iā āāiēpōiēíííó āāōāāi, āiāiāēiāāiā
 āiā iāāi (ēiāiōō+). Āēā āāōāāi, nēēāāāiā iā iñíiāi āāiēō ĀĪĒ, ōiçliuōā iāñ
 áēēā-ā āi ōēiāiçā (Ch) òā áííiāi (Āi), iix āi āiōēē (Go) é iōāiāōōāiāiā (Or).

0 1809 ðíðí ððàíðóçüëëë íaðóðæieñð Æaí-Aaðeñð Èalaðê áóà íaðøei, ðóí íðeiíñðeà,
 ùí èpàè ííðíayóù àíà íaàí. Çàíaií ç ðaíðíap Èalaðeà, íaáóí aeanðeaiñí
 (íaiðeëeàà, íiàíæaiíý íià ó aieiðíeð íðàðíà) ííøóù íaðáaaaaðeñý íañoóííííó
 ííeiíííí. Çàaiíaií àí Aaðaiía Èalaðê íaðáaaaa+eà áaièpóip èpàeíe ç +íðeðeðóeíai
 íðeíàð:

Țălaḁē aiḁiāi ȇăreḁeḁă ȇă ņăip ȇḁḁăeḁiḁḁ. Āiī iḁeḁă ņiāi ḁḁieḁeḁ aiḁiāiă, ūī
 iīiḁ ḁ ȇeḁaiyḁ i ḁḁă iḁăaiḁḁi iaiiāi ȇ iḁeḁieḁăeḁ aiḁeḁeḁ i iḁeḁeḁeḁăeḁ
 iḁeḁieḁiāiă, yēi eīeḁ-iḁăḁău -eḁăe iă ȇăņiăaiīi ḁăaiḁḁeḁi Aḁăăiīi iḁe[47 -
 «Aḁăăip Țălaḁeḁ», yēḁ iaiēņăă Aīḁă Êḁăă, ȇă-eḁăe iă ȇăņiăaiīi ḁăaiḁḁeḁi
 Aḁăăiīi iḁe ḁ Ĭăḁeḁi 26 eēḁḁiăăă 1832 ḁiēḁ.]. ȇă iiaḁḁieḁḁy iīḁy ḁiīāi

ifioeydeçaoiāp iāāi iōi ifōiāxāiīy epāeie āiā iāāi çaeīyēēñy āāā +āiīiīē āāāiīiāñūēi oāiōii āāiēpōii oīi, ūi āōōiōōāōūñy iā oñiāāēiāiēō ðēñāō, Ōiāñ Āāiōi Āāēñēi ā Āiāēii oā Āōiñō Āāēēāēū ó īīiā+ēēi. Ōi āāiā iāiīēāāēēāi āiōiēēñy çā oā, ūiā epāē āēçīāēē, ūi iē ā iīāēōiēiāiēiē epāēiīīiāiāiēiē iāāiāiē oā iāōāēiīāēē ā oūiō iōēiāēiīi iāōēiāō ñīiēūiīōō, āā oý oāiā āāā iā ā iōāiāiōiī āēñēōñiē (ēōiī ōiāā ūi āēiāāēō, ēiēē ā 2009 ðiōi Ēāiōñūēēē āāðxāāiēē ōiāāðñēōāō (ðōāō īāāēi) āēāāā iðāñ-ðāēiç iç iðēāiēiīōēēāēi çāāiēiāēiī «Ēpāēiā iā iīōiāēōū āiā epāēiīīiāiāiēō iāāi»).

Ūiā çōiçōiīōē òp çāyāō, iīōðiāiī çīāōē, ūi Ēāiōñūēēē ōiāāðñēōāō āðāā ó+añōū ó āiāēðēōōi Ardipithecus ramidus, āiāiīiāi oāēiā yē Āðāi ñēāiýiīēēō ðāðōiē āiēiī +iōēðē iīēūēiē +iōēðēñōā ðēñy+ ðiēiā, çīāēāāiēō ó Āōiīīīi. Āðāi áōēā iā iīēūēiī ðiēiā āēē+ā āi āiāāiāi iðīūāiīy iīē epāūiē oā epāēiīīiāiāiēiē iāāiāiē, iīē iīiāðāāiī ñēāiýiīēiñōi. Īāiīāp ç içīāē ōiāi, ūi Āðāi āiēūōā iāāāāōā iāāiō, ā ii āiāiēðāiēāiēē āāēēēēē iāēāōū iīāē. Āiā, iāāōōū, áōēā +ōāiāēi āāðōiēāçīi, ūi ñiāā iā āāðāāāō āiī+i, yē oā ē āiñi ðiāēyōū iāāiē, ūiā ōiēēiōōē ðēxāēiā. Çōiçōiīēi, ūi ēðāāōiīiīñōē oā iðēāi+iēēē ðāiðii ðiçōiīiāi çāāōiō ñiðēēiýēē ōāē iīiēēēiāēē iðāñ-ðāēiç yē Āiāēē āāð, ó ðiē +āñ yē ÇĪ² çōiāēēē āēñiīāiē, ūi iāāiē iīōiāyōū āiā iāñ. Īēōðāiēiā āēiēēēē +āðāç oā, ūi ā+āiēē iç ēiīāiāē Āðāi, iāçāāēap+ē iā ñāiā āēāāiñēiāāiā āiīiāiīiāiāiā iīy Īōāi Ēāāāxēi[4 - Āiā ñēiā love «ēpāiā» oā joy «ðāāiñōū»], āāāxāā, ūi çīāðiāēō iīxāi iīðiāiīpāāōē ēēōā ç øēiīāiçā. Çāāēap+ē iā oā, āiī çōiāēā āēñiīāiē, ūi ðiēi Āðāi áōēi iāāōi āiāiīiīēi āiā iðāāēā, iīāiāiīāi āi øēiīāiçā. Āēā +iīō iā iīxāi áōēi āçyōē çā āēōiāiō ði+ēō áōāū-yēō ç ñō+āñiēð epāēiīīiāiāiēō iāāi? Ēpāēiīīiāiāi iāāiē, ūi xēāōōū çāðāç, iāēē ñōiēūēē x +āñō āēy çīiī, yē i iāō āēāñiēē āēā, ç ðēō iīð, yē iē ðiçāiēēēēñy. Ēpāē +āñōi āōiāpōū, ūi iāāiē çōiēiēēēñy ā ðiçāēðēō, ó ðiē +āñ yē iē āāiēpōiīiōāāēē, āēā āāiāōē+iī āāiī ñāiā+āōū, ūi iāñiðāāāi øēiīāiçā ðiçāēiōēēñy āiēūōā, iīē iē. Īē iðīñōi iā çīāāiī, yēēē āēāēyā iāā iāō iñōāiīiē ñīiēūiēē iðāāiē. Ōðīiī+iēē ēiñ iā āiīōñēāā ñēāiýiīiīy ōñā çāiēāāā iñū +iīō iāi āðāēōā ðāðōiē ðāiīiō epāēiīīiāiāiēō iāāi. Īāiā+ā iē iīxāiī áōōē āiāāiāiī, ūi iāō iðāāiē āiāiīāiāāōēiā çāāāēūiīō āēçīā+āiīp iāāiē: āāēēēēē, āāçōāiñōēē, iēiñēiāðōāēē iðēiāō iç +iīēēēē çāāiīē ēiīōiāēāiē. Ōiīō ē āiñi ēāxōōū, ūi iē iīðiāēiī āiā epāēiīīiāiāiēō iāāi, iðīñōi iā āiā ðēō, ūi xēāōōū çāðāç.

Ūāēāiā Āðāi iā iāāōi iīiīōiī āēāāāōūñy āiāðāā, ā ii çōāē āiāiīñiī iāāāēēēi ē ðōiī, ūi +iōēi āiāiēðāiēpā ii āiā øēiīāiçā, ó yēēō ñāiōi iāpōū āiāāi oā āiñōði ðiçōi. Ōi «iēēā» iðāāēyōū çā ñiāðōāēūiī iīxāi, ūi çāāōiī iīðiāðōāāōē iāēē+ý oā øēiðō āiðīāā. Āēēi øēiīāiçā ēiðēñōðpōūñy ōiāp çāðīāp, ūiā çāāāāāāōē ñiāðōāēūiēō ðāi iīā +āñ āiēiē çā oāðēōiðip. Īiðiāiýiī ç iēiē Āðāi ñiðāāēyēā āðāxāiīy āiāiīñiī iēðīiī iñōiōē, iīxēēāi, ōiīō, ūi ēiīōēiēōiā iīē ñāiōyīē áōēi iāiōā. Ēāāāxēi iāāiōū iðēiōñōēā, ūi Āðāi oā ii ñō+āñiēēē áōēē iīiīāāiēiē i oā ñiðēyēi çīāiōāiīp iāñēēñōāā. Āēā iīēē iāēāiōiēiāē iā āēyāēēē ñēāiýiīēiñōāē ñāiōy oā ñāiēōi ç iāðō+ēāiē iā ēiīōiāēāō, iāāy iði oā, ūi Āðāi áōēā ā iāði, çāēēāāðōūñy +ēñōiñiīūēiīp āiīiōāçīp. Ēðīi ōiāi, iāiāā xēiāiēō āiēāçīā ōiāi, ūi iīiīāāiīy ñiðēyā iēðīēpāiīñōi: āāēiēē iīiīāāiēē iðēiāō ó iāøiīō iāēāēēē+iīō ðiāiāiāi āiāiī iāā āðiçīi ðiçōi.

Ā ūi yē iē iīðiāēiī iā āiā āāēāñēēāiāi øēiīāiçāiīiāiāiāi iðāāēā, ā āiā iīxāiī āiōāōē+iīi iāāiē, ñōiāēi iā āiīiāi? Çāāāðōūñy, iðīiīðōiī ðiēā āiīiāi āiāāi iīāē oā āōçūēi iēā+i iāāāēūiī āiāiīāiāāpōū iīēñāi Āðāi, yē i ēiāi āiāiīñiī iāāāēēēi ðiçōi. ×iīō iā āiīiāi iā çāāðiōēē ōāāē? Ā ðāiðīi øēiīāiçā iāñiðāāāi ā iā iðiðiðēiīi iðāāēā, ā āðōōāēūiēi ēiāi āiāāāēōxāiīyī ó āiāiīñiī iēðīiīō ðiāiāiāi? Āðāi ūiñū ði+ā ñēāçāōē iāi, āēā iīēē iāōēiāōi iā āiēøēē çāiāē ūiāi ðāðāēðāðō ōiāi iīðiðiāōiī. Īāiāē ý āāā +ōp, ūi āāðāāāiē āiēiē, yēēēē ñōiðiāiāiāxōāāēēñy āñi iīiāðāāiī ñōāiāðīi, çāðēðēē.

Ñōāāēāiīy āi ðēiīā iāøēō iðāāēiā i ðiāē+iā +āñōi āēçīā+āā iīēiōē+iēē iīāðāēñō, yēēē çāāāyēē ōñōāi Ñōiāāiā Ēiēūāāðā ç øiō «The Colbert Report» ñōāā ūā ē iðēāiāiī āi āāñāēiūiā[48 - «The Colbert Report», 30 January 2008.]. Ó+āñōū ó øiō, āiēiāiā iāōā yēiāi iīēyāāā ā ōiīō, ūiā āēñiīyōē āāñ i āāøi iāāi, iāiīāāiēē āiñāiā. Ēiēūāāð iīiðīñēā iāiā iīðiāiýōē øēiīāiçā oā āiīiāi. Īiēē ý iīēñōāāā iīāāāiēō āiīiāi, āiī iðiāiāiāxōāāā ēið+ēðē iāēāiī āðēiāñē: ōi iðēiāðē áōēē āēy iūiāi çāiāāōi iēðīēpāiī oā iðēñōðāñiī («Ēē ūiāi ðāāōēyðīiāi, āiāāāðōiāi ñāēñō oāēiāi, yēēē ēiāi āēāāāāā Āiā?»). Īðiōā ēiēē ý iīēñōāāā øēiīāiçā, āiī

ñòààèùíí çàèèààà: àííè ÷óàíàí àíàííàíààè èíàí óýàèàííýì íðí ñóàíðèè ðàðàèòàð.

Ñàìèòí àíííàí ððòóóñý íàíà íà íàíó àáííòàèíýì, ùíà àñòàííàèòè òíñííòèè çàýçíè í ìèð ó àðòíí. Òí àáí ñàìèè ìðèòèñèàðòóóñý íàíà àí íàííí àóèùààìè òà èèíðíðàìè òà òàèàíí ððòóóñý, ó òíè æà ÷àñ íàíà ÷íìèýàòóóñý àí ííòíí, ìàèæà ýè íàííàèý. Àèðàç íðííð íàèè÷ í àíèíñíí àèàóèè àíçàìèýðòó ìðèíòíòèè, ùí íàèààí àíà÷óààðòó ìðààçí.

Ó ñàíòí, ðíçàìèèàíííó íà òèííàíçàòíèíà í àíííàíòíèíà, ìè àñí ñííýèèñý, èíèè Ñòíààí ÷èñòèà ààíàí.

Áíííàí, èíàí òà ìðààí

Óýàíòó ñíàí, ùí àè ìèñùíàííèè í çàíðíííííóààèè ñàííí ÷èòà÷àí ðíçííàíàü íç ìàðòèð ðòè ìðí ìíèòè÷íí èíðàèòííàí ìðèàòà ìàìèà èíàèò, àíàíííàí ñàííèè ìàííñòàðààèèè çàýçèàìè, àèçíàííýì ààðòíààíñòàà æííèè í ìèðíèí ñííñíàíí æèòòý. Ó òàíòðí ààòíí óàààè ìíèèàñý àíííàí àèèçùèèè ðíàè÷ òèííàíçà. Àè ìíàíðíàòàðà àí ðàáíííó, ùí ç ìðíííàð çàòóóñý Ààíèðòàòè÷íð ðàñííóàèèèð Èííàí (ÀÐÈ), ùíà ìíàà÷èòè, ýè òí ìààìè àààèýòóóñý ó ñàííàíó ìðèðíàíííó ñàðààíàèùí, í ñííàíàààðòàñý ìíààðòíòèñý ç ìíàèèè òà òíèààèèè ìñòíðíýìè.

Íà æàèù, ààí ìàèæà íà ààààòóóñý ìíàà÷èòè àíííàí. Àè ñííñòàðíàààòà, ýè èíèèà òèð ìààí ñèàýòó ìà ààðàààò í ñííèèèíí ìàýòó àíðíòè. Òà àñà. Ñàíà òà ñòàèíñý ç ²ýííí Ìàðèàðíí, ýèèè, ìàíà÷à, çííà ìàìèàòè ððèàààòóòó ñòíðííèè ààòàèùííí òà ìðíòàñíèèííí ìðíçè ýè «àíàààèàíèè èíðàñíííààíò» àèý «The New Yorker». Ìè àíçíààíñý ìðí «ààðý÷à òóíàííà ìíàíòðý», áòðí ç àíùàí, ìíðíèè àðýçèè, çàòèè àíà ìààííý ððòèòíàíí òèàðàèòíè òà èíàí àíñííààðý-ííòý, ýèíàí àíí ìíèòà ýè àíàíèí òíèíàíó òà ÷àðòàò èðàèíó. Ìæèèàí, àíèíàíà ìààý òàèñòó Ìàðèàðà ìíàèííà áóèà ìíèýààòè à òííó, ùí ìíèùíàà ðíàíòà òà ìà ìíèíèè, àèà çàíñòó òííàí àèèèè, ùí àíííàí ìà òàèí àæà ìèèí é àðíòè÷íí, ýè çàààòóóñý. Çààæàð÷è ìà òà, ùí ðàíòàòíý òíàí ìààìè ààáíí áóèà èíòèèð à àíðèí ýè ó àíííòíàíà, òàè í à ìðèàí÷èèà Áíààñà, òí ìðààí ÇÌ² ààðàñèàíí àòííèèèñý çà òð íóàèèàòíð. Íàðàòíí ìà «ííòí» ìðí àíííàí ìíàíà áóèí ìíòààèòè ððàñò, í ìðèðíàà çííàò çàèèèèòóóñý ç èðíàð, çóáàìè òà ìàçòàìè. Èííàðààòèàíèè èííàíòàòíð Áíàà ÑÓçà çàèíòààòèà «èíààðàèà» ó òííó, ùí àííè çðíàèèè àíííàí ñàííí òàèííàííí, í çàèèèèàà íò í ààèí çàèèèàòèñý ìà ìàíííó ðíàíí ç àíñèèàìè.

Óñà òà áóèí á àíòàííí, ýèàè òà áóèè çàè÷àèíí ìíèòè÷íí ÷ààðè. Ìðíòà ìðààíàòíí ñòíàðà÷èè àèñòóíàèí òà, ùí ìè çíààíí. Íàíàà ñòíííàíà ó òííó, ùí àíííàí ìíòòó ìíàíàèòèñý ààðàñèàíí. Ìè çíààíí ìðí çàíàèèí àðòííàí ñòèò÷èè, çàààíèùòíàí ìíè ñàìèòýìè òà ñàíòýìè. Ìðíòýàíí ààààòóòó ðíèà ó çíííàðèàð çààíèòíàíòóààèè ÷èàèí òàèèò àèíààèà, ùí òàèòè÷íí ìðèçààèè àí çííí à óííààò òððèàííý àíííàí. Ìñèèèèè àíàíèðàíèàííý ìàòàðíà àíà ñèííà ìíòóòà çàòèñíèè çàýçíè, çíííàðèè ààààèí ÷àñòíòà ìí÷àèè òðèàòè ìð ðàçíí. Òè ý ìííàðààæàà ó ñàííè èíèçí «Áíííàí: çàáòà ìààíà» à 1997 ðíòí («Bonobo: The Forgotten Ape»): «Óñí òààðèèè çà ñàíàð ìðèðíàíð à èíèèòàíòàìè òà ñííàíàòàðòóòó èèà çà ìííàèèàèò ìàñòààèí»[49 - Frans de Waal (1997a), p. 84.].

Òèùí àíàíðèòè ìðí ìíàààíèòó àíííàí à àèèèè ìðèðíàí, òí ìíàèò àíàèèèòóíà òòò ìàèí. Ó ÀÐÈ ìàñíààáíí çàààðòèèàñý èðèàààà àðííààýíñùèà àíèà, í òý æàðèèàà àòííñòàðà ìà ìààòí ñíðèýèà ìðèàòíèíàí÷èè àíñèíàæàííýì. Çíàííý ìðí àèèèò àíííàí òàèèò÷íí ìà ìííàíðààèèñý ìííàà ààñýòèèòòó. Ìðíòà ç ìííàðààíùíàí àíñèíàæàííý çàèèèèèèñý ÷óàíàí ìíèùíàí àáíí. Íàèàæèèàíòà ñííñòàðàæàííý, ýèà ìà çíííàòóóñý ìðíòýàíí ìñòàíííò òòóíò ààñýòèèòó, ìíèýààà à òííó, ùí ìàíàà ìíàòààðàæàíèò ìíàíàííèàíù ìðí ñíàðòàèèòó ààðàñíð àíííàí. Ùíàí òèííàíçà, òí òòò àñà ìààíàèè: çàòíèñíààíí ààñýòèè àèíààèà, èíèè àíðíñèí ñàíòí ààèààðòó ñíàí ìíàíàíèò ÷è ìàííàèýò, ñàìèòí çààèðàèè æèòòý à ìàèíàíèèò òíùí. Òà à àèèèè ìðèðíàí. Ó ìàíèèí

ý æeãñííðó÷ çaaíeóíáíðóááá æeiaæe, eíe æíðíñei ñaíoi øeííaiçá ææi÷eë òà
èañoðóáæe ííeíðe÷íeð ñóíáðíeëíá, úí íðeçáíæeí áí ñíáðoi íñoáíííð. Õæíí
ííóíðíàðíí íðí øeííaiçá íá áðæóá òá ðíçeí eííððáñoðá ç áíííáí, áá eíeüeiñoð
òæeð ííðeááíoiá áíðíáíðá íóep.

Êíeë Ðí÷áðá Ðáíááí ííeñoá íañeeüñoðáí ñáðáá øeííaiçá á eíeçí «Ááíííí÷íí ñaíoi»
(«Demonic Males»), áíí íaáíæeðú òæá ííðíáíýííý æý áíííáí: «íe ííæáíí óýæýðe
íð ýe øeííaiçá, ýeí çðíæeë òðe eðíeë áí íeðó. Áííe çíeçeëë ðíááíú íañeeüñoðá
á ííæñoðáðæeð ñóíñoíeáð, ó ñóíñoíeáð ííæ ñaíöýíe òà á ñóíñoíeáð ííæ
ñííeüííðáíe»[50 - Richard Wrangham and Dale Peterson (1996), p. 204.]. Óñá
æeüñeæçáíá íá íçíá÷áá, úí áíííáí æeáóðú ó eáçoi. Áííe çæéíàðòñý «ñæñíí çaðææ
íeðó» ñaíá òííó, úí á íeð ááááðí eííðeíeðíá. Ñeë áóá æe ñáíñ ó íðeíeðáííí, ýeæ
áííe æeë á íááæeüííe ááðíííí? Çaçæ÷æ ðíçáýçáííý eííðeíeðíá çá áííííáíð
ñæñó áíááóááðòñý ñáðáá ñaíeðú, æá áóááá é ó ñaíoiá, ýe, íaíðeëæá, ó çíííáðeð
Ñaí-Áíááí:

«Ááðííí ðááðeýðíí çáááíýá Êæeííáá áí ñóðíáí ðíáó Ííñý òæeð æeiaæeíá ááíá
ñáíoiá eííðæeðóáæe ááñýðeðí ÷añoíðá, ííæ çaçæ÷æ. Ááðííí òáðñý ñáíð ííðííeíð
íá ñíáíeðí Êæeííáá, ááí Êæeííá ííáñoðæýá ñáíe ÷eáí æý íañoðóááðíí»[51 - Frans
de Waal (1989), p. 215.].

Êííððáño çí ñííðíáíáíeíe æeááíe íðíñoí íðeáíeííðeëæe. Áíeüñoðú çáðíeñíááíeð
óæeáñoðá ñáðáá øeííaiçá áíááóáðòñý ííá ÷añ áíeíe çá òáðeðíðíð, á áíííáí
çæéíàðòñý ñæñíí íá ñaííð eíðáííáð. Áííe ííæóðú ñóáæeðeñý áí ñóñíáíá
íááíáðíçe÷eëí, æá áæá íáçáááðíí ííñý íí÷áðeð eííðeíeðó ñaíeðí ñííðáðú íá
ííðeé áíe, úíá çýýáðeñý ç ñaíöýíe ááí ñaíeöýíe. Íñeíeüeë áææeí íáíí÷añíí
çæéíàðeñý ñæñíí í ááñoðe áíeíó, öý ñóáíá øææeí íáðáðáíððáðòñý íá ñííeéóááííý.
Óñá çæeíí÷áðòñý ðeí, úí áíðíñei ç ðíçíeð áðóí çæéíàðòñý áðóííáíí, ó òíe ÷añ
ýe íðíí áíðe áðáðòñý ðaçíí. Õí çáíðe ñóáíðáíí úá áí 1990-áí ðíeð, íðííí ááðíðíí
çáááíeüñíáí á ýíííñüeë íaðeíááðú Õæeáeíñí Êáíí, ýeëé áíáæe ÷añ íðáðááá íç
æeëíe áíííáí. Êíeë ý íeñáá «Áíííáí», òí áðáá ííðáðá á ííeüíæeð áíñeíáíeëíá,
ýe-íð Êáíí òà Áíðððíá Áííáíí, ýeëé íðeéíáá ó ñááá íáðeáðá. Êíeë ý çáíeðáá
íñoðáíííáí, ýe eíáí áíííáí ðáááðòú íá ííðí áðóíe, Áííáíí áíáííáíá: «Óñá
íí÷eíáðòñý áóæá íaíðóæáíí, áííe eðe÷áðú, ááíýðòñý íáíá çá íáíeí, á ííðíí
çáñííeíððòñý í íí÷eíáðòñý ñæñ ííæ ñaíeöýíe ááí ííæ ñaíeöýíe é ñaíöýíe
ç ðíçíeð áðóí. Ííæá áíááóáðeñý é áðóííáí, æá áíí çæeøááðòñý íaíðóæáíeí
í íáðáíçíeí»[52 - Frans de Waal (1997a), p. 81.]. Õí ñeíáá íá íááðí áíáííáíáðòú
ðáðæeðáðeñeðí íááí÷áæeðú, ðí÷á Áííáíí í çaçíá÷eá, úí ñííeüííðe íá çáææe
çííððòñý é úí ñaíoi ç ðíçíeð áðóí íá çæéíàðòñý áðóííáíí íæeí ç íáíeí.

Ó çáííáíáíeéó ííæeçó Êííðáñe íáííááíí æeðíeëé íáááíáðe ááí áðóíe áíííáí, ýeí
áí òíáí æeëe íeðáíí, úíá ñóáíðeðe íááíó æeðeáííñú. Ííðí é íá íðíýá çðíæeðe
ííáíáíá ç øeííaiçá, áí áæeíeí ííæeæeí íañeíáeíí òæeð áíe áóeí á íañeeüñoðáí.
Ó çíííáðeáð áíáðá çíàðòú, úí ííáííðeáóeëø øeííaiçá ííððíáíí áóáü-ýeíð òííð
ððeíàðe íeðáíí, æe áíeë áííe íá ñóáíóðú çíáeííeíe æý ðáððe; íáðeðá ííæá
íðíeëeðeñý eðíá. Áíííáí æ æeáððóáæe íáðíííñú íðáíð á çáííáíáíeéó. Áííe áíeüíí
íáðáííæeëñý ííæ ñíáíð òà íáðáðáíðeëé ííðáííeíeð áíðíáíá íá áðóçíá.

Íeðíí òúíáí, ááðóí ñeáçáðe, úí íñíóðòú ñííñoðáðáííý ²çáááeü Ááíeá, ÷eéíeñüeíáí
íðeíàðeííáá, ýeá æeá÷áá íáðíáó ííááííeó áíííáí ó Ááíáá ííñoi, áá Êáíí é ííðí
ýíííñüeí á÷áíí íðáðááæe ááñýðeéíðöýíe. ²çáááeü íá ííæeá ííáíðeðe ñáííí í÷áí,
eíeë ñííñoðáðíáæe, ýe ñííáeíe ç ðíçíeð áðóí áðáðòú ðaçíí. Íáííááíí áííá
ííeáçæeá íáíí áíááí, ýeá çíýeë á áóúáæeí eíño, áá ñóííðú áíðíñeë ñaíáðú,
íðí÷áíeë ííeíáíýeíí íç ñóñíáñüeíí áðóíe, í íááíe øíáðáðòú eíáí, æeæeðáðòñý
eííó íá íeá÷í òà æeñíóðú íá úíííó. Óñý öý ñóáíá áóeá ááñæeíð, ó ííe íá áóeí
æíáííí íçíáæe çááðíçe ÷e áíðíæíá÷í. Õæíæ ²çáááeü ííeáçæeá áðó ííæ ñaíðáí
í ñaíeðáð ç ííðíí áðóíe, ííá ÷añ ýeíí ñaíeöý ááíýeáñý çá ñaíðáí í òáíæeá eíáí çá
ííðííeð, íáæááá áíáæe íááeíeíí ááðááá, æá çííáó æ òæeé ííæ íeíe íá áóeí æíáííí
áíðíæíá÷í. Ç æeáñoðeáíe íe áóííðíí ²çáááeü áíáæeá, úí, íááóðú, ñaíá çáíáñe
é ííðíæeðú æeðaç «ððeíàðe eíáí çá ýeöý»[53 - Áeáíðòñý ²çáááeü Ááíeá ²ñeóáðáí
(Isabel Behncke Izquierdo) íá www.ted.com/talks/ (<http://www.ted.com/talks/>).].

Êííáð ìçíàêíìèòáêüííáí òðááíáíòà.

Òáêñò ìðááíñòàáêáí îîî «Ëèòðáñ».

Îðí÷èòàéòà ýòò êíèãó òáêêèì, êóíèâ ìíèóð äáãàêüíóð ááðñèð
(https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=29189478&lfrom=362673004) íà
Ëèòðáñ.

Áàçííàñíí ìèàòèòü êíèãó ìíèí áàíêíàñêèé èàðòíé Visa, MasterCard, Maestro, ñí
ñ-àòà ìíèèüííáí òáêáòíà, ñ ìèàòáêííáí òáðíèàèà, á ñàèíá ÌÒÑ èèè Ñàýçíé,
÷áðàç PayPal, WebMoney, Ðíááêñ.Ááíüàè, QIWI Êíòáêè, áííóñíüè èàðòàè èèè
áðóáè òáíáíüí Ààí ñííñíáíí.

notes

Âèííèèè

1

Ñèáíòòáð òòò: èðàèà, ýèà çàèíáá ìððíèá ìðèíüáíý áàç áíçáíèó àèáíèèà.

2

Áóð ÷àñó (ííì.) (Òòò ì áàè ìðèíòèè ìáðáèèàà÷à, ýèí íá çàçíà÷áíí ìíðá.)

3

Â ìðèííàèí it takes a village theory ìí÷àòíè ìðèñèáý «It takes a village to
raise a child» («Üíá àèðíñòèè ìáíó àèòèó, ìððíáíá òíèá ñáèí»).

4

Áíá ñèíá love «èðáíá» òà joy «ðááíñòü».

Îðèíòèèè

1

Friedrich Nietzsche (1889), p. 5.

2

Òàèíæ àiàííà ýè Æððíðáíáíñ. Ìñòí, àiàííà ç Õ²² ñòíèìòö, á öáíððíí ìðíáííöíí íà ïíááíí Ìíáððèáíáí. Çà æèòö Æíñðà (áèèçüèí 14501516 ðð.) öå áóèí äðóãå çà ðíçíðàìè ìíñòí èðàííè ìíñë Öððãððà.

3

Ó 2007 ðíòí Æè Øàðíòíí í Êðíñòíðãð Æìð÷áíñ ìðíáííæèè ðàèíáíéíí áááàðè á Íüð-éíðèñüèé íóáèí-ííé áíáèíðãðí. Æèáíðñý íà ñàéòí www.fora.tv (<http://www.fora.tv/>).

4

Òàé áèíã áóà ðíçííüáíéé íà «The Stone» 17 æíâðíý 2010 ðíèó, ðãæèí áíñòóíó: <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/10/17/morals-without-god/> (<http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/10/17/morals-without-god/>).

5

Marc Kaufman, «Dalai Lama gives talk on science», Washington Post, 13 November 2005.

6

Çàèèèèèàð÷è çããððàðè áíèüðã óãããè íà øèííáíçã, ííæ íà áíííáí, Ìãèáíí Êíííãð ìèñãã: «² á áóãü-ýèííó ðàçí øèííáíçã Ìãðãáóãàðòü ó íãããããðí èðàüííó ñòáííæèí, ííæ áíííáí, ýèí áæã áèèçüèí áí àèèèðáíý» (Melvin Konner (2002), p. 199).

7

Òǎǎíí «ǎííííí» ííǎǎ íǎçǎǎ äëÿ ëpǎǎé i iǒííǒ äǎíííǎëǒ íǎǎǎéíǎ; ðǎííǒǎ äǎëǎǎǎñÿ
òǎǎííí «ǎíííííǎ».

8

Þǎǎǎí Äǎǎǎǎǎǎñ ó ñǎííé íǎíííǎí ç íǎëǎíǎó äǎó÷ǎííÿ Íǎǎíí íèðó íííǎǎüëëǒ éíèǎǎǎíǎ
(2001). Ó íííǎǎüëííó ðǎëñǎí äëéíðèñǎíǎóǎǎüñÿ ñëíǎí «schuld», ùí íçíǎ÷ǎǎ
i «ǎǎǎǎǎé íñǎǎó», i «ǎëííéé»: «Als sich S?nde in Schuld verwandelte, ging etwas
verloren». Íǎǎǎǎǎǎǎí íǎ ñǎéǎí www.csudh.edu/dearhabermas/habermas11.htm
(<http://www.csudh.edu/dearhabermas/habermas11.htm>).

9

John Gray (2011), p. 235.

10

Allain de Botton (2012), p. 11.

11

Karl Pearson (1914), p. 91.

12

Ñǎí Äǎǎǎíñ äǎǎ ñǎííé éíèǎǎí (2010) íǎçǎó «ßé íǎóéǎ ííǎǎ äèçíǎ÷ǎòè ëpǎñüéí
ǎííííñǎí» («How Science Can Determine Human Values»).

13

PLoS Medicine Editors (2011).

14

Charles Darwin (1871), p. 72.

15

Catherine Crockford et al. (2012).

16

Æ. Á. Ñ. Æïääæí, ïðïèèïââí çà: Oren Harman (2009), p. 158.

17

Æíí Ìæíàðä Ñìò, ïðïèèïââí çà: Harman (2009), p. 167.

18

Ìðí ðíàèüää Òìððà òà Æííà òíí Íæíàíà àèàìòñý: Harman (2009), p. 110.

19

From Frans de Waal (1996), p. 25.

20

Æìðæ Ìðæñ ó èèñòì 1971 ðíéó äí Æáððì Ìðððíñà, áàòüèà ñó÷àñííäí èðääòíííçíó, ïðïèèïââí çà: Harman (2009), p. 248.

21

Ðíáððò Òðíáððñ ó ííòððâ ç Êåðíè Ææéì ó «Guardian», 7 October 2011.

22

Āđĩñò Ìàéđ ìèñàà: «Āāēñēi, ýēēē āiðēā ó ēiíðāāi iðē÷ēiē, āiāēēiōā iðēđiāiēē āiāið i æiāiēi ÷ēíi iā iðāçāiðóāāā ñiðāāēiō iāāē Āāðāiā Ĕiçāēýāāþ÷ē òā, iāñēiēüēē çāiēóðāiēiē áóēē iīāēýāē Āāēñēi, äóæā iðēēđi, ùi ñüiāiāi iā éiāi iāðēñ [iđi āðēēó] ÷āñòi iīñēēāpòüñý ýē iā āāðiðēðāðiā æāðāēi» (Ernst Mayr (1997), p. 250).

23

Īđi Āēiçāðā Āóēāðā òà iíøi āāðāēi ñóiāðā÷ēē iīæ Āāēñēi òà Āiēāāðóíðñi āēāiðüñý: Ronald Numbers (2009), p. 155.

24

Letter of T. H. Huxley to Charles Darwin, 23 November 1859, in Leonard Huxley (1901), p. 189.

25

Letter of T. H. Huxley to Frederick Dyster, 10 October 1854, in Leonard Huxley (1901), p. 122.

26

From Leonard Huxley (1916), p. 322.

27

From T. H. Huxley (1894), p. 81.

28

Adrian Desmond (1994), p. 599.

29

Michael Ghiselin (1974), p. 247.

30

Robert Wright (1994), p. 344.

31

Çàðeùàþ÷è ñâîþ îðîíêó, Ææîðäæ Äieüÿîñ ïeñââ: «ß îîãîäeãñý á îç òèì, ùî òãðîîíîî «îîðàeüîà áàeäóæîñòü» îîæîà æeó÷îî ñòàðàeòãðeçóâàðe ôîçe÷íeé Äñãñàîð. Àeã æeý áîíeîãî÷îîãî ñâîðò îîððîáâî ñeëüîíøeé òãðîîî».

32

Â îãîîîó çî ñâîîð îîðãðàþ Õðâîñ Ðóñ øeòóã Ðî÷àðäà Äíeîíçà: «Ðàçîî ç îíøeìe èðäüíe, ñãðäâ ÿeèø Ò. Ä. Äàeñeî, ÿ õî÷ó ñeàçàðe, ùî ïe îããîî îðãâî æeëeíóðe äãðâîîíçî îç îàøîãî îíeíðe÷îîãî òà ñóñîíeüîîíçî æeòòý òà çàÿàeðe, ùî ïe îã õî÷îî æeðe â äãðâîîíñòüeîñî ñâîòî» (Frans Roes (1997), p. 3).

33

Francis Collins (2006), p. 218.

34

Richard Dawkins on «Real Time with Bill Maher», 11 April 2008.

35

²ç èeñòà ×àðeüçà Äãðâîîà âî Ò. Ä. Äàeñeî âîä 27 áãðãçîý 1882 ðíeó, îðîíeòîãââî çà: Desmond (1994), p. 519.

36

Charles Darwin (1871), p. 98.

37

Ḑiááḑò Áíéä i İiòáḑ Ḑi÷áḑñíí (2005) íàçèääpòü öå «äiííòáçíp äåèèèíi ííèèèè».

38

Ääíi iḑí íáóíáḑääæáíèé àḑáiòḑàæ íàâíäyòüñý çà éíèääìè: Jessica Flack et al. (2005). De Waal (1992).

39

Roger Fouts and Stephen Mills (1997).

40

Jill Pruetz (2011).

41

Christophe Boesch et al. (2010).

42

Friedrich Nietzsche (1887), p. 51.

43

«Íiḑòí íå âḑíìèpáòüñý âiä äíííííäè òà äii, ýèi óçãíäæópòüñý ç íàøíp iḑèḑíäíp; äíííííäå ííøèi å íàøíp äèañííp äèíäâíḑíäíp. ßè ííæíå âḑíìèðèñý äííííäääòè ííøèi, éíèè ìè äííííäääâíí ñàìèi ñíái, éíèè ḑíáèìí öå?» (Marcus Aurelius (2002))

44

Lara Aknin et al. (2012).

45

Īīøēðāīā īāðāōðāçóāāīīŷ çàóāāæāīīŷ Àāðāāīā Ēīēēēūīā, ŷēā āīī çðīāēā, ēīēē éīīó āīðīēīóēē ā ĩīīā÷óððī çàēēēīðīēēēāī-īīāāāīōŷī. Īāīā æīīēā īáóðēēāñŷ, ñēāçāāøē, ùī ēðāūā á āīī çīēūēā ñāīīō āīðīāīā, īīæ īāīāāāāñŷ īīāðóæēðēñŷ ç īēlē, īā ùī Ēīēēēūī āīāīīāīā (Ury, 1993, p. 146): «Īāāīūī īāīī çīēūóāāðē ñāīīō āīðīāīā, īāāāī, ŷēūī ŷ īīæó çðīāēðē ç īēō āðóçīā?»

46

Jean-Baptiste Lamarck (1809), p. 170.

47

«Āēāāīp Ēāīāðēó», ŷēó īāīēñāā Ąīðæ Ēóāā, çà÷ēðāēē īā çāñīāāīīī Ōðāīōóçüēīī Āēāāāīīī īáóē ó Īāðēæī 26 ēēñōīīāāā 1832 ðīēó.

48

«The Colbert Report», 30 January 2008.

49

Frans de Waal (1997a), p. 84.

50

Richard Wrangham and Dale Peterson (1996), p. 204.

51

Frans de Waal (1989), p. 215.

52

Frans de Waal (1997a), p. 81.

53

Àèâiòüñÿ ²çàáâëü Áâíêâ ²ñêóâðâî (Isabel Behncke Izquierdo) íà www.ted.com/talks/
(<http://www.ted.com/talks/>).